

Kurd Lasvic

UNIVERZALNA BIBLIOTEKA

I DRUGE PRIČE

Kurd Lasvic

UNIVERZALNA BIBLIOTEKA I DRUGE PRIČE

Aquamarine Press

Biblioteka Uglovi

Knjiga 2

Naslov originala:

DIE UNIVERSALBIBLIOTHEK UND ANDERE GESCHICHTEN

Kurd Lasswitz

Prevod: *Jelena Knežević*

Grafički dizajn: *Marina Garović*

Tiraž: *Štampanje na zahtjev (print on demand)*

Elektronska knjiga dostupna na: www.aquamarinepress.com

Prevođenje knjige pomoglo je Ministarstvo kulture Crne Gore

CIP - Каталогизација у публикацији Национална библиотека Црне
Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9519-1-7

COBISS.CG-ID 26205200

Kurd Lasvic
UNIVERZALNA BIBLIOTEKA
I DRUGE PRIČE

Aquamarine Press

Podgorica, 2014.

*Kurd Lasvic: naučna fantastika
ili san o boljem svijetu?*

U traktatu iz 1910. godine pod naslovom „Naše pravo na stanovnike drugih svjetova” („Unser Recht auf Bewohner anderer Welten”) Kurd Lasvic (Carl Theodor Victor Kurd Laßwitz) postavlja pitanje o prirodi i dometima pjesništva koje, iako to nije iskustveno dokazano, pretpostavlja da postoje stanovnici drugih planeta i dovodi ih u vezu sa sadržajem savremenog života o kojem pripovijeda na realističan način. Odgovarajući na to pitanje, Lasvic kratko pred kraj života skicira svoje cjeloživotno poetsko *vjeruju* i prezentuje estetsko-kreativni postupak kojim je postigao originalnu sintezu kulture i prirodnih nauka, nadahnivši buduće generacije.

Jednako koliko pisac, Lasvic je bio i prirodnjak. Rođen revolucionarne 1848. godine, matematiku i fiziku studirao je uporedo sa filozofijom, najprije u rodnom Vroclavu, u današnjoj Poljskoj, a zatim i u Berlinu neposredno prije ujedinjenja Njemačkog carstva. Nakon što je

doktorirao na tezi iz fizike, do kraja života radio je kao gimnazijski nastavnik u Goti (Tiringija), gdje je i umro 1910. godine. Budući pedagog po vokaciji, Lasvic je u provincijskom gradiću bio poznat i po predavanjima koja je u nizu godina srijedom uveče držao na teme iz filozofije, književnosti, prirodnih nauka i psihologije, nakon čega je često čitao odlomke iz svoje proze. Uz naučne rasprave i članke, posvećene najnovijim otkrićima u svim oblastima ljudskog duha, Lasvic od 1882. za vodeće književne časopise piše i priče, često pod pseudonimom Velatus. One će naknadno biti sabrane u dvije zbirke *Baloni od sapunice: Moderne bajke* (*Seifenblasen: Moderne Märchen*, 1890, prošireno izdanje 1894) i *Kristali snova: nove bajke* (*Traumkristalle: Neue Märchen*, 1902, prošireno izdanje 1907). Iako ih nije moguće jednoznačno odrediti kao naučno-fantastične, jer među njima ima i onih koje se prevashodno naslanjaju na poetiku bajke ili basne, ove priče su proizvod prvobitnog udruživanja naučnih sadržaja i umjetničke forme, odnosno vrlo početak tradicije spekulativne i naučne fantastike na njemačkom jeziku.

U gore pomenutom traktatu Lasvic poeziju određuje kao oblik ljudske svijesti – ne manje vrijedan od nauke – koji se sa aspekta čovjekove radoznalosti i „neugasive čežnje za boljim i srećnijim stanjima od onih koja se nude na Zemlji”, pita o stanovnicima drugih svjetova. To je nesporni domen pjesnikovog suverenog djelovanja. On, štaviše, hipoteze o vanzemaljskim svjetovima može da razrađuje znatno slobodnije nego naučnik, a njegovo jedino ograničenje je da događaje i karaktere predstavi saglasno

naučnoj svijesti svog vremena, tj. pozitivnim zakonima prirodnih nauka – kada je riječ o motivaciji radnje, odnosno, u skladu sa psihološkim iskustvom – kada je riječ o karakterizaciji. Samo će tako čitalac moći da se „sa lakoćom uživi u prirodu, vrstu i način života stanovnika [druge] planete”, zadovoljavajući istovremeno svoju potrebu za ljepotom i prijatnošću. Namećući poeziji aristotelovsku mjeru uživljanja – čovjeku uprirodenu potrebu da dijeli iskustvo, te zahtjev za vjerodostojnošću i koherentnošću predstavljenog, Lasvic naučno-fantastičnu književnost postulira isključivo kao književnost realistične motivacije, u čemu je žanr istrajao do danas, dok njen efekat opisuje kao živo uzbuđenje bez kojeg nema dobrog književnog djela. Iako u iskustveno nepoznatim, izmaštanim predjelima bića „nama slična” – riječju Aristotela – ili unekoliko naprednija od nas, ali uvijek „antropomorfna“ – riječju Lasvica – djelaju u okolnostima naučno potvrđenim na Zemlji, reagujući u skladu sa zakonima psihološke uvjerljivosti. U tome je paradoksalna realističnost naučno-fantastične književnosti u kojoj se karakteri i radnja razvijaju, opet aristotelovskom terminologijom kazano, „u skladu sa zakonima nužnog i vjerovatnog”, dakle, ne onako kako se odigralo, nego onako kako bi se *moglo odigrati* na Zemlji. Savremena naučna shvatanja prirodnih zakona i psihologije jesu neprikosnoveni materijal pjesništva, ali kada ih ono jednom saobrazi sa hipotezama o vanzemaljskom životu, na koje kao oblik žive ljudske svijesti polaže pravo, i dâ im novu realnost preobražavajući ih u formu, oni više ne postoje kao proizvod naučnog promišljanja nego kao samostalne *ideje*.

Na taj način Lasvic, baš kao i Aristotel, priznaje pjesništvu slobodu da kreira nebrojene svjetove naseljene hipotetičkim stanovnicima, kojima unutrašnja vjerodostojnost i koherentnost garantuju pravo na nezavisno postojanje, bez bojazni da će ih nauka osporiti.

Ovom cjelovitom književno-teorijskom uvjerenju, čiji su pojedini aspekti izneseni i u drugim piščevim raspravama o prirodi i svrsi pjesništva, Lasvicova proza nije, međutim, uvijek dosljedna, ili je to na veoma naivan način. To, međutim, ne umanjuje njenu uvjerljivost, ni vrijednost, o čemu će najbolje posvjedočiti deset priča, ali i jedna pjesma koje su, skupa sa gore razmatranim teorijskim tekstom, u prevodu na crnogorski jezik prvi put štampane u izdanju *Aquamarine press*-a koje je pred vama.

Zbirka pod nazivom *Univerzalna biblioteka i druge priče* otvara se dužom pjesmom u stihovima, u originalu dosljedno rimovanim, u kojoj se lirski subjekat obraća nepoznatom „ti”, koje nam uskoro otkriva kao svoju saputnicu na putu kroz vječnost. Na linearnom putovanju najprije kroz geološku istoriju Zemlje, koju Lasvic skicira u skladu sa aktuelnim učenjem o atomima i nastanku Zemlje, te saglasno Darwinovoj teoriji evolucije vrsta, a onda i kroz ljudsku istoriju sve do građanske epohe autorovog vremena – život i ljubav dokazuju se kao *neiscrpni*, kao jedina stalnost u neprekidnoj promjeni. Posljednja strofa uz nagovještaje svijetle budućnosti razotkriva Lasvicovo povjerenje u ideju progresa koje je značajno obilježilo cjelokupno njegovo djelo. Na tragu ideja Kanta, Getea i

Šilera o mogućnosti vaspitanja čovjeka za „slobodnu samospoznaju” i realizaciju njegovih najboljih mogućnosti, Lasvic sa svojim savremenikima dijeli racionalističko povjerenje u progresivni napredak čovječanstva zasnovan na razvoju nauke i tehnike.

Vajmarski velikani, sa Kantovom knjigom u ruci, pojavljuju se i u priči pod naslovom „Bajka vjekova” („Jahrhundertmärchen”) kao nosioci kompleksa ideja o estetskom vaspitanju čovjeka, ali i kao simboli pregnantnog kulturnog procvata Njemačke na prelazu iz 17. u 18. stoljeće kakav se u tom obliku ne može ponoviti vijek kasnije, u vrijeme naučno-tehnološke revolucije, ali koji je – u to nema sumnje – čovjeka emancipovao i osnažio za novo doba. Čovjekov postepeni „izlazak iz maloljetnosti” – Kantovom riječju – otjelovljen je u liku samovoljnog diva, gorostasa koji treba da zauzda fizičku snagu i uzdigne se do sopstvene slobode, dok je epohalni duh, duh kulture, predstavljen kao zarobljenik prirode, kažnjen zbog simpatije prema buntovnicima, kao i zbog sopstvene pobune protiv čarolija i čaranja, u čemu čitamo daleke odjeke prosperovskog odricanja od magije kao civilizacijskog čina.

Alegorijska predstava divova etra kao otjelovljenja sila prirode i vremena javlja se i u priči „Osmijeh sreće” („Das Lächeln des Glücks”), u kojoj se u realizaciji metafore „nasmiješila mu se sreća” ostvaruje ideal „zlatnog dana” – kada će sve sile prirode biti stavljene u službu ispunjenja rajske, božanske punoće na zemlji. Kao u Helderlinovoj originalnoj fantazmi o smjeni eona dana i

noći, povjerenje u mogućnost ostvarenja takvog ideala čuvaju i stavljaju u pogon pjesnici i djeca. U paradoksalnoj predstavi sreće koja sjedi u (metafizičkom) prostoru i plače, Lasvic daje oduška svojoj maloju sumnji u čovjekovu snagu da se istorijskim i prirodnim katastrofama odupre snagom ljubavi – kako stoji i u stihovima pjesme koja otvara ovu zbirku – koju on originalno hrišćanski izjednačava sa bogom. Autor nam se ovdje dvostruko otkriva kao tradicionalista – i sa aspekta duboke lične religioznosti koju ne suspenduje racionalističko povjerenje u progres, i sa aspekta uvažavanja i eksploatacije literarne tradicije u sopstvenom stvaralaštvu.

Ideja progressa trijumfuje i u slikama „Zarobljene munje” („Der gefangene Blitz”). Priča dodatno pokreće pitanje o slobodi i ropstvu koje čovjek bira po sopstvenoj volji. Sudbina munje ne odražava samo nadmoć čovjeka nad silama prirode, nego ilustruje i kako se sloboda doko-lice preobraća u ropstvo, favorizujući ideal ljudskog rada u slici umjetničke kreativnosti čovjeka za pisaćim stolom. On koji je vrijeme zarobio u sat, a elektricitet u sijalicu, svjesno bira rad kao jedini prostor slobode, jer tek on u pogon stavlja specifično ljudske duhovne i kognitivne sposobnosti koje ga razlikuju od svih drugih bića i pojava na zemlji. Ove predstave otkrivaju nam Lasvica kao naivnog zastupnika materijalističkih ideja svog vremena u koje, već nekoliko godina nakon Lasvicove smrti, generacija sa iskustvom svjetskog rata više nije mogla da vjeruje.

Ni priča „Tri klina” („Die drei Nägel”) nije naučno-

fantastična u smislu autorovih određenja žanra. Ona u stilu najboljih Geteovih i Šilerovih balada u sudbini malog čovjeka suočava racionalističku i iracionalističku predstavu stvarnosti. Samo što kod Lasvica, u skladu sa njegovim toplim, duboko humanim saosjećanjem za ljudski usud, u tom sudaru dva suprotna poimanja svijeta čovjek ne strada, nego iz njega, iako vidno uzdrman, izlazi kao pobjednik, sa novim povjerenjem u sopstvene snage. I ovdje i u narednoj priči pod naslovom „Zaklon” („Der Schirm”), gdje je na snazi isto suočavanje racionalnog i iracionalnog, Lasvic se naslanja na sadržaje iz tradicije, posežući za legendom sa duhovima, odnosno za sjevernjačkim pričama o elfovima. Mnogo više rafinirana poetska skica nego pripovijetka, „Zaklon” donosi idiličnu sliku ljubavi koja se – daleko od svake bolećive sentimentalnosti – može ostvariti samo u harmoniji slobodnih individua za koje ljubav nije posjedovanje i koje se ne gube jedna u drugoj, nego u finoj duhovnoj (i duhovitoj) igri, jedna drugu neprekidno nadrastaju, nadrastajući tako i sebe same. Lasvic nam se ovdje još jednom otkriva kao poznavalac tradicije i majstor realizacije metafore i metaforičnih slika oživljene prirode.

Najdosljednija iznesenim teorijskim stavovima autora i jedna od tri u pravom smislu riječi naučno-fantastičnih priča u ovoj zbirci jeste „Odbjegli cvijet” („Die entflohenen Blume”). Priča smještena na Marsu (što je eksplicirano u podnaslovu) nije cjelovita utopijska predstava civilizacije višestruko naprednije od zemaljske, nego je u prvom redu oda humanosti o kojoj čovjek još ima da uči od drugih

bića, kao i o slobodi koja ni jednom živom stvoru ne smije biti uskraćena. Uzimajući djecu za glavne junake, Lasvic sugerira da, ma koliko znao, čovjek zauvijek ostaje dijete pred kojim je još mnogo lekcija, od kojih je najvažnija ona o suosjećanju – o težnji da drugoga vidimo kao bližnjeg čije su potrebe i vrijednosti sasvim nalik našima. Slika ljudi kao djece koja uče i djelaju Lasvicovu predstavu o ljudima još jednom otkriva kao nedvosmisleno optimističnu. Ta je predstava donekle uzdrmana ili bar izložena preispitivanju kroz predstavu svijeta koji postoji „Na balonu od sapunice” („Auf der Seifenblase”). Ljudska ograničenost, glupost i spremnost da se bori i ubija za ideje o kojima zna malo ili nimalo, nadmećući se za moć, jeste domen demonskog u čovjekovoj egzistenciji. Dodatno, u ovoj priči je naglašeno pitanje uloge i sudbine pojedinca – genija i vizionara u istoriji ljudskog napretka, koji vidi preko granica svog vremena i utoliko prije neminovno tragično strada. Kao i u prethodnoj, u ovoj priči Lasvic egzistenciju sasvim nalik ljudskoj prostorno izmiješta sa Zemlje, dok u priči „Fabrikant snova” („Der Traumfabrikant”) junake zadržava na Zemlji, smještajući ih u vrijeme buduće. Ovdje je kritici izložena iracionalna i slijepa volja za političku moć koja ne priznaje granice, ali i čovjekovo nastojanje da normira svaki aspekt svoje egzistencije – što je istovremeno dio njemačke mentalitet-ske matrice, ali i izraz racionalističke težnje da pozitivne zakone nametne čak i oblastima suverene dominacije iracionalnog kakva je oblast sna. Lasvicova kritika pretjeranog racionalizma i sopstvene političke savremenosti pretočena je u duhovitu, lepršavu priču o ljubavi s prepre-

kom, u kojoj je dodatno zanimljiv aspekt moralnosti mladog ljubavnika koji ne pristaje na prevaru i emancipovana borbenost glavne junakinje koja ne odustaje od svog prava da voli. Veoma moderno Lasvic u tekst priče interpolira stihove preuzete iz Geteovog *Egmonta*, preuzimajući sa njima i predstavu o kontroverznom osjećanju ljubavi kao jedinom istinskom zemaljskom blaženstvu.

Postupak intertekstualnosti, preuzimanje ovog puta naporedo Geteovih i Šilerovih stihova, iako sa potpuno drugačijim efektom ukazivanja na genijalnost i banalnost kao opozitne domete ljudskog duha, Lasvic primjenjuje i u svojoj bez sumnje najpoznatijoj priči „Univerzalna biblioteka” („Die Universalbibliothek”). Oslanjajući se na domete matematike, Lasvic mnogo prije Borhesa kreira predstavu univerzalne ili totalne biblioteke koja obuhvata sve što je ikada napisano i što bi ikada moglo biti napisano, a za koju na prostoru cijelog svemira nedostaje mjesta. On time postulira ideju o neiscrpnosti ljudskog duha u njegovoj kako blistavoj tako i sasvim neuspjeloj emanaciji, budući da biblioteka sadrži sva genijalna djela velikih umova, ali i zbrke nepovezanih znakova i slova bez i najmanje naznake značenja. Priča razotkriva da Lasvicove epistemološke postavke, jednako kao i njegov univerzalistički moral, potiču iz Kantove filozofije. Čovjekova sposobnost da logično razmišlja je beskrajno mnogo puta veća od njegove iskustvene spoznaje, tvrdi jedan od Lasvicovih junaka, dodajući da *logično* i nije ništa drugo do mišljenje čovječanstva kojem granice nameće tek iskustveno, čulno. Univerzalna biblioteka je otud is-

tovremeno potvrda neiscrpnosti čovjekove stvaralačke moći i potrebe da se njegovom kreatorskom poletu nametnu ograničenja koja će ga sačuvati od opasnosti pada u prazno. To potvrđuju citirani Geteovi stihovi koji razotkrivaju Lasvicovu religioznost kantijanskog tipa – uvjerenje da, iako superioran u odnosu na prirodu koju može da stavi u svoju službu, čovjek mora da se opomene pred veličinom zvjezdanog neba kao dokaza savršenog zamaha tvorca. To, međutim, ne poništava poziv čovjeku kao slobodnoj i emancipovanoj individui za samostvaranjem i uređenjem svijeta njegove prometejske kolibe u skladu sa razumom. To je zaključak priče „Svjetski projekti” („Die Weltprojekte”) kojom se ovaj izbor Lasvicovih priča zatvara. Smještena u metafizičko prebivalište istog tog tvorca univerzuma, u trenutku kada on traži projekat za konstrukciju idealnog svijeta, priča potvrđuje sposobnost *homo fabera* da sopstveni svijet uredi kao ravnotežu kreacije i zakona, stvarajući tako sam konačno „najbolji od svih svjetova” kojem će tvorac lično dati legitimitet.

Univerzalna biblioteka i druge priče prezentuje Lasvicov opus u njegovoj sveukupnoj raznovrsnosti – od traktata, preko polemičkih skica u književnoj formi do poetskih crtica iz geološke i svjetske istorije i pripovijesti dosljedno realistične motivacije koje fantastičnim svjetovima obezbjeđuju pravo na postojanje. Lasvicova reputacija „oca naučne fantastike” počiva, ipak, prije svega na njegovom romanesknom ostvarenju *Na dvije planete*: roman u dvije knjige (*Auf zwei Planeten: Roman in zwei*

Büchern, 1897), koji se i danas preštampano u prevodima na mnoge jezike. U romanu u kojem je u proznom obliku formulisana teorija relativiteta kakvu će kasnije izneti tek Ajnštajn, slika Marsa kao civilizacijski naprednije sredine od Zemlje data je u ovom romanu kao fon za, iako kompleksnu, donekle trivijalnu, priču o ljubavi i sukobu civilizacija, koja, međutim, otvara prostor za upečatljiv trijumf nove, sofisticirane, unaprijeđene humanosti. „Poezija stalno mora da stvara antropomorfna obličja”, tvrdi Lasvic u gore pomenutoj teorijskoj eksplikaciji. Ona je o čovjeku i za čovjeka koji mora da usavrši svoju sposobnost da saosjeti s drugima. Književni efekat naučne-fantastike temelji se na pretpostavkama koje našoj sposobnosti poistovjećivanja sa drugim bićima izlaze u susret. To je zahtjev svake istinski humanističke umjetnosti koja kritikuje egoistično ljudsko ponašanje i razumije da je sve ljudsko samo „suviše ljudsko”.

Jelena Knežević

Neuništivo

Što siroti mozak mučiš
pitanjima i zaključcima?
Dođi i daj da ti mračne bore sa čela
skinem poljupcima!
Brineš
kako će ovo sve proteći.
I pitaš se da li će moć ljubavi
nadjačati svjetski proces.

Kada te pogledam u oči,
drage, bistre oči,
tek tada oboje tačno znamo,
zašto postojimo.
Stalno upućeni na sebe.
Hoćeš li baš da se prisjetiš,
od kada se u prostoru okreće svijet
i od kada teče vrijeme?
Vjerujem, da si ti bila ta koja se uz mene
okrenula prema centru,

na početku, onda kada smo se još kao atomi
kondenzovali u sunce.

Već tamo smo letjeli ruku pod ruku
pri prvom gravitiranju,
i zgrijali smo se skupa
i uspjeli da osciliramo.

I kada se prsten magle u žaru
zavrtio u daljini,
nije nam ponestalo hrabrosti atoma,
doletjela si k meni da me pratiš.
A kada se zemlja pretvorila u loptu,
Ništa više nije moglo da nas zaustavi.
Ljubav nas je svezala punom snagom
još tješnje u molekul.

Ali, avaj, bilo je to užasno vrijeme.
Ne želim ni da se sjećam.
Okrutno smo razdvojeni.
Mene je povukla unutrašnjost.
Uzalud sam tražio, ah, od mjesta do mjesta,
onu koju sam izabrao.
Vjerovao sam, otišla si
kad smo mjesec izgubili.

Živjeli smo tako udaljeni i sami
milijunima godina.
Moje srce, moje je srce tvoje cijelu vječnost –
tek si kasnije to saznala.
Kada se sudbina na tebe i mene

konačno smilovala.
Puzili smo po pješčaru
kao mali trilobiti.

A kad smo se u karbonu
ponovo sreli,
bila si lavirintodon,
mirovao sam u tvojim ligamentima.
Pjevao sam pjesmu
na tvojim ljupkim zupčastim naborima.
Gledao sam te kako mi prilaziš iz daljine
u šumama sigilarije.

I u trijasu i u juri
i u sistemu krede
bila si u vjernoj ljubavi
moja utjeha i praznik za oči.
Konačno smo u miocenu
postali sisari.
Čak ni u mukama ledenog doba
nismo se ohladili.

I bili smo sve mudriji
s godinama.
Samo sam uz tebe
mogao da se uzdignem do čovjeka.
Sjećaš li se kako su stalno iznova
pred nama uzmicale životinje,
dok smo još u diluvijumu
lovili pećinske medvjede?

Svojom sjekirom od kremen
tih sam dana
ubijao nosoroge.
Tebi za ljubav.
Sjedjeli smo u našoj pećini
sišući srž iz kostiju.
Još tada sam, kao dan danas, gledao u
tvoje ljubljene oči.

I tamo gdje smo se u toku vremena
kasnije sreli.
Bila si sama u radosti i u tuzi,
moja čežnja i moja nado.
Da li smo na plaži svetoga Nila
i u obećanoj zemlji
brali grožđe sa čokota?
U Afroditinom svetom gaju
u tihim noćima obasjanim mjesecinom,
isto kao u gusto popunjenim cirkuskim redovima
pred gnjevnim borbama na smrt.

Nakon krvavih varvarskih bitaka
dok su gradovi vatreno plamtjeli,
u njemačkim crkvama tamne noći
uz tamjan i molitvu.
I ponovo danas sasvim moderno
volim te neizmjereno.
Ljubazno te pozdravljam iz daleka,
kada te sretnem na ulici.
Tvoju sliku, naslikanu od sunčevih zraka,

nosim u džepu.
Svoju ljubavnu patnju
u stihovima ti šaljem Njemačkom carskom poštom.

Pišti para, tandrče točak,
sve je u beskrajnom kretanju.
Svijet zvoni riječju i djelom
u skladu sa slobodnom samospoznajom.
I kada se ovdje u novom životu
ponovo probudimo,
sa tobom ću ići kroz vazduh,
poput oluje, u krilatoj barci!

Bajka vjekova

Zar pupoljak još ne cvjeta? Uskoro, ipak – jer se već otvara – mora doći čas za kojim čezne. Da pogleda vani, sjajne zvijezde i zemlju koju voli više od svega – jer već predugo traje, cijeli vijek! Predugo, čak i za malog duha kulture koji inače prostor svijeta prelijeće kao sunčani treptaj.

Ali on je u zatvoru! I tu sad više ne može ništa. Osim da sanja. Da sanja o posljednjem radosnom danu kada je bio vani, da sanja o sljedećem koji uskoro mora doći.

Zar se pupoljak ne pomjera? Ah, samo u rijetkim novogodišnjim noćima, kada počinje novi vijek, tad mu je dopušten dan slobode. On onda svojim svijetlim, duhovnim očima prozire stvari i ljude, blizu i na daleko. I onda ponovo ima vremena, cijeli jedan vijek, da razmišlja, kako li će biti sljedeći put.

Svojim malim duhovnjačkim šakama nestrpljivo dobuje po zidu zelenog zatvora. I pošto se ovaj ne pomjera, on svija svoja krila i ponovo sanja.

Kako li će ovog puta biti vani? Kako li je njegov dobri

prijatelj Mihel? Istina je da je on kriv što je mali duh kulture zatvoren. Zatvoren, odavno...

U to vrijeme letio je okolo sasvim zadovoljan, daleko, od sunčanih predjela do tamne smreke sjevernoga mora. Tamo je zatekao mlađanog gorostasa, kako ispružen spava na prostranoj plaži između školjki, grleći svojom snažnom pesnicom iščupano deblo mlade smreke, dok mu se plave lokne divlje vijore preko zatvorenih očiju. Mališa je na prvi pogled bio oduševljen mladim divom. Htio je da mu vidi oči, oči! Pa mu je brzo podigao kosu sa lica.

Ali, upravo je u tome bila čarolija. Da se kapci naglo otvore, da prokulja kao nebo plava svjetlost, da ovaj skoči i tresući loknama, vitlajući debлом, počne da bjesni – a gorostas je to učinio za tren. Šokiran, mali duh kulture zurio je u njega.

Neko ga je, međutim, već dohvatio za krila i protresao ga. Bio je to genije čovječanstva lično.

„Šta ti pada na pamet”, zarežao je na njega, „da raščiniš moju mudru čaroliju? Mladić je trebalo još da spava, sve dok se ne urazumi. Sad si mi uništio hiljadu godina istorije! Sad će klipan da tumara naokolo, da mi namrtvo prebije bolesnog strica, Rimsko carstvo i staru, bogatu tetku Antiku! A njihov testament neće razumjeti! Biće to krasni srednji vijek! Zato ću te, radoznali zelote, za kaznu zatvoriti u smreku u čarobnoj šumi. Tek se u novogodišnjoj noći svakog novog stoljeća otvara po jedan novi pupoljak na smreki, i samo ćeš tada moći da proviriš napolje, inače ne!”

I tako je mališa sjedio u zelenoj tamnici. A kada je došao dan slobode, na stvari je gledao sa razumijevanjem.

Postao je promišljen. I rado je posjećivao gorostasno momče koje je u međuvremenu poraslo. Ali mu nije uvijek išlo najbolje. Namrtvo prebijeni stric kružio je u dugoj mantiji kao duh oko kuće, a Mihel mu se morao fino, tiho i poslušno potčiniti. Prekjuče, kada je duhčić pretposljednji put bio vani, ubili su boga u Mihelu, i on je sjedio sklopčan i čvrsto vezan, i spavao. Ali prošli put, prošli put je već bilo bolje. Ojačao je, kao pravi muškarac. Ruke i noge bile su mu još u okovima, ali mu je glava ponovo bila visoko podignuta, plave su mu oči sijale, iako ne više onako divlje, lokne su mu bile zabačene iznad čela ispod kojeg su – moglo se jasno vidjeti – kolale misli, predivne, dubokoumne misli, kakve čovječanstvu nikada prije nisu procvjetale u umu.

Da, bio je to, sve u svemu, divan dan!

Svratio je u kuću i zavirio u sobu gdje su dva pjesnika razgovarala. Bio je to sasvim novi svijet!

Veliki pjesnik, čije su božanske oči tako pobjedonosno sijale, kao da budućnost pred sobom vidi kao otvoreni ulaz u hram – bio je to Gete.

A drugi, sa glavom oslonjenom na ruku, utonuo u misli, bio je Šiler.

Pred njim otvorena knjiga učenog naslova – Kantova knjiga.

O čemu su razgovarali? O, dobro se sjećao toga. Imao je sto godina da o tome razmišlja.

Razgovarali su o čovječanstvu, o velikom stoljeću, koje je najavljivala ta noć. O čovječanstvu koje je postalo punoljetno tek sada, kada je shvatilo nove riječi: „Sam sebe odredi po spstvenoj mjeri!”

Da, oni su sami sebe odredili, protjerali sablasti i ispitali živu prirodu, milione svjetova koji su sijali vani u beskrajnom prostoru noći, zelene koridore i zatalasano more, i zemaljsku kuglu koja rađa planine.

Preispitali su sebe same, svoja prava i svoje obaveze. Iz njihovih svetih dubina odjeknuo je oslobađajući zov: Moraš! Postupaj dobro poštujući svoj zakon! Postupaj dobro za dobrobit sopstvenog dostojanstva koje čovjek zaslužuje – svaki čovjek! U sebi udruži ono neopozivo i ono nedodirljivo, da zlatno zasijaju u slobodnoj igri duše! U lijepom sjaju izlij ih u ideal – da te obuzme istinski topli osjećaj, da te ispuni i oplemeni svetom drhtavicom koja trenutku daruje vječnost! S povjerenjem pogledaj na groznicu rada, da sagledaš cjelinu tamo gdje se dijelovi oklopa još cijepaju, da se sam izgradiš za ljudske visine!

Tako su ovi ljudi gledali na stoljeće koje dolazi.

A stoljeće je na njih gledalo kao na besmrtne, koji su novom čovječanstvu udahnuili svoj dah.

Srećna je zemlja koja ove ljude može da nazove svojima! Srećno je stoljeće u čijoj su kolijevci ovi božanski kumovi ostavili neprolazne darove, tri vječne lampe slobode, dostojanstva, ljepote.

Prošlo je još sto godina. Koji uzvišeni geniji će na kraju novog vijeka, oslanjajući se na djela snažnih, dvadesetom da otpjevaju i požele dobrodošlicu? O, kad bi se pupoljak konačno otvorio!

Puno jeze uzdrhta srce malog zarobljenika.

Eno sad, vidi, raste! Raskriljuje se zeleni svod – i svjetlost probija spolja.

Pupoljak izviruje – o, blaženstva! Otvoreno je nebo,

otvorena je zemlja, i more – i on sve odjednom može da objumi svojim duhovnim pogledom.

Gleda i gleda. Traži genije, besmrtnne velikane koji umiju da tajnu novog vijeka, tajnu vremena koje sami za sebe stvaraju, objave zvonko i jasno, onako kako čovječanstvo nikada prije nije čulo.

Uzalud gleda, ne nalazi ih. Nema ih – ni jednog jedinog.

I malom duhu kulture teku suze. Velike, okrugle suze, u kojima se ogleda daleko nebo.

A kad padnu, rasprše se u milion kapljica. Dijamantska prašina prospe se po zemlji, pa cijela zemlja blista.

Kako sada sve izgleda drugačije!

Milioni i milioni zvjezdica prepliću svoje zrake. Nadopunjuju se, jedna drugoj pojačavaju sjaj do blage svjetlosti.

Sad vidi nove ljude. O, kako sve jedno u drugome djeluje, kako se sve povezuje, kako svuda preko zemlje sežu ogromne ruke koje pripadaju svima, i najmanjem od svih! Ovamo se hita preko polja, tamo se iznad mora vije oblak pare, onamo sijeva znanje, govor za tren stiže kroz daljine do onih do kojih su brzom poštom bili potrebni dani. To su novi nervi u novom divovskom tijelu, to su novi titani, priroda oživljena u snažnoj volji, to su divovi rada, obaveze, nade.

Veliki geniji lebdje svjetlucajući u etru, ali na zemlji *veliki narod* stvara.

I tek sad mali duh kulture opazi svog prijatelja, Mihela. Moćnik još više uzdiže glavu, ali su mu sada i ruke slobodne, one hrabro grle zemaljsku kuglu. Samo su mu

noge još u okovima.

Genije čovječanstva lebdi oko njega.

Mali duh ga usrdno moli:

„Zašto mog prijatelja ne oslobodiš okova?“

A ovaj mu odgovara dostojanstveno odmahujući rukom:

„Čuvaj se, čuvaj se! Zar se još nisi naučio strpljenju? Gubi se u pupoljak! Tamo pričekaj šta će donijeti tvoj sljedeći dan slobode.“

Zarobljena munja

Rođena sam.

„Rođena? Kakva je to besmislica? Jedna od čovjekovih gluposti, na koju je još i ponosan. Nisam rođena, nikada nisam bila rođena. Da nisi možda ti rođen, stari sate?”

„Tik-tak, tik-tak”, reče sat u brojilu za električnu struju.

„Govori jasnije, ne razumijem te”, uzviknu sijalica.

„Ne znam jesam li rođen”, odgovori sat. „Nikada ranije nisam razmišljao o tome. Ali sam već mnoge staklene sijalice nalik tebi, vidio kako izgaraju do smrti, dakle, morale su biti i rođene.”

„Ne pričaj gluposti! Zar sam ja staklena sijalica? Zar sam ja karbonska nit? Ti si, dabome, jadni satni mehanizam, moraju da te nategnu da ne bi zastao. Ali ja, ja sam nešto sasvim drugo.”

„Tik-tak, tik-tak.”

„Sad, eto, živim u električnoj sijalici, sad bacam svjetlost samo ovdje na sto, na plave sveske i na bijeli papir, i na ljude... Ali ranije... Hoću li da ti ispričam?”

„Zašto uopšte pitaš? Ispričaćeš mi u svakom slučaju.”

„Možda imaš pravo, dosadno brojilo! Ne može svako i danju i noću samo da radi tik-tak. Da, ja ponekad rado pričam, jer, ipak, prečesto moram dugo da ćutim! Ali dok sijam, i tada govorim. Pa ako ti nećeš da slušaš, ja ću ispričati čovjeku, iako je on rođen.”

„Njemu? I on te kao razumije?”

„Da li me razumije? Ipak ga ja osvjetljavam.”

„To ti moraš.”

„Moram? Ne ljuti me! Uvijek me prekineš! Ja osciliram, znaš, tako da u istom ritmu mora da oscilira i njegov mozak. On onda vidi stvari oko sebe. To je naš jezik. Boja, boja! Ja dajem boju stvarima! Zar nikada nisi gledao dok piše u plave sveske, tada iz njegovog pera teče crveno, a na čelu mu je tamna bora i lice mu potpuno ublijedi. A kada piše u malu crnu knjigu, onda piše crnom i obrazi mu se zacrvene, a oči mu blistaju plavo.”

„Nema što ti ne znaš! Ali sada piše na velikom listu. To ne razumiješ.”

„Kako? Ne mogu da pročitam? Mi duhovi etra sijamo kroz svijet, naše znanje doseže daleko poput kolosalne ruke tvorca. Tamo na velikom papiru stoji zahtjev, jedna molba, nešto da mu se odobri da bi... Njegovo zdravlje... Pošto pri velikim naporima njegovog – da njegovog –”

„Eto vidiš! Ne umiješ da čitaš.”

„Umijem da čitam, samo neću! Ne volim riječi!”

„Pa šta je onda?”

„Pusti me! Na drugom listu stoji ko je on. *Ja, Karl Teodor Mathof, rođen u Vajdenburgu kao sin trgovca Emila Mathofa i njegove žene Karoline, rođene – evo opet jedne*

rođene! Dosta mi je toga! Ja nisam rođena, ja ne! Slušaj me!

Tamo gore u svemiru, gdje osciliraju planete, tamo me iz sna budi majka, zemlja koja se puši, svaki put kada u svom plesnom kovitlacu poljubi oca, beskrajni etar. Tamo se vazduh diže u visine dok ponirem nadolje, tamo od izmaglice pravim grudve lelujavih oblaka, tamo u vrelini strasti ljetnje noći jurim za olujom – tako bdim i živim!”

„Tako bdim i živim.” Napisao je čovjek u svojoj biografiji čiji je početak ispisan na papiru. Onda se uhvatio za glavu, zapanjeno pogledao u riječi koje je napisao, odgurnuo list u stranu i bacio pero.

Zavalio se u stolicu i pustio da mu ruke mlitavo padnu niz tijelo. A svoje velike, bistre oči uperio je u blagi sjaj lampe nad stolom. Izgledalo je kao da lampa uzmiče sve dalje i dalje. Pred njegovim očima zraci svjetla zatreperiše jedan mimo drugog i dok mu se pogled gubio u beskrajnoj daljini, predmeti u blizini nestajali su pred njim.

Lampa trijumfalno bljesnu put sata i nastavi da govori:

„Nisam rođena. Samo sam se probudila i utonuću u san, i ponovo ću se probuditi. Vidiš li tamo, na slici, bijele vrhove kako se uzdižu nad tamnim liticama? Vidiš li kako iz glečera izvire potok? Prepoznaješ li ispucalo stablo zakržljalog bora? To je slika mjesta na kom sam se probudila.

Tamo sam u planinskoj prašumi vidjela stabla kako se ruše i pucaju. Pršteći, bacala sam ledeni grad na dolinu. O, kako je vazduh bio razuzdan, o kako je zlatna bila

sloboda! Bila sam nevrjeme, bila sam munja! Od oblaka do oblaka skakala sam u haljini od svijetla, spuštala se sa neba do tla na gromoglasnom bljesku, predvajajući litice, pa iznova sijevala naviše, ka tamnim oblacima, strujeći u igri duhova etra. Ti staro, jedno mehaničko brojilo, šta ti znaš o nebeskoj slobodi djece etra? Znaš li za tišinu vlažnih julskih noći ispunjenih teškim, čežnjivim mirisom cvijeća, u kojima zaljubljeni mjesečevi zraci miluju livadske travke? Nježno bih se priljubila uz vazduh dok miruje i laskajući mu namamila ga u visine. Kako smo samo lebdjeli tijesno priljubljeni jedno uz drugo, lijući suze od miline! Na blještavilu mjesečine sićušne kapljice magle raspršene mojim vrelim dahom ugrudvale bi se u meku oblinu bijelog oblaka.”

U svojoj stolici čovjek tiho uzdahnu. Iznova dohvati pero, ali veliki list papira i gomilu plavih svezaka nevoljno gurnu u stranu. Uze svoju knjižicu i poče da piše u nju. A lampa je govorila dalje:

„Jednom sam se na blještavilu sunca razigrano zavila u veo vodene prašine sa kapljica vodopada. Tu sam, u usamljenoj dolini, vidjela ljude. Gradili su neobičan put, razarajući stijene. Vitki most razvili su iznad provalije, a željezne šine rasprostrli po tlu ka daljinama. Sijale su predivno penjući se uz brdo i silazeći u dolinu, glatko i lako, mnogo lakše nego što sam ja, vrludajući, rasijecala vazduh. Onda su nad šinama u visinama rasteegli sjajne, svjetlucave, crvene žice. Mamile su me snažno da zajezdim po njima, dok sam u veličanstvenom vrtlogu osvajala visine. A, ipak, malaksala bi mi snaga čim bih im se približila. Kao da me je nepoznata zapovijest sprječavala

da slobodno plešem tamo amo. Majka zemlja me je upozorila. U grmljavini sam čula prijeteći glas kojim me je dozivala, kada bih svojoj divljoj čudi pustila na volju.

Ne stoj na putu djelu ljudskih ruku! Ne stoj na putu djelu ljudskih ruku! Tako je glasilo upozorenje.

Nisam razumjela na šta misli.

Zašto da ne? pitala sam. *Ko su ljudi?*

Tvoji i moji gospodari.

Zapanjila sam se, zgrozila, kad sam to čula. *Gospodari? Zašto gospodari? Zar ja nisam blještava kći etra koja po svojoj volji sijeva u visinama? Šta mi može čovjek, on koji stenje u prašini, crv kratkoga vijeka, šta mi on može narediti?*

Sve i da hoću da ti kažem, da li bi me razumjela? Poslušaj i vjeruj upozorenju. Čak ni po cijenu bolnog iskustva nikad nećeš naučiti zašto je on tvoj gospodar, već samo da on to jeste. Lak je i bezbrižan tvoj duh, a imaš i moć, ali je tvoja moć igra. A čovjekova moć je rad.

Rad? Šta je rad? pitala sam nestašno sijevajući iz oblaka ka tlu kroz deblo visoke smreke, iz kojeg plamen suknu u vis. *Čuvaj se!* viknu ljutito mati. *Ne stoj na putu djelu ljudskih ruku, jer ćeš morati da naučiš šta je rad. Čuvaj se, da ne bi morala da radiš. Jer tvoj rad neće biti kao ljudski. Jedna mračna zagonetka nas uči da ljude rad oslobađa. Ali tvoj će rad biti ropski. Čuvaj se da ne staneš na put djelu ljudskih ruku!*

Čuvaj se! odjekivalo bi upozorenje dok sam se igrala. Rad – rad! To mora da je odista nešto strašno. Ali šta je to strašno? Tu riječ sam čula od ljudi kada sam jednom sijevnula kroz metalne rešetke na njihovom prozoru.

Vidjela sam ih kako drhteći stoje u sobi i imala sam mučni osjećaj da je tu riječ o nečemu što je meni strano, što ne razumijem, što ne poznajem. Šta bi trebalo da bude strašno? Duboki bezdani među planinama u koje se sjuri lavina? Nad njim sam lebdjela. Tamni prostor u visinama kojem nema kraja? U njemu moj otac stanuje, knjaz etra, tamo sunca jedno drugom domahuju svoje poruke. Dakle, dolje, u dolini, gdje stanuju ljudi? Tamo stanuje rad. Kako li izgleda? Sigurno su to one duge, ravne četvorougaoone štrafte, čas crne, čas zelene, čas žute, koje se tamo dolje protežu preko ravnica i preko brda, biće da je to rad. Uvijek jedna uz drugu, čvrsto priljubljene na tlu, ne preklapajući se – mora da je to strašno. Zar da budem takva jedna štrafta? To bi bilo grozno. Pa ipak, majka mi je tako rekla, čovjek je tvoj gospodar, rad je njegova moć. Moj gospodar? Zar on da pomoću rada bude moj gospodar? Rad bi onda, ipak, morao biti nešto bolje od mene? Ko će mi razriješiti tu zagonetku? Često sam dugo mirovala u hladnom prostoru ispunjenom vazduhom i mudrujući zaboravljala na plamteće iskre i oblake koje gonim. A i besmisleno je da mi čovjek naređuje – tamo dolje na poljima možda? Glupost!

Jednom sam, dok je bjesnila bura, izašla na more i u divljem plesu povukla sam talase u vis, ka oblacima. Sijevnula sam iz pjenušavog lijevka i upitala more: Šta je rad?

Obala! Obala! odjeknulo je muklo ka meni.

Vidjela sam odmah da tu neću saznati mnogo. Jer obala je moru horizont, i sve što ide preko njega, sve je to za more *obala*.

Šta je čovjek? pitala sam dalje. *Je li on naš gospodar?*

Možda, grgoljilo je more. On, istina, pliva, tu i tamo, svuda okolo, ali ne čini mi ništa nažao. Uostalom, čovjek je najčešće mrtav. Ne treba ga podcijeniti kao hranu za ribe. Šta uopšte znači gospodar? Ne budi sitničava. Obala! Obala!

Zbrisala sam odatle. Ništa posebno ne dešava se moru. To je jedna ogromna, troma masa. Koga bih mogla da pitam?

Moram da potražim djelo ljudskih ruku, jer moji drugari ne znaju mnogo više od mene. Ali djelu ljudskih ruku ne smijem da stanem na put. Možda šine? Po njima sam jezdila, i nisam ih oštetila. Ali one ne mogu da govore, to sam već primijetila. Kako bi bilo da pokušam sa crvenom žicom? Da li da se usudim? Nisam imala mira.

Bilo je tako glupo! Jedna jedina misao pomutila mi je slobodu. Da li je već to *rad*? Da li možda rad znači upravo to, da nešto stane na put slobodnom vazduhu oko mene?

Jednoga dana na obronku brda igrala sam se ponovo sa oblacima, kad ugledah kako nešto neobično puzi po šinama. Zakačeno zubima za šine, pružalo je dugi vrat ka crvenoj žici ližući je blistavim plamenom.

A unutra su sjedjeli ljudi. Šta će oni ovdje, kod mene? I još su razdragani, mašu zastavicama, a pjesma se ori iz vagona.

Ljudi su se radovali. A ja sam svuda osjećala rad. Tako sam bar mislila, da nisu vagoni nešto kao rad?"

Brojilo škljocnu.

„Šta to bi?“ upita lampa, ljuta što je prekidaju. „Imaš neku primjedbu?“

„Tik-tak“, reče brojilo jednako ravnodušno. „Samo

sam se začudio. Ljudi su, kažeš, bili zadovoljni, a vagoni treba da budu rad, misliš, a rad je navodno nešto grozno? Čini mi se da je to besmisleno, mudra žaruljo. Šta ti na to kažeš?”

„Ljudi, ipak, nisu vagoni, to kažem, stara cjepidlako. Osim toga, uopšte nisam razumjela cijelu tu stvar. A htjela sam informaciju o radu i pomislila sam, vagoni bi mi je mogli dati.”

„Da si samo mene pitala”, reče brojilo znački. „Ja sam, naime, sad shvatio. Kazaću ti šta je rad – to su one plave sveske. Zar ne primjećuješ kako čovjek sada nadgleda svoju knjižicu, kako gleda u sat i baca stidljive poglede na plave sveske? Kako si mogla biti tako glupa i podcijeniti upozorenje o radu?”

„Mudro zboriš, sada, kada sam te podučila. Nisam se plašila da dopadnem u ljudsko zarobljeništvo – prekinuli su me, međutim, u mojim igrama – htjela sam da konačno saznam šta se iza toga krije, da li me zaista mogu primorati.”

Čovjek skoči sa stolice i poče nemirno da korača po sobi. Lampa se uplašila da on zapravo želi da je isključi. On onda ponovo sjede i podupre glavu rukom. Lampa je mogla da nastavi svoju pripovijest:

„Sve snažnije i snažnije valjala sam grudve od oblaka i svlačila ih na liticu, dok su vagoni puzali uzbrdo uranjajući u moju maglu. Željela sam da se pribierem, kako bih se punom snagom obušila na vagone i na ljude. Ali ponovo se dogodilo nešto neobično. Činilo se kao da mi u blizini žice slabi snaga, moji oblaci gubili su naboj. Ipak, sve više i više penjala sam se plešući u ledene visine. I tek onda

kada sam osjetila da imam dovoljno snage, bacila sam se nadolje i snagom groma udarila na vagon.

A onda – šta je to bilo? Mislila sam da ću razmrskati i kola i ljude, a umjesto toga vidjela sam kako je u kolima samo zablistalo svjetlo. I još sam vidjela kako se drznici smiju, ali u vagon nisam uspjela da prodrem. Ni za žicu nisam mogla da se uhvatim, klizila sam po njoj i dospjela u halu visokog svoda. U njoj su se u kovitlacu okretali točkovi, mislila sam da ih razorim, ali sam upala u zamku – u hali je grmjelo i pucalo, iskrile su varnice u snopovima, odzvanjali su glasovi. Jedan čovjek doskoči i baci omču na mene. Kao rascijepljena osjetila sam da mi ponestaje snage. Htjela sam da pobjegnem majci zemlji, ali nisam mogla. Htjela sam da skočim u oblake, koji su lebdjeli miljama daleko, ali nisam mogla. Bila sam okovana, bakarnim okovima koji se vrte na dugim, tamnim žicama. I više nisam bila munja – tako su me ljudi porobili, potčinili.”

„Tik-tak, tik-tak”, reče sat.

„Da, ti dosadno brojilo, spravo za mučenje, i ti si jedan od mojih mučitelja! Izmjerali su me i kada uključe lampe, moram da sijam.”

„Pa šta s tim?” reče brojilo. „I dalje imaš veoma korisno zanimanje, a i prijatnu promjenu, mnogo ti je bolje nego meni, a ja sam sasvim zadovoljan.”

„Ti ne znaš ništa drugo i nikada me nećeš razumjeti! Sada znam šta je strašno, *rad*. Ne to što sijam, nego to što moram, to je strašno! Moram, moram! O, kako to boli.”

„Moram! Moram!”

Muklo jecanje. Čovjek je jecao.

„Vidiš li, i čovjek mora!” tješilo ju je brojilo.

„Upravo se o tome radi, što moram da dijelim njegovu sudbinu, a ipak je on moj gospodar. Kako je uspio da me primora, mene, slobodnog duha etra, nerođenu, neprolaznu snagu univerzuma, kako me on može primorati da radim, a mora to i sâm?”

„Mora?”

Čovjek ustade. Pomjeri papire i knjižicu u stranu i uze plave sveske.

„Vidiš li,” ponovo reče brojilo, „da sam imao pravo?”

Sat je kucao, lampa je sijala, morali su.

Čovjek se dohvati pera i kao za sebe reče:

„Ja hoću!”

Osmijeh sreće

Negdje u prostoru, daleko od ljudi, sjedjela je sreća i plakala.

Sjedjela je na svojoj sferi, zavivši i sebe i nju u svoj blistavi veo, a krajičkom maramice brisala je suze sa lijepih očiju.

Bila je veoma nesrećna, sreća.

Mali anđeo lebdio je prema njoj, krajevi usana bijahu mu iskrivljeni u plačni izraz, a suze koje su iz njegovih očiju kapale u prazni prostor pretvarale su se u meteore.

Kada je mališa ugledao sreću, poletio joj je u susret i obgrlio joj koljena.

„Jesam li te konačno našao?” povika. „Moraš mi pomoći, ipak si ti sreća!”

Sreća zagladi svoje lokne.

„Šta ti fali?” upita tužno.

„Živio sam uz mutnu planinsku rijeku, u kolibi na čiji su krov visoke palme bacale sjenku, kod Rilasa i Padne. Zar ih ne poznaješ? Rilas, koji u šumi sakuplja bambus i jutu i nosi ih na pijacu? Čuvao sam njihovu sreću, a oni

su se tako voljeli. Onda su došla žuta braća i kazala da Rilasa mora sa njima na more, a pošto on nije htio, odveli su ga na silu, jer mora da se bori za slobodu, protiv bijelih ljudi na njihovim velikim brodovima. A Padna je tako mnogo plakala. Treba da nam vratiš Rilasa. Učinićeš to, zar ne?”

On strgnu sreći veo sa očiju, pa jedna od suza pade na njegovo čelo. Zapanjenog pogleda on upita:

„Ali ti plačeš?”

„Da, maleni moj, plačem i ne mogu ti pomoći.”

„Ne možeš mi pomoći? Ali zašto, pa ipak si ti sreća?”

„Ja sam samo sreća. I zato što sam sreća – ne mogu ti pomoći.”

„Moraš pomoći, moraš nam pomoći!” S ovim riječima drugi anđeo pade sreći pred noge.

„Evo, ovaj me poznaje, mi živimo u istoj zemlji. Bijeli ljudi su se iskricali iz svojih brodova, i njihovi meci ubijaju naše prijatelje. O, daj da naši pobijede u bici, oni se bore za slobodu koju hoće da im otmu!”

„Zar ne vidiš da plačem?” reče sreća. „Dok plačem nikome ne mogu da pomognem.”

„Pa nemoj da plačeš!”

„Nije to do mene. Ja samo znam da moram da plačem i da onda ne mogu da pomažem. A kada ne mogu da pomognem, moram da plačem. To je jedno sa drugim u vezi.”

Anđelčići su zurili u nevjerici, ne razumijući sreću.

I dok su je još zapanjeno gledali, doletje treći anđeo, veći i pametniji. Suze mu nisu kapale iz očiju, caklile su se sjajem tamnim kao beskrajni, moćni svemir, a duboka

tuga u njima preklinjala je sreću:

„U pomoć, u pomoć! O, molim te, molim te! Velika je nevolja!”

„Šta želiš, dijete moje?”

„Preko, na okeanu, bjesni oluja. Na velikom parobrodu slomilo se kormilo, pa on bespomoćno juri kroz talase. Ide ka dugom grebenu, u sigurnu propast. Pet stotina ljudi utopiće se u talasima. Željeli su da osnuju novu domovinu, a sada moraju da mole za sopstveni život. Požuri i spasi, ako si sreća.”

Sreća je samo tiho klimala glavom, osjećala je da su joj oči pune suza.

Druga dva anđelčića takođe klimnuše glavama, pa odletješe, jer su htjeli da vide kako su bijeli ljudi dopali nevolje.

A treći anđeo uzviknu:

„Oklijevaš? Kako je to moguće? Zar ne vidiš bezbroj nevoljnika koji će u istom trenutku izgubiti svoju životnu sreću, ako ovi budu morali da umru? Zar ne znaš da sudbina naroda zavisi od ovog broda? Pogledaj, tamo ispod mokre, burom šibane kose, blistavo čelo mladića – zar ne vidiš da je genije, sposoban da za čovječanstvo učini veliko djelo koje će usrećiti milione? A ti ćeš dozvoliti da se udavi?”

„Misliš da ne želim da ga spasim? O, dijete moje, ja to ne mogu.”

„Možeš. Vidi, tamo se široki div vremena na okeanu proteže u svom zimskom snu. Potrebno je da on samo malo pomjeri svoj grubi lakat i prepreka će se okrenuti, a brod će projedriti sjeverno pored grebena i izbjeći će vrtlog.

Zašto mu ne narediš?”

„Jer ne vrijedi. Jer me neće poslušati. Poznajem ja te divove koji se, koristeći sveznanje svoje majke, prirode, prave veliki, a ustvari su lijeni klipani, najuobraženiji na svijetu. A i vrlo dobro znam kada ne moraju da me poslušaju, kao što znam i kada mogu da ih natjeram. Vidjećeš, dođi!”

Umorna, sreća ustade i odletje sa anđelom do diva vremena.

Uskoro je već bijela pjena talasa mornarima zaklanjala horizont. Div je spavao, a pritisak njegove vazdušaste mišice koja je mirovala, primoravao je buru da duva ka grebenu.

Sreća prošapta čarobne riječi:

„Pomjeri u stranu svoju ruku, da brod mirno odjedri u luku!”

Div se ne pomače, samo je zabrundao u polusnu:

„Ko to mrmlja čarobne riječi? Šta treba da znači to bolećivo sanjarenje? Zar ne vidiš da moram da mirujem, da bi vazduh u meni mogao da se staloži i nađe svoj pravi put? Zar ne vidiš da na meni stoji div etra koji gore, sa sunca, lopatom baca toplotu naniže? Ne ometaj naš rad od kojeg zavisi red u prirodi.”

„Pomjeri bar ovu ruku malo u stranu, dovoljno je samo malo, samo da spasemo brod!”

„Šta me se tiče brod?” progundā div. Ali malo živnu i kada je prepoznao sreću, reče:

„Ne možeš da sjediš s mirom! Ali pošto si to ti, učiniću šta mogu – malo ću saviti mali prst.”

I samo što je to učinio, a brod se već malo okrenu ka

sjeveru tako da se sporije približavao grebenu, a ljudi su ponovo dobili nadu.

„Nije dovoljno”, molila je sreća. „Popusti još malo!”

Ali na nesreću, jedna suza pade na divovu ruku. To ga razbjesni i on povika:

„Ne može! Zar ne vidiš, kovitlac bi onda prešao na kopno. Bogati gradovi, polja pod usjevom, stara šuma – sve bi zajedno propalo. Meni je možda svejedno, ali ne mogu da učinim više od onoga, čak ni kad bih htio. Moja braća, divovi, i ja ne smijemo da mijenjamo naša načela tebi za ljubav. Kada bih ja sada i mogao da pomjerim ruku, div etra se onda ne bi smio popeti na mene, pa bi stari div zemlje morao da razmakne svoje bore kako bi morski div mogao drugačije da se smjesti. Onda bi veliki div sunca još davno, prije nego što je postojao ljudski crv, drugačije morao da razapne svoje zrake, a div univerzuma bi morao da dá sebi drugačiji smisao. Ne možemo tebi za ljubav cijeli divovski svijet dovesti u nepriliku.“

„A, tako? Vi, šegrti!” sad se sreća razbjesnila „Niste mogli? Ne biste mogli? Zbog čega vi zapravo postojite? Radi vas samih možda? Zar ne treba da budete sluge, da ljudi na ovoj zemlji budu srećni? Zar vi ne treba da radite kako bi se ispunio cilj za kojim čezne ljudsko srce? Čemu vaša vazdušasta tijela, vaše ruke od etra, vaša divovska snaga, čemu planete kojima se dobacujete, ako nisu sredstva za moju svrhu? Šta mi znači cijeli vaš svjetski poredak u odnosu na jedno razdragano lice?”

„A ti? Šta me se tičeš? Ti da mi naređuješ? Smij se dok možeš! Imam svoje zakone, prema njima postojim. Ko ih je donio, ne znam. Zbog čega su dobri, ne tiče me

se. Ne moram nikom da se pokoravam osim divovskim zakonima. Ja sam zato što jesam. Ispružim li ruku, čak i ako moram, milione ljudi potopiće okean, samo ako mu budu na putu.”

Dok je div još govorio, brod se sve više i više približavao grebenu. Anđeo je sada već plakao na glas.

Nisu se čuli ljudski krici užasa, nije se čula lomljava greda, ni požar koji bjesni, kada se parobrod razbio o hrid – čulo se samo ridanje anđela kada je vidio da brod nestaje.

Anđeo sakri svoju glavu u odoru sreće koja je ukočeni pogled uperila u daljinu.

„Ipak, mora se pokoriti onome koji je donio njegov zakon, zar ne?” upita anđeo u svom svetom gnjevu.

„Dabome da mora, ali on o tome ne zna ništa. A meni se nije pokorio, sigurno zbog toga što sam plakala.”

„Ali ti si, ipak, sreća i sreća treba da postoji!”

„Znaš li ti to, moje dijete? Znam li ja to? Zar bih ja imala razloga da plačem kada bi mi se divovi etra uvijek morali pokoravati? Onda bih ja drugačije upravljala svijetom, onda bi oni morali da rade, meni na radost. Onda bi mi morali graditi palate u vječnom proljećnom sjaju, da u njima blaženo čovječanstvo defiluje, srećno što postoji. Ali pokoravaju mi se samo ponekad, rijetko. Ja im naređujem, a da li će poslušati to je utvrdio neko koga mi ne razumijemo. I on mora znati zašto nije učinio da sreća bude moćnija.”

„A ipak si ti najmoćnija među svim anđelima, o, srećo.”

„Jesam, istina je, kada bih smjela da se smijem. Zatekao si me kako plačem i suze, o moje dijete, suze sreće,

znaš li šta od njih postaje? Jednom mi je to rekao patuljak, jedan od onih koji sa čekićima tvrdim kao dijamant u noći postanja kuju buduća srca. Moje su im suze potrebne da srca načine čvrstima, da ne iskoče dok se izliva vrela ljudska volja. Možda zbog toga moram da budem ovako nemoćna.”

Sreća ponovo sjede na svjetlucavu kuglu, a anđeo, obeshrabren, priljubi se nježno uz nju.

Onda doletje još jedan, ovoga puta sasvim mali dječak-anđeo, kojem su suze u slapovima tekle iz okruglih očiju. Njegov jecaj dirao je ravno u srce. Sručio se pravo u krilo sreći.

„Šta je s tobom, moj dječaćiću?” upita sreća i obrisala mu suze, ne zaboravivši ni nosić. „Dogodila se neka velika nesreća, zar ne?”

„Da”, jecao je anđelčić, „da, velika nesreća. Moja sestra, ah, moja sestra - ah, ah!”

„Umiri se, srculence moje.”

„Ona je jedina još ostala našim roditeljima, svi mi ostali već smo postali anđeli. Moja sestra stajala je na kućnom pragu... Ali, hoćeš li joj pomoći, o, srećo?”

„Pričaj dalje.”

„Držala je svoju lutkicu u ruci, onu sa pravom porculanskom glavom, koja može da se opere i njihala ju je u svom naručju, i lutka je zaspala, i onda, i onda...”

„Ne cmizdri toliko!”

„Onda je došao Štift, zli pas i zalajao je, i sestra se uplašila pa joj je lutka ispala i glava joj se slomila u... I...”

„I sad sestra gorko plače?”

„Gor-ko!” A anđelčić je plakao još tužnije i ridao sve glasnije: „Gor-ko.”

Suze su se kotrljale niz srećin veo, jer na njemu se suze ne zadržavaju. U jednom naboru formirale su malo jezero u koje je anđelčić začuđeno gledao, a njegove suze su i dalje tekle.

U tom tihi smiješak ozari lice sreće, osmijeh koji pobijedi njenu tugu – i ona se sada smijala blaženo, kako to samo sreća umije.

A veliki, beskrajni svemir otvori se pred osmijehom sreće velikim svjetlom, poput latica na suncu, pa čak i surovi divovi etra podigoše svoje glave. I sam je div sunca protresao svoju blistavu krunu, na šta je beskraj toplo zablistao.

Sreća ustade i njena figura uzdiže se moćno kroz nebeske visine, a tihi zamah njene ruke čuo je daleki svemir.

Pred zapoviješću sreće pognuo se i div vremena i opozvao svoje naredbe iz prošlosti, da sve bude u redu, u kakvom treba da je i danas.

Duhovi etra jurili su naokolo i posipali svoje zrake na polja Italije gdje su rasli gajevi pomorandži. Ponosni div oluje koji inače sijeva između oblaka, skućio se između ploča od cinka i uglja i protegao se u dugoj željeznoj žici preko kontinenata i kroz more, kako bi iz sjevernog grada poruku prenio na jug.

Drveni gorostas zazvečao je po šumama i donio debla, a željezni div izrastao je iz tamnog stijenja i zažario se u visokoj peći. Iz dubokog grotla promolio se crni div uglja, tu ga je zemljani gorostas istisnuo, pa ga je povezao ispod kotline. Dok je vodeni div isparavao, i nadimao se, i podizao se, i pritiskao, parobrod je sjekao more.

A kada se brod vratio, nosio je u sebi zlatne plodove

juga. Hiljade drugih divova radili su svojim moćnim rukama u korist ljudi, razmjenjivali su robu i crpli zlato, i gradili blistave gradske dućane, i postavljali plodove iza visokih, primamljivo uglačanih izloga.

Ali u gradu gdje je sestrice slomila svoju lutku, jedan se čovjek duboko zamislio. Išao je kroz ulice i ljudi su ga pozdravljali, a on se zahvaljivao.

Ljudi su onda klimali glavama, primijetivši da ih ne prepoznaje. Gdje je bio? Daleko, iznad zemlje, gdje je sreća sjedjela sa anđelom i još dalje, gdje beskrajni div prostora stoluje između zvijezda. I vidio je kako duhovi etra od davnina pružaju svoje ruke da rade, kako su nagomilali sunca i kako su zaljuljali planete, kako su prokopali mora i s teškom mukom sačinili male žive ćelije. Vidio je mnoštvo pokoljenja u borbi prije nego što je on sam iznikao, bilo gdje, bilo kada, i morao da prodefiluje kroz ovu gomilu.

Šta su mu oni, šta je on bio njima? Šta znaju ljudi o tome da je on spoznao dugi, dugi put koji su prešli od prvobitne magle planeta do ove zaposlene građanske klase? Šta oni znaju o velikim ciljevima radi kojih stenju divovi? Koliko im je stalo do toga što je on vidio patuljke koji su u prostoru nestvorenog udarali svojim dijamantskim čekićima izlivajući ljudska srca? A i koja mu je korist od toga?

Njegove misli bile su daleko ispred, pa ipak su bile blizu, sasvim blizu. Bile su ovdje u ovoj ulici, među ljudima, jer su morale ovdje da se vrate, uvijek iznova. Zato su letjele naprijed, da zaborave da su ovdje bile. Tražile su u daljinama, iako su znale da to što su izgubile nigdje neće naći. A u tom traženju klackala se njegova duša između

velikog, beskrajnog prostora, gdje je sjedjela sreća i uskoga grada, gdje su je tražili. I tako gore-dolje, dok se nije stvorio lagani ritam. Koračajući ulicama među užurbanim svijetom, osjetio je bol za samim sobom, bol nalik na daleki, hladni, tihi dah samoće.

Lutam gradom i mislim na tebe,
I jedino što znam je da sam svuda sâm.
Nema tog mjestašca koje mi ne odaje
Koliko te je često pratio moj pogled.
Ovdje bismo ljubazno razmijenili veseli pozdrav,
Ondje sam osluškivao tvoje drage riječi
A onamo sam samo koračao kroz prazninu.
Ukočena su i mrtva mjesta na kojima sam bio,
Ni sreća putovanja više ne dolazi,
A i kad se približi, to više nije moja sreća!

I dok su mu te riječi odzvanjale u ušima, iz mukle daljine pojavi se svjetlosna silueta nasmijane sreće, koja je upravljala radom divova etra. Ona dotače dušu usamljenog čovjeka, pa nježno bljesnu u njoj na tren, kao sjaj krupnih, tamnih očiju. On podiže pogled – sunčev sjaj obasjavao je ogledala izloga i zlatne plodove u njima, a vjetar je duvao oko njega kao prolječni dašak stvarnosti.

Pjesnik je kupio pomorandže i nastavio dalje, vidio je i prepoznao ljude koji su prolazili brzim korakom. A pored vrata vidio je sestricu koja je upravo slomila svoju lutku – plakala je i gorko jecala.

Pjesnik posegne u tašnu i da djetetu uglačanu pomorandžu. Dijete ispusti lutku i čudeći se dograbi voćku,

a suze mu presahnuše. Gledalo ga je velikim, tamnim očima koje je poznavao, a preko djetetovog lica pređe osmijeh, osmijeh tako sladak kako se samo sreća može smijati.

Ponovo je sijao osmijeh na licu usamljenika.

Čuo je to anđelčić, tamo gore, i jecao je i smijao se, a sreća i nebo smijali su se s njim.

Međutim, veliki anđeo koji je već posjedovao mudrost, pogleda sreću svojim razumnim očima i reče joj:

„Ne razumijem. Gdje narodi pate, gdje hiljade tuguju, gdje se odlučuje o sudbini čovječanstva, tamo te divovi etra ne slušaju, a sada rade u strahu, kao robovi, da bi na vrijeme dostavili jednu pomorandžu.”

„Jer sam se nasmijala,” reče sreća sa sjajem u očima.

„Ali zašto si se nasmijala?”

„Znam li? Znaš li ti mjeru patnje ili radosti?”

„Ali pokrenuti cijeli jedan svijet zarad osmijeha djeteta!”

„Zar ne znaš da je to božiji osmijeh?”

Tri klina

Livada i borova šuma lijevo i desno – livada isušena julskim suncem, šuma osakaćena od najezde gusjenica – i beskrajna prava dvostruka linija u sredini po kojoj grmeći hita oblak od dima i prašine.

Brzi voz kretao se najvećom brzinom kao da želi da što prije pobjegne iz ovog kraja. Konačno iz daljine izroni nešto nalik na brežuljak, smreke udjenute među borove i usamljena kućica skretničara promakoše poput britkih linija, onda nekoliko kratkih udaraca i vidik prekri oštra krivina.

„Je li ovdje bila stanica?” upita putnik prenut iz sna.

„Samo skretnica”, reče gospodin koji je sjedio prekoputa. „Dionica je prepravljena, krivina je bila preuska za brze vozove.”

„Poznajete ovaj kraj?”

„Mislim da da, čitavo proljeće sam bio ovdje. Uostalom, stan kod šumara je veoma zgodan. Sad ponovo moram ovamo. Sjutra počinje mjerenje iza Šrobeka.”

„Šrobek?” upita onaj prvi. „Šta je to?”

„Ruina, tamo gore – ako pogledate pozadi, vidite li? Upravo smo je prošli.”

„Nikad nisam čuo za to.”

„Ne znate priču o klinovima od Šrobeka? Tamo gore živi utvara.”

„Ne interesuju me takve priče, svaka je ista” pro-mrmlja putnik i zavalio se u sjedište.

„Svejedno nemam vremena da Vam je ispričam,” reče zidar čupkajući svoju gustu sijedo-plavu bradu. „Sad izlazim.”

Pa krenu da pakuje svoj dugi platneni mantil.

Svako dijete u kraju znalo je po čemu je ruina poznata. Istina, ovdje i nije bilo mnogo djece, izuzimajući šumarev dom i kuće nekoliko drvosječa, prijeko u Niderštajnu. Uopšte, u cijelom kraju nije bilo mnogo ljudi, ali su svi znali da je posljednji vitez od Šrobeka bio uklet da poslije smrti, do dana današnjega, luta okolo u obličju sivog patuljka. A znali su i kako bi mogao biti spašen. Kome bi to pošlo za rukom, taj bi pronašao svoju sreću. Čudno je da to, ipak, još nikome nije pošlo za rukom, jer nije svako imao osobine koje su za to bile potrebne, ili okolnosti nisu bile povoljne, ili bi mu nešto promaklo prilikom izgovaranja magičnih riječi, ili – da, i to je moglo ponekog da spriječi – nije istinski vjerovao u priču, u koju je svako bio spreman da se zakune.

A bilo je sasvim jednostavno.

Na mjesecini, u noći osme nedjelje nakon Svete Trojice, trebalo je samo popeti se do ruine Šrobeka, ispred vrata oronule kule raširiti na zemlju jednu maramicu, pokucati na zid i onda lagano načiniti devet koraka unazad,

pa tri puta uzviknuti: „Tri i slobodan si ti!“. Kada se, sa odgovarajućom pauzom između povika, i treći put zaori isti, pojaviće se – u to nema sumnje – gospodar od Šrobeka u obličju sivog patuljka i na maramicu će položiti tri zlatna klina, zbog kojih je i proklet. On ih je, naime, uzeo iz kovčega svoje prababe s namjerom da ih prokocka. A onaj u čijem su posjedu ova tri klina, mogao je da zaželi tri želje. Kada bi bacio klin, izgovarajući pritom svoju želju, odmah bi se desilo ono što je poželio. Kada baci i treći klin, duh bi bio oslobođen.

Skretničar u usamljenoj kućici bio je stariji čovjek. Nije umio da se snađe sa novim električnim uređajima na blok stanicama. Zato su mu dali postaju na kojoj nije morao da radi ništa drugo osim da redovno obilazi jednu dionicu.

Kada je brzi voz prozujao, stajao je pored svoje kućice držeći u ruci zamotanu signalnu zastavicu. S bojažljivom napetošću usmjerio je pogled na prozore vagona, možda će se neki otvoriti, možda će neko mahnuti maramicom – znaka nije bilo. I dok je pogledom pratio i posljednja kola, njihov zadnji kraj već je žurno nestajao u narednoj krivini.

Skretničar je još dugo stajao zureći u daljinu. Tek ponekad njegove grudi bi se snažnije podigle, gonjene uzdahom.

Koliko stotina ljudi proleti svakoga dana pored njega! Ujutro su vidjeli sunce kako se diže iznad mora, a uveče će ih isto to sunce obasjati sa snježnih obronaka, za svega nekoliko sati okružiće ih buka velegrada, dok on neposredno uz put svjetskog saobraćaja stoji sam i odsječen od

talasa života. Ništa ne dopire do njega osim jednoličnog signala zvona i zveketa točkova, a oni mu nisu donijeli nikakve novosti. Pogledao je na sat. Voz je sigurno već odavno stigao na sljedeću stanicu. Da li je donio pismo? Više od tri sata potrebno je da pismo od tamo stigne do njega, a danas, pošto je nedjelja, pošta uopšte ne ide.

„Paul”, začu se povik sa otvorenih vrata kolibe.

On uđe. U staroj naslonjači pored malog prozora sjedjela je umorna žena sijede kose i tužnih crta lica. Listala je kalendar.

„Nije bio u vozu?” pitala je.

Čovjek odmahnu glavom.

„Sigurno bi mahnuo”, reče ona. „Dan i noć brinem. Već je četiri nedjelje od kako je stiglo pismo. Juče je bilo četiri nedjelje, a htio je da za četiri nedjelje već bude kod nas. Sa ženom i djetetom. Dragi mišić, ah! Ali svakoj nevolji dođe kraj!”

„Ne vjerujem, ne vjerujem!” reče čovjek i svali se na klupu pored peći. „Bila bi to prevelika sreća. Ne mogu da se oslobodim tvog sna o željezničkoj nesreći.”

„O, Bože, o, Bože, i to u posljednjem trenutku, zar bi trebalo da ga tako izgubimo, našeg Ota! Dvanaest godina je na putu, deset godina nismo od njega čuli ni glasa, do sad, do prije četiri nedjelje. Dobro je, doći će ponovo, i sad da ga izgubimo? Istina je, prijeti mu neka nesreća, ali – može se spriječiti. Znaš i moj drugi san, onaj o sivom patuljku. Svaki put kada ga sanjam, to znači nešto dobro. Trebalo bi to da uradiš!”

„Gluposti, pusti me na miru sa tim.”

„Čak i kada bi bila glupost – ne može da škodi. Danas

je osma nedjelja po Trojici, mjesočina je, pun mjesec, danas bi moglo da se obavi ono sa Šrobekom. Pa ako ne bude ništa, bila je to samo šetnja.”

„To je iskušavanje.”

„Trebalo bi da rizikuješ. Kad bih samo mogla da hodam, ja bih to odmah uradila. Ali sa stopalom na koje hramljem, više se ne mogu popeti na brdo.”

Ćutala je. Onda poče ponovo: „Da se baš tako pogodi i dan i mjesočina i to baš sa našom najvećom željom! Toga ja ne mogu da se oslobodim. Kada dobiješ zlatne klinove onda odmah možeš da poželiš da Oto zdrav dođe kući. Onda mu se više ništa ne može dogoditi. Učini to za mene, da se smirim!”

„Stara, znaš da ja ne vjerujem u to, zato i nema vajde od toga. Samo da me bude stid od samoga sebe.”

„Učini to meni za ljubav, ja vjerujem u to.”

„Kada ne bi bilo tog sna, na to ne bih ni pomišljao. Ali tvoji snovi, ima nešto u njima što je istinito. Uostalom, ja ne mogu da se udaljim sa dionice.”

„Danas možeš, slobodno. Teretnog voza danas nema, a kurir dolazi tek u dva. A već u jedan možeš da budeš ponovo ovdje.”

Čovjek je punio lulu i ćutao.

„I Fliške se vratio”, poče žena iznova. „Vjerujem da je bio pripit, psovao je. A iza, u žbunju čekao ga je crni Mihel. Momci su nešto naumili. Htio je da ti se osveti, rekao je Fliške, zbog tebe je otpušten iz službe. I na tvojoj se dionici nekad nešto može dogoditi.”

„Nije istina da sam ga potkazao, mada nikada nije radio svoj posao kako treba. Vidiš li, tek sad nikako ne

mogu da odem kada loši momci dangube u blizini. To što su Mihela ponovo pustili na slobodu je prava nesreća.”

„Ništa se ne može dogoditi. Ti si tu, da obilaziš svoju dionicu, više od toga ne možeš da učiniš. Ali sada prvo moraš pravo do Šrobeka. Kada imaš klinove, Fliške ti ne može nauditi, a Oto, sa srećom, sutra dolazi kući. Učini to, Paul, učini, Otu za ljubav!”

„Ali to je glupost”, promrmlja čovjek sebi u bradu. Mada to više nije govorio naglas.

U tamni sumrak, mjesčina se prosula preko brdovitog pejzaža, ravnica na sjeveru izgubila se u maglovitoj daljini. Vazduh je bio nepomičan. Tu i tamo poneki olujni oblak klizio je kroz julsku noć.

Srebrne zvijezde blistale su na lišću bršljana koji se uspinjao uza zid ruine Šrobeka, neprozirne sjenke promicale su između pruga svjetlosti. Jasno vidljiva uzdizala se potpuno osvijetljena strana stare kule. Crn iznutra otvor vrata zijevao je kao mračni ulaz u tajnovitu noć.

Skretničar se tromo uspinjao klimavim kamenim stepenicama nekadašnjeg plemićkog zamka. Ostavši bez vazduha, naslonio se na zid i uperio pogled ka ulazu u kulu. Nekoliko slijepih miševa jurilo je tamo-amo, inače ni glasa. Naslonjen na zid, čovjek je dugo ostao nepomičan. Odjednom se prestrašeno uspravi. Iz kule se jasno čula lupa, kao kad se obrušava kamenje. Jato slijepih miševa izlete kroz otvor, a onda ponovo sve utihnu. Kočničar se pribra i zakorači lagano ka vratima kule. Mogao je da osjeti kako mu bije srce, nije se usuđivao da pogleda unutra u kulu dok je pred vratima širio svoju maramicu i tri puta kamenom pokucao na zid. Onda se polako vrati unazad.

Njegovi koraci škripali su po krečnjaku koji je sa ruine zasuo tlo, činilo mu se kao da iz kule odgovara ista škripa. Poluglasno brojao je korake. Onda zastade i brzo povika, kao da je želio da prekрати kolebanje: „Tri i slobodan si ti!”

Glas se muklo odbi od zid. A sve drugo ostade nijemo. Nakon nekog vremena on viknu i drugi put. Ponovo tišina. Kao za sebe on zavrtje glavom – da ga sad neko čuje, svi bi ga ismijali. Ali ko bi ga mogao čuti? Onda pomisli na svoju ženu, na sina, uperi pogled u vrata kule i po treći put uzviknu glasno:

„Tri i slobodan si ti!”

Istog časa uz strahovit krik odskoči unazad i rukama se grčevito uhvati za ostatke zida. Tišinu noći prekide snažna lomljava, bijeli oblak podiže se iz vrata kule i odlebdje sablasno na mjesecini, a u procijepu vrata pojavi se jasno osvijetljeno sivo, patuljasto obličje. Kočničar osta bez daha, ne mogaše da prozbori ni riječ. Ne, nije se prevario, jasno je prepoznao sivi mantil male prikaze, lice sa bijelom bradom, glavu prekrivenu sivom kapuljačom. Čovjek i patuljak stajali su jedan prekoputa drugog ne pomjerajući se. Onda patuljak lagano podiže desnu ruku, svjetlucavi predmeti padoše na maramicu i u sljedećem trenu prikaza nestade.

Svuda tajac. Oblaci se razmakoše, otvor vrata zijevao je prazan i mračan kao i prije.

Skretničar je za tren mislio da sanja. Pribra se i priđe maramici. Vidio je šta blista na mjesecini. Krv mu udari u glavu, obuže ga užasan strah, više nije znao šta radi, pa zgrabi maramicu i pojuri nizbrdo. Kamenje je prštalo pod njim, bježao je ne znajući kuda, kroz šumu, sve dok nije

stigao u podnožje brda – tu pade iscrpljen na jedan kamen i pokušava da se sabere. U ruci je još uvijek držao zamotanu maramicu jasno osjećajući klinove u njoj, ali nije imao hrabrosti da je otvori. Kroz glavu mu je prolazilo – đavolska utvara, donosi nesreću!

U žbunju nešto zapucketa. On skoči. Gdje je uopšte? Na kojoj je strani pruga? Zaboga – njegov posao! Bilo je krajnje vrijeme da krene u obilazak. Samo da sada ne zaluta! Zabi maramicu u džep i krenu naprijed. Šiblje je bilo gusto, tuda nije mogao da prođe, morao je na drugu stranu. Ledeni znoj oblivao mu je čelo, potrča uzbrdo, pa nizbrdo – konačno, pruga je bila tik do njega. Pope se gore i stade na stari kolosijek. Skretnica koju je najprije morao da provjeri više nije bila daleko. Ona je vodila od novog do starog kolosijeka, na kojem su vozovi prije rekonstrukcije prolazili oštrom krivinom. Sada je iznad, nekoliko stotina metara dalje, napravljen kamenolom, odakle se odvozi građevinski materijal. Zbog toga je taj kolosijek i ostavljen.

Dok se približavao skretnici, željezničara spopade novi strah. Lampa je bila ugašena. On jasno razazna da je skretnica namještena na mrtvi kolosijek. Na pravom kolosijeku stajao je neki čovjek i pravio se da nešto radi. Skretničar ga zovnu.

U istom trenu osjeti kako ga neko zgrabi od pozadi, čovjek sa kolosijeka doskoči sprijeda i prije nego što je znao šta ga je snašlo, iscrpljenog skretničara savladaše i vezaše mu usta tako da ne može da viče. Očigledno je sve bilo brižljivo pripremljeno. Ona dvojica odvukoše vezanoga na stranu, u šumu pored novog kolosijeka, i ostaviše

ga tamo da leži poželjevši mu podrugljivo laku noć.

U nemoćnom bijesu trgao je poveze. Uzalud! Strahotne slike rojile su se u njegovoj duši. Za najviše sat vremena trebalo bi da prođe noćni brzi voz. Naletjeće na mrtvi kolosijek, strovaliće se u provaliju! A u njemu i njegov sin – sigurno!

– Zar nema nikog da pomogne?

Okretao se tamo-vamo, dok ga snaga nije napustila. Onda je ponovo ležao miran, mučeći svoj um. Molio se iz dubine duše, oko njega se ništa nije pomjeralo.

Mjesec je sve dalje i dalje promicao kroz grane. Pomoći niotkud? Još jednom! Zar ne bi trebalo da konopci popuste?

Na silu trgnu ruku uvis i osjeti oštar bol, rasjekao je kožu – Ah! Klinovi! Klinovi – tek sada se ponovo sjetio toga. Kada bi to samo bilo istina! Kada bi mogao da dohvati samo jedan klin!

Osjećao ih je pod prstima. Spolja je mogao da dotakne jedan vrh, probijao je maramicu i džep – Napregnuvši sve svoje snage – mogao je da izvuče jedan klin! Je li zlatan? Šta on zna – samo ga baci u stranu i pomisli: Kad bih bio slobodan!

Ruka mu iskliznu iz konopa kojim je bilo vezano njegovo tijelo, mogao je da dohvati nož. Presjekao je stege, skinuo povez sa usta. Nije mogao da vjeruje.

Istina je dakle! Patuljak je imao čarobnu moć?

Slobodan! Pojuri prema ivici šume. Odavde nije mogao da vidi skretnicu, ali je u blizini sijalo svjetlo sa jedne kućice. Možda još ima vremena da spasi, da upozori!

Skoči na željeznički nasip – prekasno! Muklo klo-

paranje točkova u daljini – iza sebe je već vidio svjetla voza – za manje od minuta dogodiće se nesreća.

O, kada bi mogao da zaustavi voz! Kada bi se desilo čudo, da se voz zaustavi – drugačije se ne može spasiti!

U toj nevolji, on posegnu za drugim klinom.

„Oprosti mi Bože!” promrmlja. „Da stane voz!”

I čuj – točkovi se zaustavljaju, voz vidno usporava svoje kretanje. Mašina, istina, i dalje dahće i radi istom snagom, možda i žešće, još žurnije se guraju oblaci pare, pogonski točak okreće se kao podivljao, ali točkovi stoje mirno, voz se ne približava, ne može da savlada blagi nagib, kao da je neko navalio težak teret na njega. Sasvim polako, bez zvuka, sablasno, jedva primjetno jezdi naprijed, dok mu skretničar trči u susret bez daha.

Evo ga na skretnici. Čudo nad čudima! Skretnica stoji kako treba. Lampa istina još uvijek ne sija, ali skretničar se na blještavoj mjesečini još jednom uvjeri da skretnica stoji kako treba. Nema prepreka na šinama – sve je u redu.

Onda, u vrtlogu čudnovatih zbitija, pomisli ponovo na sebe, na svoju žarku želju, na svog sina, na obećanje koje je dao ženi.

Ako sreća treba da dođe, sada je vrijeme. Pa zgrabi i treći klin, baci ga preda se i povika:

„Vrati se, sine naš!”

I vidi čuda, voz se ponovo približava, točkovi se ponovo kreću, šine grme pod njima, voz dolazi kao da se ništa neobično nije dogodilo. Sigurna, mašina skreće na pravi kolosijek.

Skretničar se izmakao unazad i zuri u prozore. A u

posljednjem vagonu, u osvijetljenom kupeu kraj otvorenog prozora stoji – njegov sin!

„Oto! Oto!”

Je li to stvarno bio on? Da, da, nije priviđenje, jasno ga je prepoznao. Još zuri za vozom, čija su svjetla već nestala. Onda potrča svojoj kući. Šta zapravo treba da uradi, da, tačno, mora da upali svjetlo. I... I – majka mora da zna. Da li ga je i ona vidjela?

Uskim obodom uz šine trči ka svojoj kući. A onda, odjednom neko viknu put njega:

„Stani! Pazi! Polako!”

On pogleda gore.

Iz iskopine na željezničkom nasipu uspravi se siva figura – patuljak! Patuljak!

Skretničaru se zavrtje u glavi. Htio je da ostane da stoji, ali nagazi na meku, klizavu masu, poletje i pade.

Obličje iz rova uspravi se.

„Polako, polako, čovječe! Nisam ja vitez od Šrobeka. On je spašen!”

Čovjek izađe iz rova i pomože skretničaru da ustane. „Niste se povrijedili? Ne? Pa i ja sam isto prošao, okliznuo sam se i skliznuo u rupu. Upravo sam htio da malo očistim odjeću.”

Skretničar dođe sebi.

„Zaboga, kako ste me prepali! Kako sam mogao da znam da ste to Vi, gospodine majstore!”

„I ja sam se isto tako prepao. Ali, sâm sam kriv. Što sam morao da zbijam glupu šalu – ne ljutite se na mene, veliki sam strah preturio preko glave, kad Vas nisam našao na šinama, pa sam sâm ispravio skretnicu. Zamalo ga đavo

nije ponio!”

„Šta? Vi ste ispravili skretnicu?”

„U zadnji tren. Ovi smrekovi gubari... Ali, hajdemo obazrivo dalje uz nasip do Vaše kućice, da se umirite. Znete li zašto ste pali? Zašto sam Vas dozivao?”

„Sad vidim i sam. Proklete gusjenice – juče sam u šumi vidio cijelu kolonu.”

„Da, gusjenice smrekovog gubara, *Liparis monacha*, buše smreku, proždiru nam šumu. Kreću se, i po nekoliko miliona u jednoj koloni. A noćas im je baš palo napamet da šetaju pored željezničkog nasipa.”

„Odvratno, ne može se zakoračiti.”

„A to je samo mala bočna kolona, sad smo je već prošli. Glavna kolona je dolje, malo dalje, iza Vaše kućice. Ide preko kolosijeka, i treba da zahvalimo Bogu što je tako. Da nisu zaustavile voz, ko zna da li bih na vrijeme spustio skretnicu, bila je gadno zaglavljena klinom. Ali ove beštije podmazale su šine kao uljem, da ni najsnažnija mašina ne bi mogla da se popne uzbrdo.”

„Šta? Kako?” pitao je skretničar zamuckujući. „Gusjenice su... Ali klinovi...I sami ste... Gospodine majstore – gore na ruini...”

„Da, da, nažalost. Čujte, podrazumijeva se, ako ste pretrpjeli neku štetu, sve ću Vam nadoknaditi. Već sam dovoljno kažnjen time što sam se prestravio.

Stigao sam, dakle, negdje predveče kod šumara. Božanstvena mjesečina namamila me da se popnem do ruine. Sjedio sam tamo cijeli sat. Predivno! Odjednom, čujem kako se neko penje uz brijeg. Pomislim, šta bi sad bilo ko tražio ovdje? I pade mi na pamet priča o sivom

patuljku. Trebalo bi da je... Izračunam, osamnaestog maja bili su Duhovi. Tačno, danas je osma nedjelja po Trojici, a još i pun mjesec. Aha, pomislih, sad ćeš vidjeti.

Uvučem se u otvor kule i stavim kapuljaču. I odmah začuh čarobne riječi. Đavo mi ne daje mira i ja pomislih, da nemam nešto kod sebe što bi ličilo na klinove? Potražih u džepu i taman – nađoh nekoliko mesinganih eksera. Ostatak znate.

A onda streknuh kad sam Vas prepoznao dok ste jurili niz brijeg. Prepao sam se, čovjek će izgubiti glavu i propustiće smjenu! I pomislio sam na prugu. Pa krenuh za Vama. Ali Vas nisam mogao naći. Tražio sam Vas u kućici, niste bili tamo. Onda mi na pamet pade skretnica. Potrčah uz kolosijek. Kad tamo, lampa ne sija. A prije je sijala, jasno sam vidio odozgo. Dadoh se na posao i, hvala Bogu, uspio sam da završim. A gdje ste Vi nestali?”

„Mene su vezali, a oslobodio sam se pomoću klinova! Ali, gospodine majstore, ako je sve tako bilo, to sa željom – takva slučajnost da sam se sâm od sebe oslobodio, da su voz zaustavile gusjenice, ako to uopšte nisu učinili zlatni klinovi, onda, na kraju, ono nije ni bio Oto...”

Bijel kao leš skretničar je zurio u majstora, koji ga je upitno gledao.

„Znači Oto se nije vratio?” uzviknu skretničar i zastade kao ukopan.

„Oto, Oto!” uzviknu glas. „Gdje si se zadržao, Paul?” Skretničareva žena izađe iz kućice hramajući.

„Vidjela sam, bio si gore. Oto je bio u vozu, prepoznala sam ga! Voz je prošao sasvim polako – vidio me je – bio je to Oto! Oto!”

Zaklon

Bio jedan brdski obronak. Brojni panjevi sušili su se na njemu, a crveni naprstak rastao je iz krševitog tla, u podne izloženog žarkom suncu. Na ivici šume zelenjela se bukva širokih grana. Tek pokoji zrak uspijevao je da se probije kroz granje i padne na rašireni suncobran koji je stajao na zemlji.

Obavivši čvrsto najnižu granu bijelim rukama, zlatooka vilenjakinja ležala je na njoj i ljutila se. Jer nije mogla da vidi šta je ispod suncobrana, a mora da tamo nekog ima, jer vidjela je par čizama kako vire iza tog zaklona, a čizme ne idu same po šumi. Kada se sve umirilo, vila pomisli: spava. I nagnu se nadolje, podiže tiho rub suncobrana i pogleda iza njega. Ali onaj iza suncobrana nije spavao, nego je velikim očima gledao iznad sebe, u svoje sopstveno, daleko, blistavo plavo svjetsko nebo koje je uvijek nosio sa sobom i koje je mogao da raširi gdje god zaželi. To je bio njegov zaklon.

Nije se začudio što sada vidi zlatne oči vilenjakinje. Ona je, međutim, bila iznenađena pa reče:

„Izvinite, molim Vas, samo sam htjela da vidim, da li tu spava kopač blaga.”

„Ne vjerujem”, odgovori čovjek.

„Milo mi je što je tako”, reče vila.

„Ljubazno od tebe, draga vilo. Ali, smijem li da te pitam, zašto tražiš kopača blaga?”

„Ne tražim ga, samo sam htjela da vidim da li je još uvijek onako glup. Zar nećeš da skupiš suncobran?”

„Za sad još ne. Osjetljiv sam, naime, na zlatne oči, i, ako dozvoliš, ostavio bih suncobran raširen sve dok ne saznam šta je to bilo sa kopačem zlata.”

Vilenjakinja se nasmija i sjede na granu.

„Sasvim prosto”, reče, „vidjećeš odmah da ti zlatne oči neće učiniti ništa nažao. Ali ko god poželi da ih ima, proći će isto kao kopač.”

„A to znači?”

„E pa, neću da kažem.”

„Misli šta želiš, lijepa vilo, ali ja ti ne vjerujem ni jednu jedinu riječ.”

„A zašto ne?”

„Jer nisam tako glup.”

„Pa zatvori suncobran.”

„Prvo kaži!”

„Kopač zlata je bio ovdje”, reče vila, „ležao je pod drvetom i molio me da siđem, ali meni se nije silazilo. Onda je on htio da zna, šta bi morao da uradi, da budem njegova. Rekla sam mu da svako veče, prije nego što pođem na spavanje, ostavljam svoje oči u velikoj čeličnoj škrinji zakopanoj na obronku, duboko ispod cvjetova crvenog nprstka. Ako je iskopa prije nego što sunce izađe, imaće

moje oči i ja bih onda morala da postanem njegova. Onda je on cijelu noć kopao i kopao, i uz neizrecivi napor u praskozorje je izvukao škrinju i obio je. A kad ju je otvorio, bila je – prazna. Bio je jako bijesan, došao je ispod bukve i vikao na mene. A ja sam mu rekla da bi trebalo da se strpi i da sad samo treba da škrinju tokom dana ponovo zakopa i onda će sigurno uspjeti. E onda je on, po žaropeku, zakopao praznu škrinju i po noći je ponovo iskopao, a ona je i dalje bila prazna. To isto neumorno radi stalno iznova. Zar nije dirljivo, kako mi vjerno služi?”

„A zašto je prazna?” upita onaj sa suncobranom.

„Zašto? Pa zato što ja oči uopšte ne stavljam unutra.”

„Au, pa ti si onda jedna podla lažljivica.”

„Fuj”, reče vila, „kako možeš to da kažeš? Ja ne mogu da stavim oči u škrinju, to je ono čega bi kopač zlata i sâm morao da se dosjeti. Uostalom, moje oči uopšte i nisu zlatne.”

U to čovjek pod drvetom sklopi svoj suncobran i pogleda uvis, vilenjakinja je ispružila ruke i svojim zlatnim očima sijevala put njega, poželio je da skoči u vis. Ali, srećom, pritisnu suncobran i ovaj se ponovo ugura između njih. Čovjek se spokojno baci na zemlju i reče:

„Znam ja tebe, lijepa vilo, ako želiš da me ponovo vidiš, moraćeš da dođeš pod moj zaklon.”

„Čuvaću se”, uzviknu vila ljutito. „Što ne skupiš glupi suncobran? Sunce uopšte više ne sija.”

„Dobar je i protiv kiše. To je zaklon za svaki slučaj, a pod njim je veliko, prostrano, predivno nebo. Kad siđeš, moći ćeš da ga vidiš.”

„Ali kiša ne pada. Kaži mi, šta će ti kišobran?”

„Dokle god imam zaklon, imam sopstveni svijet, gdje sve pripada meni, i niko ne može da mi smeta. A kad ga ne bih imao... Ma, slušaj, ispričaću ti jednu priču.

Bio jednom jedan čovjek koji je ostavio svoj kišobran na stranu. A kad je izašao da vidi da li će skoro smak svijeta, rasijan, ponio je u ruci svoje srce. To mu nije škodilo, osjećao se dobro sve dok je sijalo sunce.

A onda je naišao oblak, i za njim još jedan, i pošto oblaci ništa bolje ni ne umiju – pala je kiša. Padala je neko vrijeme, i još nekoliko sati poslije toga. Čovjek je držao srce nad glavom i srce je omekšalo, omekšalo kao šljiva.”

„Čini mi se da je taj čovjek još gluplji od kopača blaga”, reče vila.

„Jeste, ali poslušaj dalje. U potoku su se igrale zlatne ribice i dok je čovjek prolazio obalom, bi mu žao što će se jadne zlatne ribice skvasiti od kiše. Zato je držao svoje srce iznad njih, da im se ne spere boja, jer nije znao da li su prave.

Pa mu je srce postalo još mekše, kao pelena, i mogao je da ga iscijedi.

To je i učinio. A kada je kiša prestala, htio je da ga okači da se suši. To nije bilo teško, jer je srce imalo rupu, bez nje ne bi toliko ni prokišnjavalo. Ali bar je moglo lako da se okači. Čovjek je samo trebalo da nađe nešto o šta bi mogao da okači svoje srce.

Dok je tako tražeći koračao pored potoka, vidio je dva drveta kako se zelene i cvjetaju – raskoš prava. Ali to znači da se jedno više zelenjelo, a drugo je više cvjetalo, a da je raskoš bila samo jedna, i o tome je čovjek razmišljao.

Ono drvo na kojem je bilo mnogo zelenog lišća,

mahalo je svojim granama, na njih bi mogao okačiti svoje srce, da ponovo očvrsne i razveseli se. Grane su rasle, penjale se u vis i plele se u prelijepu vijencu. Zlatne vrpce lepršale su na njima, a sunce koje je sijalo visoko iznad dodirivalo ih je svojim zracima, pa se činilo kao da se na hiljade zvijezda, dok sijaju same od sebe, sakrivene igraju na drvetu. Naizmjenično svjetlucajući izgledale su sve svjetlije i ljepše, dok su se vijenci sve primamljivije naginjali.

U pjesmi ptica koje su lepršale ovo proslavljeno drvo bilo je svijet, jer veliko i slobodno stoji u vječnom etru, a njegovi vijenci traju duže od bilo koje krune. Jedna stara sova na to zakoluta očima i pomisli – to je u svakom slučaju veličanstveno drvo. Čak je i mjesec kazao da nema ništa bolje od kolutova koje komete prave oko sunca.¹

I čovjek okači svoje srce o drvo.

Grane su se njihale i uspinjale se sve više i više, između vijenaca i zlatnih vrpca.

Srce je jarko svjetlucalo na sunčevim zracima, ali nije htjelo da očvrsne. Kada je dospjelo na jedan vijenac i tu se smjestilo, sova se nakašlja i reče: pozadi bi mu bilo još ljepše. A kada se srce okrenulo, zanjihao se vijenac i ono pade na jednu od nižih grana.

Tako prođe neko vrijeme i srce konačno počne da se suši.

Na drugom drvetu, koje je ustvari bilo grm, cvjetale su crvene, bijele i žute ruže. U raskošno drvo gledale su čežnjivo užarenim, slatkim, ženskim očima, a njihovi

¹ Igra riječima na njemačkom jeziku – riječ „drvo” je dio složenice koja znači „kolut” (prim. prev).

mirisi uzdizali su se kroz njegove grane poput proljećnog daha. Onda jedna mlada baštenska ruža otkri svoje fine blijedo-žute listiće i zagleda se duboko u čovjekovo srce, baš tamo gdje je bila rupa. Mora da se i srce zagledalo u ružinu krunicu, baš kada je ponovo trebalo da se popne na sljedeći vijenac. I kako nije pazilo, promašilo je granu i upalo u potok.

E tu se tek temeljno skvasilo.

Čovjek onda skide čizme, zagazi u potok i upeca sopstveno srce. Sada svoje srce okači na ružin grm.

Okači ga na baštensku ružu, ali njeni listovi otpadoše i ruža poče da vene pod teretom.

Sa gole stabljike srce je skliznulo u otvorenu krunicu jedne tamno crvene cvasti i crveno srce i crvena ruža srasli su na suncu kao jedno.

Drži me, reče srce, da se ogrijem na odbljesku žara iz tvoje purpurne krunice.

Ruža se obradovala nakitu i obradovala se zlatnom zaklonu, koji je sa raskošnog drveta bacao sjaj na srce koje kuca. I mislila je da joj srce dobro stoji, i da bi još bolje vidjela koliko je lijepa sa ovim novim komadom nakita, sagnula se duboko, do vode, kako bi sebe i svoju sreću ogledala u potoku.

Ta boja mi dobro stoji, reče ruža, a ovako nešto nema nijedna druga.

I u to se nad ogledalo vode nadvila tako duboko da se srce ponovo sasvim skvasilo.

Drži me, povika srce, jer ne mogu da podnesem vodu.

Ruža se uspravi i obradova se što srce još uvijek čvrsto visi. Na zlatnoj svjetlosti srce se ponovo zažari i pripri se

čvrsto uz ružu. Slatki zvuci odzvanjali su iz srca, tako da su svi mislili da tamo dolje slavuj pjeva svoju ranu pjesmu – svoje cvjetne oči uperili su u susjetku kojoj su zavidjeli.

A ruža je mislila: zaista je moćno posjedovati ljudsko srce, pogotovo kad mi crvena tako dobro stoji. Čista je besmislica da mu voda može škoditi; srce uvijek nešto umišlja. A ja zato i postojim da bi mi crvena dobro pristajala. Na posljetku, ako mi je srce zaista privrženo, zašto se ne bih radovala kako izgledam. Jesam li mu ja ponudila mjesto? Imam li obavezu prema njemu? Treba li da imam obzira? Ne pada mi na pamet da mu dozvolim da me tiraniše! Čemu služe srca, ako ne ružama? Ogledaću se još jednom u potoku.

Ruža se ponovo nagnu nad vodom, sve dublje i dublje, i ogledalo vode joj jasno pokaza blistavo srce kako se prestrašeno i drhtavo pripija uz nju. Jer ništa drugo nije ni moglo da učini.

Ruža se naginjala sve dublje naprijed, sve dok srce nije zaronilo u vodu.

Talasi ga otrgnuše s ruže i potok ga ponese nizvodno. Ruža, oslobođena tereta, odskoči u vis, a kapljice, šarene od svjetla, prsnuše oko nje. Sunce zađe i ruža zaspa ne znajući da nikada više neće čuti slavuja.

Čovjek je u mraku tragao za svojim srcem i kada ga je, srećom, našao između jednog raka i jedne krastače, on ga brižljivo očisti, kroči na livadu gdje su vilenjaci već plesali na mjesecini i pogleda u zvijezde više od svakog drveta.

Onda uze svoje srce i baci ga u zrak.

I srce dobi krila i poletje u visine, sve više, i više...

A čovjek se vrati u grad i kupi sebi novi kišobran; svečano je obećao da nikada više neće zaboraviti ovaj novi, čvrsti zaklon. I to će obećanje održati.”

Kada je čovjek pod suncobranom začutao, vila reče: „A srce, gdje je ono dospjelo?”

„Čovjek ne zna”, odgovori joj čovjek.

„Utoliko bolje”, uskliknu vila i pljesnu rukama. „Sad si mi taman, sad smo jedno za drugo! Dolazim!”

Pa skoči s drveta, skliznu pod njegov zaklon i poljubi ga.

Odbjegli cvijet (Priča s Marsa)

1910.

„Šta ti fali, moja Dukice?” reče mala Ha. „Želiš li više sunca, ili da ti navučem oblačić?”

Ha nije pričala sa drugim djetetom, niti sa svojom lutkom, već sa biljkom tamno crvenih cvjetova, koja je, sa dva okrugla lista veća od glave malene Ha, stajala u njenoj sobi. Ova se biljka zvala Dukica. Njihala je drške njenih listova i cvjetova tamo-amo i pritom mogla da čuje zvuke nalik na pjevanje. Ha je tako razumjela šta cvijet želi da kaže.

Dukica i djevojčica nisu, naime, živjele na zemlji nego na planeti Mars. Tamošnji stanovnici, Marsovci, baš kao i tamošnje biljke, daleko su napredniji od zemaljskih. Marsovci odavno znaju da su i biljke duševna i osjećajna bića, a i naučili su da razumiju pokrete i zvuke pomoću kojih tamošnje biljke razgovaraju.

„Tužna sam”, pjevala je biljka, „znam da si ti dobra prema meni, ali ja sam prije bila slobodna planinska biljka,

a sad sam ovdje zarobljena. Otrgli ste me iz cvjetnog kanjona gdje sam živjela sa svojim rođacima. Sada je vrijeme cvjetanja i moji cvjetovi žele da se otrgnu i slobodno odlete da bi se spustili na zemlju i tamo ponovo pustili korijen.”

„Ali Dukice, tako sam se silno radovala što sam te konačno dobila! Ne, ne mogu da pustim cvjetove napolje. Ali mogu da im donesem svježu zemlju, da mogu da puste korijen.”

„Ne, Ha, od toga nema koristi. Oni moraju na slobodu, i ako me ne pustiš, moraće da odlete bez tvoje dozvole.”

„To neću dozvoliti, Dukice. Prozori i vrata su zatvoreni. A odmah ću ti nabaviti i svježu zemlju. Samo budi dobra!”

Ha izađe. Nakon dužeg vremena vrati se nazad u pratnji svog tri godine starijeg brata Haja, koji je vukao ogromni sanduk pun zemlje. Dok se još mučio da sanduk provuče kroz vrata, razabra da je Ha ispustila krik, a iznad njega zaleprša nešto nalik na dvije velike, žute i zelene svjetlucave ptice. Bili su to Dukicini cvjetovi, koji su se u međuvremenu oslobodili. Letjeli su isturivši dio krunice otrgnut sa stabljike, parajući vazduh, i vrteći se oko svoje ose, tako da su njihove krute, iskošene laticice djelovale kao vijci, a dugi prašnici vukli su im se otpozadi služeći im kao upravljač. Kretali su se lako, pošto je gravitacija Marsa tek jedna trećina gravitacije Zemlje.

Ha poče da plače, a brat spusti sanduk i uzviknu: „Dođi brzo, Ha, ulovićemo ih ponovo. Moj auto-penjač kojim sam upravo stigao iz škole, još uvijek stoji napolju,

spreman za pokret. Pođi tako kakva si, sve što nam treba već je u autu.”

Djeca se žurno sjuriše ka vozilu. Haj je upravljao, Ha sjedjela pored njega. Kao i sve druge privatne kuće Marsovac a i njihova kuća bila je udaljena od velikih puteva i nalazila se u prirodnom okruženju između parkinga. Cvijeće više nisu mogli da vide. Ali Haj je tješio sestru: „Znam odakle potiče biljka, nema sumnje da će cvjetovi tamo odletjeti, u kotlinu pod brdom u pustinji Bur.”

Haj je izbjegao veliku industrijsku zonu Marsa i uputio se prema granici naseljene doline, gdje se strmo uzdizalo golo stijenje koje je vodilo ka visoravni pustinje Bur.

Čudnovata stvar bio je taj auto-penjač. Nije imao točkove, najtačnije bi bilo uporediti ga sa nekim ogromnim insektom impozantne dužine od tri metra. Jer kretao se na tri para nogu i po ravnom tlu galopirao je na njima mnogo brže nego kakav trkački konj. A i nisu mu bili potrebni prokrčeni putevi, pa se i sada, kada je naišao na krševiti obronak, sa svojih šest nogu na brdo ispeo brzo i sigurno. Pred kraj, međutim, naiđe na gotovo vertikalni stjenoviti zid koji i alpinisti mogu da osvoje samo uz veliki napor i pomoću sajli. Ali pomoću jedne ručice, Haj podiže auto na zadnje noge uspravivši ga, dok se viseće sjedište nalik ljujašci podesi samo od sebe. Ispruživši duge prednje noge, auto zakorači na zid, za koji se prilijepi petama. Podigao se uvis, a onda se preostalim nogama snažno hvatao i odražavao se naviše. Tako se pentrao uza zid poput ose. Osvojio je visoravan i ponovo u galopu nastavio naprijed sve dok ga Haj nije zaustavio ispred jedne duboke,

ljevkašte kotline. Tlo se ovdje strmo uleglo. Hridi kotline svjetlucale su u šarenilu boja. Putnici su se našli pred biljnom oazom pustinje Bur, koja tokom cijele godine obiluje vlagom.

„Ovdje žive Dukice”, reče Haj. „Pretekli smo cvjetove, naravno, iako ih nismo vidjeli, jer oni lete visoko. Ali dok se mi spustimo, oni će već stići i nastaniti se dolje, jer ne mogu da izdrže dugo u vazduhu. Autom možemo samo dio puta, a onda počinje gusto žbunje i moraćemo da se spuštamo pješke. Poznajem ovo mjesto, prošle godine smo ovdje bili sa našim nastavnikom prirode.”

„Ah”, viknu Ha, „to je bilo onda kada si donio jestivo kamenje? I ja bih da ga potražim, bilo je tako dobrog ukusa!”

„Vidjećemo.”

Kada su dospjeli do žbunja, djeca napustiše auto i krenuše nizbrdo između grmlja i kamenja. Posred litice zjapio je procijep. „Ovdje treba da uđemo”, reče Haj smijući se.

„Da bismo našli Dukice?” upita Ha.

„Ne. Da bismo...” Haj načini pokret kao da nešto trpa u usta.

„Jestivo kamenje! Ah, molim te, molim te!”

Procijep se širio u prostranu pećinu koja je svjetlost dobijala odozgo. Haj je tražio po zidovima, a onda donese rukohvat trošnog škrljca. „Evo”, reče on, „moraš ih razlomiti na male komade.”

Ha žurno zgrabi kamenje. „O, ukusno, ukusno! Predivnog su ukusa. Odakle potiče ovo kamenje?”

„Prije mnogo miliona godina ovdje su rasle velike

šume sa mnogo, mnogo cvijeća. Tu je bezbroj pčela položilo velike zalihe nektara. Zakopane su ovdje. Onda su došla sušna, pustinjska vremena, nektar se stvrdnuo i tako se održao – to je, takoreći, okamenjeni med.”

Brat i sestra se okrijepiše kamenjem i nakupiše pozamašnu gomilu za usput. Onda se vratiše na obronke kotline i nastaviše da se penju.

Kao mjesto gdje žive biljke Dukice, Haj je označio cvjetni kanjon, koji se crvenio pred njima. Osvrćući se oko sebe, Ha iznenada uzviknu: „Vidi, ono gore što slijeće, jesu li to oni?”

„Sigurno, to su naši cvjetovi. Sačekaćemo da prođu.”

„Ali tamo, ispod, šta je ono sivo što gmiže?” Haj je zurio. Sa dna lijevka uzdizala se siva masa i navlačila se preko čitave kotline poput nekog zmijolikog nabora. Odatle se valjala uvis, sve više i više. „O, Bože!” zavapi Haj. On zgrabi Ha za ruku i privuče je sebi. „Gore, brzo, koliko nas noge nose!”

„Šta je, šta je?”

„Podzemni crv! Šta bi drugo moglo biti! Ako nas stigne, gotovi smo! Moramo da stignemo do auta!”

Nije bilo vremena za gubljenje. Oboje potrčaše uz liticu što su brže mogli. Ali podzemni crv bio je brži. Sa dna kotline podizala se magla puna gasova koje čovjek ne smije da udiše, od kojih se guši. Budući da je ova pojava ličila na džinovsku zmiju koja puzi uzbrdo, nazvana je podzemni crv. Haj je čuo za to, ali nije vjerovao da rano ujutro izlazi na površinu.

Masa se približavala. „Ne mogu više!” uzviknu Ha i sruči se na zemlju. Haj pokuša da je uhvati za ruku. „Još

samo par metara i stižemo do auta!” Pogleda iza sebe. Vjetar je nanosio maglu, ledena, već je bila tu. Još dva koraka samo, ali i on pade skupa sa sestrom. Podzemni crv pregazi preko njih.

Za nekoliko minuta mjesto je ponovo bilo čisto. Magla je došla do ivice udubljenja i izgubila se ne nanoseći štetu u pustinji.

Djeca su ležala bez svijesti u blizini svog auto-penjača. Čudnovato, njihova lica bila su potpuno prekrivena velikim, neprozirnim, žuto-zelenim pokrovima koji su svjetlucali. Sada se ovi pokrovi pokrenuše, odvojiše se od dječjih lica i djeca ponovo počеше da dišu. Otvoriše oči – bili su spašeni. Leteći cvjetovi Dukice, lebdeći u visinama, vidjeli su da su djeca u opasnosti. Podzemni crv biljkama ne može ništa, one, naprotiv, od tih isparenja bolje napreduju. Cvjetovi su se u pravom trenutku obrušili prema djeci i pokrili im lica. Zaštitili su ih svojim ljekovitim mirisom.

„O, dragi cvjetovi, draga, draga Dukice!” reče Ha kada se osvijestila. „Spasili ste nas, a mi smo htjeli da vas zarobimo! Ne, nikada više nećemo ni jednoj biljci uzeti slobodu! Obećavam vam”, reče Haj. „Hvala vam, hvala!”

Djeca se u galopu autom odvezoše odatle. Samo su još jednom mahnula sa ruba kanjona.

Cvjetovi se spustiše dolje i nastaniše se radosno u svojoj domovini.

Naše pravo na stanovnike drugih svjetova

(Prvi put objavljena 16.10.1910. u Frankfurtskim novinama, Frankfurter Zeitung, dan prije smrti autora)

Od kada je nauka Zemlju neopozivo proglasila planetom, a zvijezde suncima poput našeg, od tada ne možemo da podignemo pogled ka zvjezdanom nebu, a da, skupa sa Đordanom Brunom, ne pomislimo na to da bi i u nekim drugim, nepristupačnim svjetovima mogla postojati živa bića koja misle i osjećaju. A i izgleda besmisleno, da bi u beskrajnu svemira trebalo da naša Zemlja ostane jedino mjesto gdje obitavaju razumna bića. Svjetski um traži da postoje beskrajni stupnjevi razumom obdarenih stanovnika svjetova.

Uz to ide i neugasiva čežnja za boljim i srećnijim stanjima od onih koja se nude na Zemlji. Sanjamo o razvijenoj kulturi, ali želimo i da je upoznamo, ne samo kao nadu za daleku budućnost. Govorimo sebi, ono što budućnost jednom treba da donese Zemlji, to u beskrajnu vremena i prostora već sada mora negdje postojati. Gdje

bi drugo trebalo da nađemo takva nadmoćna kulturna bića ako ne na naprednim planetama?

Ali naučna saznanja nas po ovom pitanju ostavljaju na cjedilu. Ona nam pokazuju samo *nebeska tijela*. O njihovim stanovnicima ne znaju ništa i ne žele bilo šta da znaju. Jer po našim dosadašnjim iskustvima, ova hipoteza nije nam potrebna. I zaista nisu teorijski motivi ti koji stalno bude našu zapitanost o stanovnicima drugih svjetova. Postoje drugi vidovi ljudske svijesti, ne manje vrijedni od nauke, sa kojima možemo da polemishemo o ovim pitanjima. Oblasti kojima ćemo se ovdje okrenuti su *pjesništvo* i *filozofija*.

Ni u ovim oblastima, međutim, nije riječ o čistoj fantaziji kada su u pitanju predstave koje stvaramo o stanovnicima drugih nebeskih tijela, i isplati se jednom preispitati njihove granice. Pjesništvo je, reklo bi se na prvi pogled, potpuno razuzdano u svojim pretpostavkama, kao da ga se ne tiču čak ni zakoni prirode. Ali to važi samo za *bajke*. Tu su svi iskustveni zakoni namjerno ili naivno stavljeni po strani. Bajka sama stvara svoj materijal. Ona zapravo ukida prirodne zakone, čak i posljedice psihološkog iskustva u *materijalu* kojim se igra fantazija. Forma do koje se njen materijal uzdiže je neograničena sloboda duha koji treba oblikovati. Njime bajka ispunjava našu svijest izdižući nas tako iz carstva nužde. Efekat bajke je u toj slobodnoj igri fantazije.

Ali o bajkama ovdje ne može biti riječi. Tragamo za odgovorom na pitanje sa kojim pravom pjesništvo pretpostavlja egzistenciju stanovnika planeta čije postojanje još nije iskustveno dokazano, *sa ciljem da je dovede u vezu*

sa sadržajem savremenog života koji bira za materijal realističnog pripovijedanja. Kada se prevode u pjesničku formu, zakoni prirode i duše ne smiju biti povrijeđeni, kako se ne bi probudile sumnje čitalaca i kako se ne bi narušio književni efekat. Jer sve što se dešava u umjetničkim romanima realistične tradicije treba dovesti u vezu sa našim ličnim doživljajem, dakle sa savremenim shvatanjem prirodnog zakona i psihologije, a mora biti i objašnjivo i vjerodostojno. Efekat izazvan magijom, koji se ne može tehnički obrazložiti, pjesnički je gotovo neupotrebljiv, baš kao i iznenadni, psihološki nemotivisan preobražaj nekog karaktera. Po mom mišljenju granice poetski dozvoljenog biće prekoračene već ako u priči, posredstvom neke prirodne pojave koja nikada ranije nije viđena, nastupa iznenadno psihološko dejstvo – ako, na primjer, udisanjem gasova sa repa neke komete odjednom svi ljudi postaju bića anđeoske dobrote. Naš osjećaj za istinitost ne trpi pretpostavke koje direktno protivrječe dosadašnjem naučnom i psihološkom iskustvu. U suprotnom dospijevamo u oblast groteske, umjetničke forme koju ovdje ne možemo razmatrati, baš kao ni bajku.

Ovdje, dakle, treba da bude riječi samo o tome da li i na koji način ozbiljno pjesništvo može da stvori vezu stanovnika planeta sa modernim čovjekom. Ako pjesnik naprosto hoće da predstavi neko fantastično društvo, on može, naravno, da ga smjesti na bilo koje neotkriveno ostrvo, na neku stranu planetu ili u daleku budućnost. Ali to je onda već poučno pjesništvo sa manje ili više izrazitom tendencijom, čiji su nam obrasci već poznati u svjetskoj književnosti i filozofiji – sjetite se samo političkih utopija

Platona ili Kampanele. Naravno, postoje brojne nijanse između prave poezije koja ima isključivo estetsku svrhu i one sa didaktičnim, satiričnim ili komičnim dejstvom. Kada, kod Šamisoa, Peter Šlemil proda sopstvenu sjenku, nalazimo se već u oblasti bajke. Moguće je takođe posegnuti za mitskim ličnostima, kada je riječ o obradi neke legende, na primjer, Fausta. Pjesnik nas, onda, premješta u *vrijeme* u kojem je ta legenda važila kao stvarnost, i mi, zajedno sa likovima koji učestvuju u radnji, vjerujemo da đavo zaista postoji. Ako, međutim, likovi iz fantazije ili narodnog vjerovanja izađu pred nas u sadašnjosti ili u nekoj sasvim bliskoj budućnosti, njihova egzistencija mora biti predstavljena vjerodostojno i u skladu sa našim iskustvom. Stanovnici stranih planeta moraju se prilagoditi stanovištu zemaljskih prirodnih istraživanja i psihologije.

Takav teorijski zahtjev pjesništvo može da ispuni, a da ne napravi ustupak svojoj čisto umjetničkoj svrsi, tako što će naučno saznanje izabrati za materijal kojem će dati pjesničku formu. Sadržaj naučnog iskustva određenog vremena je opšti interes čovječanstva, pa su tako prirodne nauke i tehnika određujući dio savremenosti. Naša predstava o međusobnoj povezanosti stvari na ovom polju jeste značajan element cjelokupnog kulturnog sadržaja i može, u tom smislu, da bude predmet pjesničke obrade. Ali svom materijalu pjesništvo daje formu tako što ga primjenjuje na lične doživljaje likova.

Da bi *stvorilo* taj saznajni sadržaj, pjesništvo upotrebljava hipoteze daleko slobodnije od nauke. Pjesniku je dozvoljeno da hipotezu razradi onoliko koliko smatra da je potrebno da bi bila efektna, sve dok ne protivurječi

naučnoj svijesti svog vremena. U nauci je hipoteza o progresivnom iskustvu opravdana, u poeziji samo ona o njenoj psihološkoj upotrebljivosti, o efektu koji proizvodi tako što predmete i događaje učini jasnim i vjerodostojnim, a u čitaocu izazove živo uzbuđenje.

Time je, međutim, umjetnosti postavljeno ograničenje koje za nauku ne postoji – granica koja važi za suštinu estetskog. Ona se sastoji u zahtjevu da umjetnička predstava bude toliko očigledna da omogući i nužno izazove opšte dopadanje. U skladu sa tim, pjesništvo ne smije da koristi ni jedno sredstvo – u našem slučaju, dakle, hipotezu – koje bi nas spriječilo da se sa lakoćom uživimo u prirodu, vrstu i način života stanovnika planete, odnosno, koje vrijeda naš osjećaj za lijepo.

Možemo zamisliti da na Suncu postoje oblaci od užarenih gasova, u kojima se odvija određena cirkulacija hemijskih reakcija (čime bi zatvorenost individualnih sistema bila dovedena u vezu sa uticajima okoline), tako da ovi užareni oblaci formiraju organizme gigantskih dimenzija, istinske vatrene divove, kojima se onda ne može odreći ni svijest. Tako bi jedna sunčeva pjega mogla da ima svoj roman. Ili, možemo da zamislimo mikroskopske organizme na naizgled okamenjenim nebeskim tijelima, razvijene u sasvim drugačijim uslovima od onih na zemlji. Organizme koji se, podrazumijeva se, ne sastoje od naših bjelančevina, nego od jedinjenja koja razmjenjuju energiju i na temperaturi ispod tačke smrzavanja žive, a koji uprkos tome formiraju inteligentne zajednice. Prirodne nauke tome ne bi mogle ništa da prigovore, osim da za pretpostavku takvih organizama ne postoji nikakav povod.

Poezija je, dakle, slobodna da stvara takve hipoteze, ali ona ne može da ih upotrijebi, pa čak i kad bismo iskustveno neporecivo dokazali postojanje takvih bića, pjesniku to ne bi bilo ni od kakve koristi. Jer neophodna pretpostavka pjesničkog efekta je da sopstveni doživljaj možemo da prenesemo u doživljaj stvorenja iz priče. Što je potpuno nemoguće kada je riječ o duhovima čija tijela plamte od užarenog vodonika, ili o inteligentnim bacilima koji se razmnožavaju i zabavljaju u tečnom vazduhu. Jer za takva bića postoje sasvim drugačije forme čulnosti. Ona bi morala i osjećati, a mi tako ne možemo da ih doživimo, pa ni da saosjećamo sa njima. Za procese u takvim nepoznatim organizmima ne možemo da se zainteresujemo, osim ako ih jednostavno, proizvoljno, ne zamislimo kao ljude. A onda smo opet u bajci ili u grotesci, a o tim umjetničkim oblicima ovdje nije riječ. Izloženi estetski stav primorava pjesnika da stanovnicima drugih planeta dâ ljudska obličja i ljudski um, makar u idealizovanom obliku, jer inače nećemo moći da se saživimo sa njima. Ubijeđen sam da i na drugim planetama žive inteligentna bića, ali smatram da se ona, vjerovatno, veoma razlikuju od našeg obličja. Ovu prirodno-naučnu vjerovatnoću pjesništvo može da uzme u obzir, ali mu ni ona nije potrebna. Jer pošto su osnovne materije i opšti oblici pretvaranja energije istovjetni u čitavom sunčevom sistemu, sasvim je moguće da se i svuda drugo organski svijet formirao analogno na osnovu osobenosti plazme. Pjesnički je otud opravdano pretpostaviti da se makar na četiri planete sa unutrašnje strane – Merkur, Veneri, Zemlji i Marsu, a možda i na mjesecima planeta sa spoljašnje strane – organ-

ski život razvijao na sasvim sličan način, koji se načelno razlikuje samo po stupnju koji je do sada dostigao. Što se Venere tiče, na osnovu njene guste atmosfere, moglo bi se zaključiti da se ona još uvijek nalazi u stadijumu koji je Zemlja prošla tokom svoje formacije kamenog uglja. Ko bi onamo pošao, zatekao bi možda najprije ribe ili amfibije kao najrazvijenije stanovnike na njoj. Nasuprot tome Mars bi po razvojnoj fazi mogao biti ispred nas, ne sto hiljada, nego sto miliona godina. Kutura njegovih stanovnika bi u odnosu na našu bila mnogo moćnija i naprednija nego što je naša današnja kultura u odnosu na najrazvijenije stanovnike Zemlje prije ledenog doba. U tom slučaju, njihova visoko razvijena kultura je već razumjela kako da pokori prirodu koja joj, zbog gubitka toplote, vazduha i vode, prijeti uništenjem. Nikakav teleskop niti spektralna analiza ne mogu nam pokazati kakvu vještačku atmosferu i temperaturu su marsovci stvorili neposredno na ili ispod površine planete. To bi se lijepo moglo naslikati, ali u poetske svrhe bismo takvu jednu kulturu mogli upotrijebiti tek ako odgovara našim ljudskim zahtjevima za ljepotom i prijatnošću. Jer čitaoca može da privuče samo ono štivo koje sadrži njegova sopstvena interesovanja i iskustva. Poezija zato stalno mora da stvara antropomorfna obličja, inače će nam njene ličnosti i karakteri biti nerazumljivi.

Ovo ograničenje ne važi, bar ne u potpunosti, za drugi pravac svijesti, koji takođe pretpostavlja postojanje viših duhova od ljudskih, za *filozofiju*. Slika svijeta koja između životinje i boga ne poznaje druge stupnjeve duhovnog postojanja nije nam dovoljna od kada smo

upoznali beskrajno obilje psihičkog univerzuma, a iz prirode otjerali demonski svijet narodnog vjerovanja. Čeznemo za duhovima koji oličavaju naše ideale i ne razumijemo da je beskrajna moć koja je trebalo da stvori brojne svjetske sisteme imala granice, pa je na zrnju pijeska kakva je Zemlja proizvela rod poput našeg kao najviši proizvod života.

U filozofiji nismo tako usko vezani za estetska ograničenja kao u pjesništvu. Jer filozofija za razliku od umjetnosti ne barata neposrednim prisustvom čulne slike, nego konstruktima mišljenja i religioznim osjećanjima.

Nasuprot nauci, i poezija i filozofija imaju, dakle, obavezu da ne protivurječe naučnom stanovištu svog vremena. Poezija je u tom smislu u još gorem položaju, jer mora istovremeno da bude i estetska i jasna. Zato je, međutim, u jednom drugom smislu poezija slobodnija od vjere. Ako, naime, naučna saznanja odu korak dalje i dovedu do novih shvatanja odnosa u svijetu – što i jeste njihov zadatak – umjetnička djela koja su kreirana na osnovu zastarjelog stanovišta biće na gubitku, a time i manje vrijedna. To je ono što može da postavi granice sredstvima poetske predstave. *Odiseja* ostaje lijepa, nezavisno od napretka svjetskog saobraćaja, ali roman koji se odvija u sadašnjosti ne smije da se osloni na homerovsku geografiju.

Klasičan primjer za to nudi ptolomejsko viđenje svijeta skupa sa aristotelovskom filozofijom, koje je u interesu katoličke crkve dogmatizovala sholastika. Ovo viđenje svijeta temeljilo se na apsolutnoj suprotnosti zemaljskog svijeta ispod mjeseca i nebeskog iznad njega. U

zemaljskom konačnom svijetu vlada pravolinijsko kretanje koje uvijek ima kraj, a u nebeskom kružno kretanje koje se beskonačno nastavlja. Samo pomoću čuda, koje je djelo milosti Božje, posredstvom crkve, čovjek je mogao dospjeti iz svijeta prolaznog u svijet vječnog. Ali kada su se nagomilali dokazi kopernikanskog učenja, Đordano Bruno je morao biti spaljen, Galilej je morao biti osuđen. Jer se sa kristalnim sferama neba i aristotelovskom fizikom urušila i dogma u starom obliku. Pa ipak, pobjeda saznanja nije uspjela trajno da se održi. Tu činjenicu, nažalost, uvijek iznova zaboravljamo. Stalno se miješaju teorijsko znanje i religiozna osjećanja. A to je dopušteno samo dok se znanje ne pretvori u krutu dogmu.

Od te opasnosti dogmatizacije filozofija se mora stalno čuvati, kako sa napretkom iskustva ne bi dospjela u kontradiktornost. Za poeziju nema opasnosti od toga, jer njoj naučna svijest o vremenu služi samo kao materijal. Kada je pjesništvo jednom preobrazi u formu, ona dobija novu realnost, sopstveno određenje, koje je čini nezavisnom od promjene saznanja. Od tog trenutka ona više ne postoji kao rezultat nauke već kao *ideja*. Svoje postojanje ne zasniva više na prirodnom saznanju već dobija sopstveni život u carstvu fantazije, kao ona moć koju nazivamo lijepim prividom. Ona je ta koja umjetnički proizvod čini neporecivim, jer počiva na sopstvenom, na estetskom zakonu.

Ako pjesništvu pođe za rukom da hipotetičke stanovnike planeta postavi na ovo tlo estetske ideje, nauka koja ne može da donese konačnu odluku o njihovoj fizičkoj egzistenciji, ne može joj ih ni osporiti. A ako filozofija

tvrdi da naša braća postoje u zvjezdanim daljinama, ni ona ne treba da se plaši da će je pobiti astronomija.

Univerzalna biblioteka

„Sjedi, konačno, Makse, sjedi”, reče profesor Valhauzen, „među mojim papirima nema ničeg za tvoj časopis, zaista. Šta da ti sipam, vino ili pivo?”

Maks Burkel priđe stolu i sumnjičavo podiže obrve. Onda flegmatično spusti svoje krupno tijelo u naslonjaču i reče:

„Istina, sad sam antialkoholičar. Ali kad sam na putovanju... Vidim, imate raskošni Kulmbaher,² ah, zahvaljujem, draga gospođice, nemojte tako mnogo! Pa, nazdravlje, stari momče, uvažena prijateljice! U vaše zdravlje, gospođice Brigen! Izuzetno je prijatno, biti ponovo kod tebe. Ali, ništa ti to ne pomaže, nešto mi moraš napisati.”

„Trenutno stvarno ne znam šta. Užasno mnogo suvišnih stvari je već napisano i štampano.”

„Uopšte nema potrebe da to pričaš jednom napaćenom uredniku. Pitanje je samo, *šta* je od toga suvišno. O tome publika i autor imaju različito mišljenje. A ljudima poput

2 Pivo istoimene pivare iz Kulmbaha u Bavarskoj (prim. prev).

nas odgovara uvijek baš ono, što kritika smatra suvišnim. Ha, veselim se”, – i on zadovoljno protrlja ruke – „što moj zamjenik još tri nedjelje mora da se znoji umjesto mene.”

„Čudi me”, poče domaćica, „da Vi još uvijek imate išta novo za štampu. Mislim da je već sigurno isprobano sve to što Vi, od par Vaših slova, možete da složite.”

„To jeste tačno, profesorova gospođo – pomislio bi čovjek – ali, ljudski duh je neiscrpan.”

„U ponavljanjima, mislite?”

„Da, Bogu hvala!”, smijao se Burkel. „Ali i u novotarijama.”

„Pa ipak”, primijeti profesor, „čovjek je sposoban da slovima predstavi sve o čemu čovječanstvo ikada može imati predstavu, svako istorijsko iskustvo, svako naučno saznanje, poetsku snagu, nauk mudrosti. Bar onoliko koliko se jezikom da izraziti. Jer, ipak, naše knjige uistinu posreduju znanje čovječanstva i čuvaju blago koje je nagomilao umni rad. Ali broj mogućih kombinacija postojećih slova je ograničen. Svu moguću literaturu bi, dakle, moralo biti moguće zapisati u konačan broj tomova.”

„Dobro, stari prijatelju, sad opet govoriš više kao matematičar nego kao filozof. Kako neiscrпно može biti konačno?”

„Dozvoli, odmah ću ti izračunati koliko će tomova imati univerzalna biblioteka.”

„Hoće li to, ujko, biti previše učeno?” upita Suzane Brigen. “Ali Suze, zar za jednu mladu damu, koja dolazi iz pansiona, išta može biti previše učeno?”

„Hvala lijepo, ujače, pitala sam, naime, samo da bih znala da li da donesem svoj ručni rad, jer – onda bolje

razmišljam, znaš.”

„Aha, mudrice, ti si ustvari htjela da znaš da li ću veoma dugo govoriti. Nisam to imao na umu. Ali bi mi, kad već tamo ideš, mogla dodati parče papira i olovku.”

„Donesite odmah i logaritamske tablice”, primijeti Burkel suvo.

„Zaboga”, bunila se domaćica.

„Ne, ne, nije potrebno”, viknu profesor. „I ne moraš se hvaliti ručnim radom, Suze.”

„Imaš ovdje nešto zgodnije”, reče domaćica i primače joj činiju sa jabukama i orasima.

„Hvala”, odgovori Suzane, i dogradi lomilicu. „Počecu sa tvojim najtvrdim orahom.”

„Sad konačno naš prijatelj može da kaže što zna”, započe profesor. „Pitam: ako sve svedemo na najmanju moguću mjeru i odredimo se posebnih estetičkih predstava različitih književnih rodova, računajući da naš čitalac ne traži previše i da mu je stalo samo do smisla...”

„Ali takav ne postoji.”

„Ipak, pretpostavimo da postoji. Koliko slova bi bilo potrebno za cjelokupnu lijepu i zabavnu književnost?”

„Pa”, reče Burkel, „ograničimo se na velika i mala slova latiničnog pisma, znakove interpunkcije koji su u upotrebi, cifre i – ne zaboravimo – razmak.”

Suzane upitno podiže pogled sa svojih oraha.

„To je znak za prazno mjesto kojim slovoslogač odvaja riječi jedne od drugih i popunjava praznine među njima. To ne bi bilo previše. – Ali za naučne knjige! Vi matematičari imate gomilu simbola!”

„Tu ćemo se potpomoći indeksima, malim brojevima

koje pišemo izviše ili ispod slova alfabeta, kao što su a0, a1, a2 itd. Za to nam je potreban samo još drugi i treći red cifara od 0 do 9. Da, pomoću njih je, uz odgovarajući dogovor, moguće čak predstaviti i bilo koji zvuk stranog jezika.”

„Što se mene tiče, to je u redu. Želim da imam povjerenja u tvog idealnog čitaoca. To onda znači, cijenim, da nam ne treba više od nekih stotinu različitih znakova da bismo slovima mogli da izrazimo sve što se može zamisliti.”

„E sad, vidi još ovo: koliko želimo da nam bude debeo jedan tom?”

„Mislim da se o nekoj temi dá pisati dosta iscrpno, već ako se time što pišemo ispuni tom od pet stotina strana. Zamislimo da na svakoj strani ima nekih četrdeset redova sa po pedeset slova (uključujući, naravno, i prazna mjesta, interpunkciju itd) – tako dobijamo 40 x 50 x 500 slova za takav jedan tom, što daje... Da, bolje ti to izračunaj.”

„Milion”, reče profesor. „Kada, dakle, naših stotinu znakova, koji se ponavljaju neograničeni broj puta, bilo kojim redoslijedom, iskombinujemo tako da se njima ispuni tom od milion slova, dobijamo neko pisano djelo. A ako zamislimo *sve moguće* kombinacije koje potpuno mehanički mogu da nastanu na ovaj način, dobijamo sabrana sva djela koja su u književnosti ikad napisana ili bi u budućnosti mogla biti napisana.”

Burkel snažno potapša prijatelja po ramenu.

„Čuj, pretplaćujem se na univerzalnu biblioteku. Tako ću već imati gotove sabrane buduće tomove časopisa pripremljene za štampu. Ne moram da se brinem za priloge.

To je moćna stvar za izdavača, to autora isključuje iz posla! Mašina koja kombinuje znakove kao zamjena za pisca! Trijumf tehnike!”

„Kako?” uzviknu domaćica. „Sve je u biblioteci? I cijeli Gete? Biblija? Cjelokupna izdanja djela svih filozofa koji su ikada živjeli?”

„I to sa svim mogućim načinima čitanja do kojih još ni jedan čovjek nije došao. Tu ćeš naći i sve izgubljene spise Platona ili Tacita i njihove prevode. I sva buduća djela nas dvojice, sve zaboravljene i još neodržane govore u Rajhstagu, Opšti mirovni ugovor, istoriju ratova koji će se tek voditi u budućnosti.”

„I red vožnje, ujko!” Uzviknu Suzane. „Ipak je to tvoja omiljena knjiga.”

„Sigurno, i zbirka svih tvojih sastava iz njemačkog kod gospođice Gracelau.”

„Ah, da sam bar tu knjigu imala u Pansionu! Mislim, ipak, da je tu riječ o cijelom jednom tomu.”

„Dozvolite, gospođice Brigen”, pade Burkelu na pamet „ne zaboravite prazna mjesta. Svaki, pa i najmanji stih može dobiti tom za sebe, ostatak je onda prazan. A tu su i najduža djela, jer ako nedostaje mjesta u *jednom* tomu, nastavak ćemo potražiti u drugom.”

„Tja, hvala na pomoći”, reče domaćica.

„E, tu je začkoljica”, počeo profesor smješkajući se. Udobno smješten u fotelju, nonšalantnim pogledom pratio je dim svoje cigare. „Moglo bi se, naime, učiniti da će nam traženje olakšati činjenica da biblioteka mora sadržati i sopstveni katalog.”

„Da, pa?”

„Pa kako ćeš ga naći? Čak i kad bi našao jedan tom, to ti ne bi puno pomoglo, jer u njemu možda nisu samo pravi naslovi, nego i svi mogući pogrešni naslovi i signature.”

„Dođavola, to jeste istina!”

„Hm! A ima tu i drugih poteškoća. Uzmimo u ruke, na primjer, prvi tom naše biblioteke. Prva strana je prazna, druga takođe, i tako dalje, svih petsto strana.”

„To je, naime, onaj tom u kojem se znak za prazno mjesto ponavlja milion puta.”

„Barem u njemu nema gluposti”, dobaci gospođa Valhauzen.

„Ako je za utjehu! Sad drugi tom, takođe prazan, sve prazno do posljednje strane, gdje sasvim na dnu, na milionitom mjestu stoji stidljivo a. Treći tom je isti takav, samo je a pomjereno na pretposljednje mjesto, a posljednje je ponovo prazno. I tako se a u svakom sljedećem tomu pomjera za po jedno mjesto unazad, kroz milion tomova, sve dok u prvom tomu drugog miliona, sa srećom, ne dospije do prvog mjesta. A ničeg drugog i nema u ovom zanimljivom tomu. I tako dalje, u prvih sto miliona naših tomova, sve dok svih stotinu znakova ne pređe svoj samotni put od posljednjeg do prvog mjesta. Isto se onda ponavlja sa aa ili bilo koja druga dva znaka na svim mogućim pozicijama. U jednom su tomu samo tačke, u jednom samo znakovi pitanja.”

„Pa”, reče Burkel, „ove tomove bez sadržaja odmah bismo prepoznali i izdvojili.”

„Hm, da, ali najgore tek dolazi, kad konačno nađeš jedan naizgled smislen tom. Hoćeš da pogledaš nešto, na

primjer u *Faustu*, i zaista naiđeš na tom sa pravim početkom. Ali kad pročitaš dio, odjednom: tra-la-la, nema ničega! Ili samo aaaaa... Ili počinje neka logaritamska tablica, i to neka za koju ne možemo znati, da li je ispravna ili ne. Jer naša biblioteka ne sadrži samo prave stvari, nego su tu i sve pogrešne stvari. Ne smijemo dozvoliti da nas naslov zavara. Možda neki tom počinje kao „Istorija tridesetogodišnjeg rata”, ali se nastavlja riječima „Kada se knez Bliher oženio kraljicom od Dahomija kod Termopila...”

„E, ujk, to je nešto za mene!” uzviknu zadovoljno Suzane. „Te bih tomove ja mogla potpisati, jer sam pravi talenat da napravim zbrku. Tu je negdje, bez sumnje, i početak *Ifigenije* kakav sam jednom izdeklamovala:

„U vašoj sjeni, žive krošnje, mukom gonjena, ne sopstvenim nagonom, sješću na ovu klupu kamenu.”³

– Ako bi se to baš tako našlo u biblioteci, imala bih opravdanje. A tamo bih sigurno našla i dugo pismo koje sam vam napisala, a koje je onda odjednom nestalo kad sam htjela da ga pošaljem. Mika je na njega stavila svoje školske knjige. Ups! – prekide smeteno, sklanjajući nepokornu smeđu kosu sa čela. „A gospođica Gracelau je bila izričita, da bi trebalo da obratim pažnju da ne počnem da lupetam!”

„E, ovdje bi našla pravo opravdanje”, utješi je ujak.

„Jer se u našoj biblioteci ne nalaze samo sva tvoja pisma,

3 Riječ je o prvim stihovima Geteove *Ifigenije* na Tauridi, na koje se, međutim, nadovezuje prvi stih prvog Izabelinog monologa iz Šilerove *Mesinske nevjeste*, te replika Šilerovog Vilhelma Tela (IV čin, scena 3). Prevod teško može da odrazi mješavinu ovih stihova u mjeri da predložak ostane prepoznatljiv (prim. prev).

nego i svi mogući govori koje si ikad održala ili koje ćeš održati.”

„Ah, onda, bolje, ne priređuj tu biblioteku!”

„Ne brini, na njima ne stoji tvoje ime, nego su potpisani Geteovim ili bilo kojim drugim svjetskim imenom. Tu postoje, na primjer, članci odgovorno potpisani imenom našeg prijatelja koji sadrže sve izdavačke prekršaje koje je moguće zamisliti, tako da cijeli njegov život nije dovoljan da odleži kazne. Tu ćeš naći i njegovu knjigu u kojoj iza svake rečenice piše da je lažna, ali i tom u kojem se iza istih tih rečenica autor kune da su istinite.”

„Dobro, sad je dosta”, uzviknu Burkel smijući se. „Znao sam odmah da ćeš nam svašta napričati. Dakle, neću da se pretplatim na univerzalnu biblioteku, jer u njoj nije moguće razabrati smisao od besmisla, ispravno od pogrešnog. Ako nađem toliko i toliko miliona tomova u kojima se tvrdi da sadrže istinitu istoriju Njemačkog carstva u 20. vijeku, a oni su svi međusobno protivurječni, onda mogu i sâm odmah da preuzmem posao historičara. Odustajem.”

„Mudro s tvoje strane. Jer bi fini teret sebi natovario na vrat. Nisam ni tvrdio da je moguće naći ono što je upotrebljivo, već samo da je moguće izračunati tačan broj tomova koji sadrži naša univerzalna biblioteka u kojoj, uz sva besmislena djela, mora biti mjesta i za cjelokupnu smislenu književnost kakva je uopšte moguća.”

„Pa izračunaj, ajde, koliko je to tomova,” reče domaćica. „Jer ti ovaj bijeli papir, izgleda, ipak, ne dà mira.”

„To je jednostavno. To mogu iz glave. Samo da smislimo kako bismo sastavili našu biblioteku. Najprije ćemo

staviti svaki od naših stotinu znakova po jednom. Onda ćemo svakom od njih pridružiti svaki od stotinu znakova, tako da nastane sto puta po sto grupa sa po dva znaka. Ako po treći put stavimo svaki znak, dobijamo 100 x 100 x 100 grupa sa po tri znaka, i tako dalje. A pošto nam je na raspolaganju milion mjesta u svakom tomu, nastaće onoliko tomova, koliko se dobija kada se sto podigne na milion. A pošto je sto jednako deset puta deset, dobija se isto kao kada se deset podigne na dva miliona. To je, sasvim jednostavno, jedinica sa dva miliona nula. Evo ga: deset na dva miliona: $10^{2\,000\,000}$.”

Profesor podiže papir u vis.

„Da”, uzviknu njegova žena, „tako sebi olakšavate. Ajde nam to zapišite.”

„Štitim sebe. Trebalo bi da najmanje dvije nedjelje pišem i danju i noću bez pauze.

Odštampam, broj bi dostigao dužinu od oko četiri kilometra.”

„Uh!” uzviknu Suzane. „A kako se izgovara?”

„Nema imena za njega. Da, ne postoji način da bar dijelom ilustrujemo koliko je kolosalna ova veličina, iako je konačna. Sve moćne veličine koje se mogu imenovati, sve nestaju naspram ovog monstruma od broja.”

„Kako bi onda bilo”, upita Burkel. „da ga nazovemo trilion?”

„Trilion je sasvim zgodan broj, milijarda milijardi, jedinica sa osamnaest nula. Ako bi broj naših tomova podijelili sa tim brojem, od dva miliona nula mogli bismo da precrtamo tačno osamnaest. Onda dobijaš broj sa 1999982 nula, koji isto tako teško možeš da pojmiš. Ali,

stani čas” – profesor baci nekoliko brojeva na papir.

„Tako sam i mislila,” reče njegova žena. „Ipak će biti još računanja!”

„Već je gotovo. Znaš li šta ovaj broj znači za našu biblioteku? Pretpostavimo da je svaki naš tom debeo samo dva centimetra i da smo sve knjige poređali u samo jedan red. Šta mislite, koliko bi red bio dug?”

Dok su svi ćutali, on prelete okolo trijumfalnim pogledom.

Onda iznenada Suzane reče: „Znam! Smijem li da kažem?”

„Uvijek na gotovs’ Suze!”

„Dvostruko više centimetara nego što biblioteka ima tomova.”

„Bravo, bravo!” povikaše svi u glas. „To je sasvim dovoljno.”

„Da”, reče profesor, „ali hoćemo da vidimo nešto još preciznije. Svi znate da svjetlost za jedan sekund pređe tri stotine hiljada kilometara, dakle, za godinu otprilike deset biliona kilometara, što je jednako trilion centimetara. Ako bi bibliotekar kroz naš red knjiga proletio brzinom svjetlosti, ipak bi mu bilo potrebno čak dvije godine da prođe pored jednog jedinog trilion tomova. A da prođe kroz čitavu biblioteku bilo bi mu potrebno dvostruko više godina od broja trilion knjiga, što je, kako sam ranije kazao, jedinica sa 1999982 nula. Šta time hoću da preciziram: broj godina koji je svjetlosti potreban da prođe kroz biblioteku jednako je teško pojmiti kao i broj knjiga u njoj. A to najjasnije pokazuje da je pokušaj da se stvori predstava tog broja – gubljenje vremena, iako je broj *konačan*.”

Profesor je taman htio da odloži papir, kad Burkel reče: „Ako dame dozvole još tren, postavio bih još jedno pitanje. Slutim da si izmislio biblioteku za koju na cijelom svijetu nema mjesta.”

„Odmah ćemo to vidjeti,” primijeti profesor i poče odmah da računa. Onda reče:

„Ako cijelu biblioteku složimo tako da hiljadu tomova stane na kubni metar, da bismo je u potpunosti obuhvatili, prostor cijelog svemira, do najdaljih nebula koje možemo da vidimo, morao bi biti tako gusto popunjen, da bi i ovaj broj koji označava pretrpanu svemirsku površinu imao tek nekih šezdeset nula manje od onog broja sa dva miliona nula koji označava naš broj tomova. Dakle, ostaje na tome – ni na koji način se ne možemo približiti tom ogromnom broju.”

„Vidiš li”, reče Burkel, „imao sam pravo da je neiscrpan.”

„Ipak ne. Oduzmi ga od njega samog i dobićeš ‘nulu’. Ona je konačna, ona je kao pojam čvrsto definisana. Iznenadjuće je samo to. Sa manje cifara pišemo broj tomova u kojima je ovaj prividni beskraj svih mogućih književnosti popisan. Ali kad pokušamo da taj sadržaj razumijemo sa aspekta našeg iskustva, da ga zamislimo u pojedinostima – da, na primjer, zaista izaberemo jedan takav tom naše univerzalne biblioteke – to se, kao beskonačno i neshvatljivo, protivi svakoj jasnoj predstavi našeg sopstvenog razuma.”

Burkel ozbiljno klimnu glavom i reče: „Razum je beskrajno veći od razumijevanja.”

„Na šta mislite kad tako govorite u zagonetkama?”

upita domaćica.

„Mislim da je naša sposobnost da pravilno razmišljamo beskrajno mnogo puta veća od naše sposobnosti iskustvene spoznaje. Logično je beskrajno moćnije od čulnog.“

„Upravo je to očaravajuće“, primijeti Valhauzen „čulno je prolazno, prolazi vremenom, logično je nezavisno od svakog vremena, ima opšte važenje. A pošto logično i ne znači ništa drugo nego mišljenje samog čovječanstva, mi u tom bezvremenom dobru imamo udio u nepromjenjivim božanskim zakonima, u potvrđivanju beskrajne stvaralačke moći. Na tome počiva osnovno pravo matematike.“

„Dobro,“ reče Burkel, „zakoni nam daju povjerenje u istinu. Ali možemo da ih koristimo tek kada je njihova forma ispunjena živom materijom iskustva, tj. ako smo našli tom iz biblioteke koji nam je potreban.“

Valhauzen se saglasi, a njegova žena klimnu glavom i tiho reče:

„Jer s bogovima nek ne meri sebe
Nikoji čovek.
Digne l' se gore
i dosegne
temenom zvezde,
nepouzđani mu taban oslonca tad nema,
i s njim se titra
oblak i vjetar.“⁴

4 Odlomak iz pjesme J. V. Getea, *Granice ljudskog roda*, prevod Branimira Živojinovića (prim. prev).

„Veliki majstor pogađa istinu,” reče profesor. „Ipak, bez zakona logike ne bi bilo ničeg sigurnog što nas diže ka zvijezdama i iznad kamenja. Ne smijemo da napustimo čvrsto tlo iskustva. Tom koji nam je potreban ne moramo da tražimo u univerzalnoj biblioteci, nego da ga sami sebi stvorimo u istrajnom, ozbiljnom, iskrenom radu.”

„Slučaj se igra, um stvara,” uzviknu Burkel. „I zato ćeš sutra zapisati to čega si se danas igrao, a ja ću, ipak, dobiti moj članak.”

„Tu uslugu mogu da ti učinim,” nasmija se Valhauzen. „Ali, odmah da ti kažem, tvoji čitaoci postaju moji, to je iz jednog od suvišnih tomova. – Šta ćeš to, Suze?”

„Da napravim nešto umno,” reče ona ironično, „napuniću formu materijom.”

I ponovo napuni čaše.

Fabrikant snova

Upravo je odzvonilo trinaest puta i u centralnoj Njemačkoj počelo je da se smrkava, a centralno državno osvjetljenje i novouvedeno svjetsko vrijeme, koje se upravljalo prema vašingtonskom meridijanu, pokušalo je da prikrije stvarnost nastupajućeg sumraka. Ništa ne može spriječiti zalazak sunca, ni novi zakoni, ni međunarodni ugovori, ali je zaista veoma tužno kad čovjek pomisli koliko vremena je izgubljeno za produktivan rad zbog loše navike sunca da polovinu godine bude iza horizonta. Ljudi su ponovo postali nezadovoljni, tražili su žrtvenog jarca za svoje jadikovke, pa je tako nastala partija antisomnista ili neprijatelja spavanja, koji su potrebu da se noć prespava proglasili silom koja podriva kulturu i obušili se na nju. Ali to je bio samo hir visokog plemstva zbog kojeg su brzo zažalili. Upale oči na njihovim licima uskoro su pokazale šta je čovjek bez „parazitskog” sna. Uprkos tome nije se moglo poreći da je navika spavanja uzela maha. Ljudi su spavali više nego ranije. Čim je ovo statistički utvrđeno, pojavio se Kopernik za problem spavanja, koji je veliko

pitanje riješio preokrenuvši ga i obećavši ostarjeloj Evropi novo proljeće, ako se odlučno prikloni intenzivnom masovnom spavanju.

Biomistika, nova faza zastarjele biologije, otkrila je da je tendencija ljudskog razvoja na strani života koji protiče u spavanju i snovima. Pokazalo se da je zabluda realista da čovjek može da se snađe držeći se samo sirove stvarnosti. Što je kultura naprednija, to je nemoćnija pred dnevnim zahtjevima i to je manje dorasla novim socijalnim problemima. Ali, kao što je već poznato, priroda sve uređuje sama. Što kultura ne može da pruži, izgleda da će moći da preuzme organizam. Moderni čovjek spava, spava mnogo više od čovjeka devetnaestog vijeka, koji je, bez sumnje, bio pospaniji od antičkog čovjeka.

Više spavanja, više snova! To je jednostavno biološko rješenje velike kulturne zagonetke do kojeg nisu došli filozofi devetnaestog vijeka. A stvar je bila prosta.

Moderni napredak kulture karakteriše sve izrazitije prenošenje rada sa tijela na duh. Naprezanje mišića zamijeniće kapacitet mozga. Prirodna posljedica je načelno organsko formiranje aparata za nervozu. Ako je i ranije naglašavano da prevelika napetost organa za razmišljanje utiče na nervozu duha istaknutih pojedinaca, sada je isto to zahvatilo čitav rod. Organsko usavršavanje zahtijevalo je, stoga, duže faze mirovanja u snu. Dok spava, čovjek štedi na hrani i piću. Dakle, potreba za hranom kulturnog čovječanstva redukuje se u istom odnosu u kom se povećava njegova želja za snom zbog prenapetosti mozga. To je genijalna majstorija prirode koja je srećno riješila pitanje hrane, najteži dio socijalnog problema. Čovječanstvo se

razvijalo u tom pravcu da je uzimanje hrane zamijenjeno snom. To se desilo uprkos prigovoru psihologa koji su tvrdili da smanjena potrošnja još uvijek ne znači manji unos. Oni su osporavali prirodu rada mozga. Nasuprot tome, jedan je metafizičar lako dokazao da je krajnji cilj razvitka zemlje sve intenzivnije približavanju čovječanstva periodu vječnog sna – kada on bude dostignut, prestaje rađanje i smrt, ljudski rod biće konstantan, a individualna besmrtnost zagarantovana. Istovremeno, zavladaće opšte blaženstvo, kada na mjesto krute i stroge stvarnosti nastupi bezbrižan i neodgovoran život iz snova. U tom smislu treba razumjeti teološke predstave onostranog. Filozof svoje stavove načelno argumentuje time da se blagorodno dejstvo njegovog dičnog djela već sada vidi u uspavljujućoj karakteristici istog.

San je postao nacionalni ideal. Sve državotvorne partije bile su saglasne da je dobrobit otadžbine u vezi sa što većom količinom sna pojedinaca. Zemlje se više nisu poredile po proizvodnji kukuruza, rudnom bogatstvu, industriji, izvozu, natalitetu, vojnoj snazi, sakupljenom porezu po glavi stanovnika, već isključivo po broju prospavanih i prosanjanih sati. Pokazalo se, na olakšanje svim patriotama, da je na vrhuncu civilizacije Njemačka drijemala. Tek sada su svi uvidjeli da stanje političke pospanosti, koje su ranije prebacivali Njemačkoj, nije bilo ništa drugo nego još neshvaćen iskorak u evropskom kulturnom razvoju. Ostao je tek mali broj odavno prezrenih antisomnista koji su smatrali da je san zlo. Ostale partije svađale su se oko pitanja kojim sredstvima se san najbolje unapređuje i tim povodom napadale jedne druge neum-

jerenom žestinom. „Dobronamjerni”, kako se nazvala jedna partija, bili su mišljenja da je želju za snom u narodu moguće pojačati vještačkim narkotičkim sredstvima. Narodni ideal država treba silom da uzme u svoje ruke, da pomoću subvencija poveća zasade i produkciju proizvoda koji podstiču san, da potpuno zabrani kafu, da uvede premije za spavanje. „Dobromisleći”, tako je sebe nazvala suprotstavljena partija, težila je povećanju časova spavanja pomoću duhovnih uticaja. U tu svrhu ona je podijelila parlamentarne govore obije partije i vladinih ministarstava, dala podršku mladim pjesnicima za štampanje i promovisanje poezije – pri čemu su autori bili opremljeni udobnim sofama za spavanje – izdala djela velikih filozofa devetnaestog vijeka u jeftinim izdanjima za široke narodne mase i podstakla izvođenje poznatih opera u *pianissimo* stilu.

Poslanik Zibler, entuzijasta „Dobronamjernih”, održao je u narodnom udruženju „Dosada” brilijantan govor o monopolu države na spavanje i san, u kojem je naveo da ubuduće raspodjelu spavanja i sna pojedincima treba urediti i nadzirati na državnom nivou. Govor se smatrao utoliko uspješijim, što bi slušaoci prije zaspali. Srećni govornik bi onda bio i u prednosti, jer mu niko ne bi protivurječio. Zibler je govorio toliko uspješno da je prespavao kraj sopstvenog govora. Nešto slično je ranije uspijevalo tek ponekom piscu prilikom pisanja feljtona. I spoljašnje uređenje narodne skupštine odgovaralo je ovoj svrsi. Nije postojalo mjesto zajedničkih susreta, nego je svaki član telefonski bio spojen sa govornikovom sofom i udobno je slušao govore i javljao se za riječ sa sopstvenog

kreveta. Omiljena pritužba domaćica zbog kasnog dolaska kući time je takođe suspendovana jednom zauvijek. Sa druge strane, međutim, dogodilo se da je jedan govornik prekinut usred rečenice, jer mu je supruga uzela slušalicu. Slušaoci su, pak, pretpostavili da je zaspao u pola riječi, pa su ga odlikovali kao patriotu koji visoko cijeni nacionalne svetinje.

Zibler je bio udovac i mogao je mirno da dovrši govor, da njegov govor nije tako uspavljujuće djelovao na njega samog. Ali, dok su svi slušaoci tokom njegovih riječi zijevanjem izrazili istinsko oduševljenje, njegova ćerka Amalija je bojažljiva srca u susjednoj sobi osluškivala političke navode svog samovoljnog oca. San nije dolazio na njene velike smeđe oči, a plavu glavicu je bez prestanka razbijala oko toga kako da krute stavove koje je već mnogo puta čula pomiri sa ljubavnim planovima koje već mjesecima kuje. Da li je i kako to moguće? Njen otac i njena tajna ljubav, Dormio Forbah, bili su, kao „Dobronamjerni” i „Dobromisleći”, politički protivnici oduvijek, i to je bio razlog što se Dormio još uvijek nije odvažio da zaprosi Amaliju. Sada je otac, međutim, svojim stavom o nacionalizaciji preduzeća za spavanje i san, istupio i protiv privatnih interesa njenog Dormia. Jer Dormio je bio „fabrikant snova”.

Čim se uvjerila u čvrstinu očevog sna, Amalija pozva Forbahovo preduzeće za snove. Nježne riječi i elektronski vjerno preneseni poljupci uveličavali su nesmetanu razmjenu zaljubljenih, sve dok njihove brige nisu izbile na površinu. Konačno, Forbah odlučno izjavi da će se sutra odvažiti da razgovara sa Amalijinim ocem, možda i uspije

onako kako bi htio. Kada bi samo postojalo neko sredstvo da oca oraspoloži za to! Možda nekim snom? Na to je Amalija, naravno, već mnogo puta pomišljala, ali kako da ubijedi oca da se podvrgne Forbahovom tretmanu, kada je on odlučni protivnik privatne proizvodnje snova? Upravo je o tom pitanju željela da porazgovara sa svojim voljenim, kada je on, zbog poslova, bio primoran da prekine razgovor. Jedan od njegovih klijenata žalio se da još uvijek sanja svoju taštu – njemu je zaista bila potrebna pomoć.

Spavanje je riješilo materijalnu stranu socijalnog problema, a san treba da dovede u red duhovna pitanja. Dok spava, čovjek ne misli, to jest ne misli na ono što se dešava ili što treba da se desi u budnom stanju, strogo uzimajući u obzir zakone identiteta, protivurječnosti i kauzalnosti. Dok spava čovjek samo sanja, ne provjerava i ne zaključuje. U snu nam nije neobično ako sebe vidimo kako u potrzanom odijelu čistimo ulice, jašući pritom na ramenima našeg šefa kabineta, koga onda podbodemo nogama u rebra, na šta on iz džepa izvuče lulu duvana u kojoj prepoznamo svoju vjernu ljubav. Dok istu držimo u naručju, primjećujemo da je ono tamo naša bogata tetka, koja nestaje u beskrajnoj kiši svijetlih zvijezda, za koje nismo sasvim sigurni da li su iskričavi poljupci ili skrivene zlatnici... Ko još ne poznaje ove zamršene igre fantazije kojima se ni malo ne čudimo? Srećan je narod koji, umjesto da živi u neumoljivim posljedicama političke kritike ili naučnog istraživanja, slobodan od zakona kontradikcije, uživa u svom vedrom postojanju u snu! Čovjek se onda više ne čudi protivurječnim tumačenjima istih činjenica iz jednih te istih usta, ni promjeni mišljenja

nekog čovjeka, ni pozitivnim objašnjenjima da je crno ustvari bijelo. Mirno zadovoljan podnosi sve, pa ipak radi šta želi. Jer u snu ljudi nemaju odgovornost. Oni sanjaju i ono što sanjaju nestaje sa buđenjem. Ostaje tek slatko sjećanje na slobodu. Preko dana nekoliko budnih sati precizno utvrđenih aktivnosti u strogo uređenom mehanizmu građanskog života, a onda ponovo, srećni, tonu u nježni zagrljaj boga sna, da bi zaigrali u ljupkom kolu snenih vilenjaka. Tako se rješava i drugi veliki problem kulture: kako spojiti individualnu slobodu sa nužnom prinudom državnog uređenja. Što su ljudi manje budni, manje ih je potrebno prisiljavati na bilo šta – utoliko se dalje proteže carstvo blažene slobode sna.

Ali ta sloboda ne smije da znači odsustvo svih odredbi. Ona treba da okrijepi, a ne da iznenađenjima izaziva patnju. Zbog toga treba tragati za sredstvima koja omogućavaju da se utvrde makar opšti tokovi sna, da se zaustave zastrašujuće slike, da se propiše približni pravac pjesničke fantazije. Biomistika je riješila i taj problem. Jedan profesor psihologije je u stanju somnambulizma, u dubokom snu, otkrio „organ sna”.

Da, organ sna je zaista postojao i to baš tamo gdje su tražili poštovaoci životinjskog magnetizma – u blizini onog mjesta u stomačnoj duplji gdje osjećamo nervozu i strah, a pomoću koje, kako je poznato, mjesečari mogu da čitaju. On se nalazi u takozvanom *solarnom pleksusu*⁵ sistema ganglija u obliku jednog od specifičnih nervnih gasova koji ispunjavaju nervne mjehuriće i ima empirijsku formulu

5 Splet nerava koji snabdijeva krvlju organe u stomaku (prim. prev).

Odstranili su ga jednom ubici koji nije mogao da spava od griže savjesti i od tada je mogao da se raduje mirnom spavanju bez snova. Jedan filozof, poklonik misticizma, izgubio je organ za san nesrećnim padom na stomak, kada se spotakao preko jedne svoje rečenične konstrukcije koja se vukla za njim. Od toga dana više nije pisao potpuno jasne knjige.

Dormio Forbah bio je specijalista za organ sna. Radio je na njemu dijelom stimulišući ga direktno, spolja, a dijelom tako što je pojedinačne dijelove moždane opne po potrebi povezivao sa organom sna i tako upravljao tokom fantazije u snu. Najveći prihod imao je od isporuke gasa sna koji je proizvodio sâm i koji je pakovan u posebno pripremljene jastuke od kaučuka, odakle su ga kupci udisali. Ovi jastuci za sanjanje bili su, uz to, opremljeni još i uređajima za laganu stimulaciju onih organa spavača čija aktivnost je presudna u datom snu. Vizuelna stimulacija podrazumijevala je igru boja, koju je fantazija u snu, u skladu sa ostalim istovremenim stimulansima i senzacijama predstave, pretvarala u željene slike. Onome ko bi, na primjer, poželio da vidi pejzaže, na odgovarajući način stimulirano je uho, čuo bi imena poznatih brda i oblasti, odjeke čangrljanja kola ili nježnog zvona stada, što bi asocijacijama slika iz sna dalo odgovarajući smjer.

Forbah je naložio da se nezadovoljnom klijentu, koji se žalio na san o tašti, napravi drugi jastuk.

„Na prvom mjestu je uvijek individualnost svakog klijenta”, rekao je Forbah svom asistentu. „Da sam znao da je čovjek oženjen, predvidio bih to. Znae šta nam se

nedavno dogodilo sa porudžbinom sna sa slikama pejzaža? Umjesto izlaska sunca, spavač je na vizuelni podsticaj vidio požar, a nostalgичna melodija sa Alpa zazvučala mu je kao protivpožarni alarm, skočio je iz kreveta i prevrnuo lavabo. Morali smo da platimo štetu.”

„Čovjek je po svemu sudeći uzeo previše gasa za san.”

„Ne to, nego je bio vatrogasac.

Forbah otvori pismo i istog časa ga ljutito baci na sto.

„Isti slučaj!” uzviknu. „Doktor Miriger se odjavljuje – šta nam pada na pamet da mu pošaljemo san o epidemiji kolere! Šta ste mu poslali, za ime Boga?”

„Želio je ugodne poslovne snove, pa sam mu poslao jastuk broj šest sa lakim fenolom i posmrtnim maršem. Pomislio sam da bi jednom ljekaru za posao moglo biti dobro da se zdravstveno stanje stanovnika u gradu pogorša.”

„Ma molim Vas, doktor Miriger nije medicinar.”

„Nemoguće! Nego?”

„Direktor osiguravajućeg zavoda.”

„Sad mi je jasno! Odmah ću mu se izviniti.”

Neko pokuca na vrata i jedan veoma elegantan, pomalo kicoški odjeven gospodin uđe u kancelariju.

„Smijem li da pitam”, reče on, „da li je gospođa Muratori na liniji za san?”

„Svakako, broj 117.”

„Molim vas, onda, da joj večeras neprekidno šapuću moje ime: Alboin fon Varchajm.”

„Možete li dostaviti lični zahtjev gospođice?”

„Ne, to je moj zahtjev.”

„Žao nam je, ali ne možemo Vam ispuniti tu želju. U skladu sa Zakonom o snu, dozvoljeno nam je da radimo samo po nalogu lica kojih se san direktno tiče.”

„Ali molim Vas da ovdje napravite izuzetak. Smrtno sam i beznadežno zaljubljen u nju! Čitao sam o sličnom slučaju u kojem majka nesrećnom ljubavniku dozvoli šaputanje imena, poslije čega dođe i sanjarenje, zabavljanje sa njegovom personom, naklonost, vjeridba. Odredite, molim Vas, koju god hoćete cijenu, to mi je sasvim svejedno.”

„Moj gospodine”, reče Forbah, „o tome ne mogu da pregovaram sa Vama. I najmanja povreda propisa izbacila bi me iz ovog odgovornog posla. Nikada neću prekršiti zakonske odredbe.”

Čim se gospodin od Varchajma nevoljno udaljio, Forbah se vrati razgovoru sa svojom ljubljenom Amalijom. Ona se u međuvremenu dosjetila da bi Forbah mogao da pošalje njenom ocu posebno pripremljen jastuk koji će mu ona, onda, tajno postaviti pod glavu. Tako bi udovoljili njegovim tajnim naklonostima: lov, dobra večera, vesela zabava mogli bi na odgovarajuće podsticaje lako da se pojave u usnuloj svijesti. Kada bi na taj način obezbijedila očevu dobro raspoloženje, ona bi mu onda svoju vezu sa Dormiom Forbahom došapnula kao pun pogodak. Amalija se nadala da tako na najbolji mogući način pripremi predstojeću prosidbu.

Ali, kako je samo bila razočarana kada je Forbah odsječno odbacio tu ideju. On ne smije ni jedan jedini put da na nečiji san utiče bez njegovog odobrenja, čak ni kada bi ona, ćerka, preuzela odgovornost. Uzalud je Amalija

molila i laskala, koliko god da mu je to teško padalo, Dormio je ostao tvrd. Ispričao joj je kako je upravo bio primoran da odbije gospodina od Varchajma i naveo slična iskušenja sa kojima se počesto sretao. Zatim je naglasio koliko bi opasno bilo da Zibler slučajno otkrije jastuk. Kakve bi posljedice takav slučaj imao na pouzdanost privatnih preduzeća za san! I na kraju, pošto Amalijina uporna glavica sve to nije htjela da prizna, skrenuo joj je pažnju i na to da uspjeh ovakvog poduhvata nije siguran. Ne mogu znati da li će možda baš pomen njegovog, Forbahovog, imena zajedno sa Amalijinim, ukinuti vedro dejstvo sna i proizvesti u snu nelagodu koja će biti upozorenje za neku akciju u budnom stanju. Tako bi efekat na njihove planove mogao biti potpuno suprotan od očekivanog.

Amalija se durila. Kad je Dormio tako svojeglav, neka sam vidi kako će sutra izaći na kraj sa tatom. Poslije toga mu je u pomalo prijetećem raspoloženju rekla „Laku noć”.

San koji svi obožavaju i slave, jer donosi mir, a koji je, utoliko prije, postao i predmet najnepopustljivije svađe, pokorni pratilac svih očevih govora, ćerki nije dolazio na oči, iako je svoju zamišljenu glavu zbacila na jastuk koji joj je tajno poslao Forbah. Dormio ne zaslužuje da se ona sjekira zbog njega, ali ako sutra otac ne bude imao sluha, zar neće ona biti ta koja će najviše patiti? Zar ne može onda, ipak, nešto da uradi? Kao dijete svog vremena i žena svih vremena, od misli koje su je odjednom obuzele nije mogla da se prepusti dejstvu sna. A jedino što je imala na raspolaganju bio je njen sopstveni jastuk za sanjanje, ispunjen snenim gasom i opremljen nekim vječnim melodijama koje su odvajkada i posvuda budile ljubavnu čežnju.

„Radost
i žalost
i miso biti sva,
čežnja
i strepnja
i tuga bez dna;
beskrajna sreća
i beskrajni boli -
srećna je samo
duša koja voli.”⁶

Kako su slatki bili snovi na tom jastuku, u toj srećnoj smjeni raspoloženja, koja se odigrava na glavnom osjećanju radosnog, sigurnog posjedovanja beskrajne sreće. Impulsi volje i afekti egoističnog porijekla stopljeni sa osjećanjima izniklim iz simpatije – to je ljubav. Ponos i samopouzdanje usrećuju i oslobađaju u bezuslovnom predavanju, uživanje i odricanje zajedno donose sreću, dok su boli milina. Mora da bi jastuk djelovao i na oca! Zar ne bi prizvao sjećanja na srećnu mladost, ulio nježnost u srce i privolio na razumijevanje? Zar ga ne bi makar umirio i razvedrio? On može da proizvede samo dobre snove, a dobre snove prati mirno buđenje.

Amalija se ušunja tiho u očevu sobu i pažljivo poturi jastuk pod glavu spavača čvrstoga sna.

Uzdišući i stenjući probudio se narednog jutra poslanik Zibler iz jednog teškog sna. Tek kada se najprije uvjerio da je samo sanjao, razvedrile su mu se crte lica i

⁶ Stihovi iz Geteovog Egmonta (Klarina replika, III čin, scena „Klarin stan”), prevod Velimira Živojinovića (prim. prev).

odahnuo je s olakšanjem. Napeto i zabrinuto posmatrala je Amalija svog oca za doručkom, ne bi li prepoznala dejstvo jastuka.

Bio je ćutljiv i očigledno zadubljen u važno razmišljanje. Novine kojima je inače posvećivao po nekoliko jutarnjih sati, jedva da je pogledao. Umjesto toga šetao je gore dolje po sobi. Pogled mu slučajno pade na jednu Forbahovu ponudu među oglasima; to se uklapalo u tok njegovih misli i on se sjeti prigušenih uzdaha i skrivenih nagovještaja svoje kćeri. Pozva Amaliju i na njeno veliko iznenađenje reče joj: „Poznaješ onog fabrikanta sna, Forbaha. Znaš li da bih volio da mu se obratim za uslugu? Kad bi mi samo neko mogao garantovati da je pouzdan!”

Naravno, Amalija je znala da navede više od jedne porodice iz kruga svojih poznanika koji bi bili spremni da se zakunu u Forbaha, a izuzetno dejstvo snova iz njegove proizvodnje ilustrovala je brojnim primjerima. Kada je oca zatekla tako neočekivano pristupačnog, odmah je hrabro otišla i korak dalje. Znala je kako da mudro dobije šta želi od oca koji, osim svog dosadašnjeg nepovjerenja u vezi sa poslovanjem snovima, Forbahu nije imao šta da zamjeri, pa je već bila sigurna u očev blagoslov kada se gore pomenuti Forbah javio. Onda Forbahu više nije bilo teško da dovede stvar do kraja.

„Realnosti i vrijednosti Vašeg posla”, reče Zibler, „nakon svega što sam čuo, ne mogu ništa da prebacim, a da bih se u potpunosti uvjerio u kvalitet vaše usluge, i ja i moja ćerka pretplatit ćemo se na sneni gas kod Vas.”

I dok je par, držeći se za ruke, sijao od sreće, a svoje su sjedjeli ispred flaše starog ukusnog vina iz 1999,

Zibler reče:

„Da se, djeco, više ne biste čudili kako sam došao do toga da se odrekнем svog jučerašnjeg govora u korist monopola sna, i to do te mjere da se prepuštam jednom privatnom fabrikantu, hoću da vam kažem da sam odlučio da se potpuno povučem iz politike i da više ne uzimam mandat, bar dok se pitanje sna nalazi na dnevnom redu. Gledate me u čudu i pitate se kako mi je to palo na pamet i ja ću vam odgovoriti: zbog jednog podlog sna koji sam sinoć sanjao. Vi ćete se dragi Dormio pobrinuti da mi se ikad ne desi ništa slično, zbog toga sam postao Vaš klijent.”

„Kakav je bio taj grozan san?” upita Forbah revnosno, dok se Amalija duboko u svijesti borila sa svojom krivicom.

„Najprije sam”, nastavi Zibler, „osjećao nešto veoma prijatno, što teško mogu da opišem. Bio je to osjećaj ispunjenja čežnje koji se smjenjivao sa potrebom za novom borbom i rvanjem, ali je ipak zadržao radosnu izvjesnost pobjede. Usponi i padovi raspoloženja u kojima je pretežalo zadovoljstvo, a činilo mi se i da stalno čujem riječi velikog pjesnika:

„Radost
i žalost
i miso biti sva,
čežnja
i strepnja
i tuga bez dna;
beskrajna sreća
i beskrajni boli -
a završni stihovi mi ne padaju na pamet.”

Forbah pogleda upitno Amaliju i reče Zibleru: „A kakvim je bojama san obojio ovo raspoloženje? Jer san govori samo u slikama.”

„To je tačno, samo što ja nisam mogao da ih zapamtim i morao sam se zadovoljiti time da vam prenesem makar cjelokupni utisak. Najvažniji trenutak, međutim, bio je sljedeći: glasali smo o monopolu na san i moj glas trebalo je da bude odlučujući. Glasao sam za, zakon je prošao i ja sam odmah postao *ministar sna*. Da, bio sam odgovorni šef cjelokupnog kolosalnog aparata za raspodjelu spavanja i sna. Do guše sam se zaglibio u balone od sapunice koje sam neprestano morao da dijelim na sve strane, tako što sam ih neprekidno duvao u gomilama. Letjeli su u svim pravcima i stalno su izvirali novi. U ogromnom amfiteatru sjedio je cijeli narod, svakom bi doletio po jedan balon od sapunice i rasprsnuo bi mu se o glavu. Iza rasprsnutih balona ostajale su krhotine stakla koje su mi ljudi dobacivali praveći grimase i veoma brzo sam sve do grudi bio zatrpan oštrim stakličima. *To nije moj san*, vikao je jedan; *hoću drugi*, drugi. *Danas neću ni jedan*, treći; *to je jadna sprava*, četvrti. I tako dalje. Žalbe su se ređale, a oko glave su mi letjele krhotine. Onda sam primijetio da to uopšte nisu ljudi koji viču, nego da svuda okolo sjede velika, štampana slova iz novina, a ogromni znak uzvika vikao je:

Vidite, ekaselencijo Zibler, sad pravimo budžet za san i čitavu istoriju koju ste nam dali da sanjamo, Vi sada treba da odsanjate ponovo, i to unazad. Pritom je brdo krhotina oko mene raslo sve više, i ja sam rastao s njim i pod nogama nailazio na gromade stakla. To mi je zadavalo bol, ali mi

se srce nadimalo od ponosa. Osjećao sam kao da su sva bijesna tamna obličja djelići mene i kao da im se moram dati da bih ih okrijepio i nahranio svojim životnim dahom. Duvao sam i duvao svom snagom velike količine novih balona sna. Izvirali su sve jače i jače, i prekrili su čitavu skupštinu. Gubio sam dah, grudi su mi pucale, duvao sam tako silno da sam bio siguran da sada svi moraju da mi se zahvale, jer sam narod potpuno zavio u ružičaste sne. Ali krhotine su ponovo letjele, tribine su sve više rasle i buka je dopirala sa svih strana: *Ne želimo tvoje uniformisano svjetsko raspoloženje! Dolje sa normalnim snom!* A ja sam im dovikivao: *Uzmite to što imam, više od toga ne mogu da dam!* Dok sam posljednjim atomima snage naduvavao oblake balona od sapunice, imao sam osjećaj da ću da se raspuknem u milion dijelova. Ljudi su svuda okolo pokušavali da ih uhvate, a onda bi ih samo pogledali i ljutito ih odbacivali. *Na svakom balonu od sna je njegova slika!* vikali su. *Sad još treba njega da sanjamo!* A onda mi je u oko uletio komadić stakla i činilo mi se da sam okružen nekom novom svjetlošću. Na svoje zaprepašćenje vidio sam da je na svim balonima od sapunice zaista moja slika, svuda sam vidio samo sebe samoga. Prestao sam da duvam, ali su baloni sa mojom slikom i dalje stalno iznova izvirali, gomilali su se oko mene i prijetili da me udave. Samo su još muklo u daljini grmjeli ljutiti glasovi. Uzalud sam pružao ruke ne bih li se uhvatio za nekog čovjeka – tako sam se probudio, okupan ledenim znojem. Zakleo sam se, ovako dalje ne ide – i, eto, da skratim, ogadila mi se politika sna.”

Uzbuđen sjećanjem hodao je po sobi gore-dolje. „Tvoj

jastuk”, reče Forbah tiho svojoj nevjesti, „još je kod tebe?”

Amalija klimnu glavom. „Nemoj me izdati”, preklinjala je.

„Neću”, reče Dormio, „ali sada vidiš kakve su posljedice kad nekog vještački pokušaš da usrećiš u snu. Mi možemo da skiciramo samo opšte crte, a o uspjehu sna odlučuje uvijek ljudska individualnost. Jer slike sna nastaju iz predstava nagomilanih u našoj svijesti, a u skladu sa našim asocijacijama. Po tome se svako *ja* razlikuje od svakog drugog *ja* i beskrajna raznovrsnost individualnih stvarnosti ne dozvoljava ni da predvidimo san, kako bismo ga mudro ili dobronamjerno držali pod kontrolom, a kamoli da ga uredimo. Tvoj jastuk za sanjanje emitovao je samosvijest i žrtvovanje, ali ono što zaljubljenom omogućava prijatnu harmoniju, kod političara prerasta u zastrašujuću borbu. Sreća zaljubljenih raste kada se prepuste, sreća naroda zahtijeva slobodan razvoj pojedinaca.”

„Ali”, Amalija ga prekide upitno, „onda je tvoja proizvodnja sna ustvari zaista zabrinjavajuća.”

„Ni gora ni bolja od drugih ljudskih proračuna. Život je raznobojan, srećna je samo duša.”

„Nazdravimo”, reče Zibler, prilazeći ponovo stolu, „za veličanstvenu pobjedu ljudskog duha nad sudbinom, za vladavinu vještačkog sna, sigurnog vođe kulturnog napretka!”

Zazvečаше čаše, zaljubljeni stisnuše jedno drugom ruku. U njihovim očima vidjelo se nešto sigurnije od spavanja i sna, ali oni o tome, naravno, nisu govorili. Idealu kulture nikad ne treba protivurječiti.

Na balonu od sapunice

„Ujka Vendel, ujka Vendel! Vidi one velike balone od sapunice, predivne boje! Odakle li samo potiču te boje!”

To je moj sinčić sa prozora dovikivao gledajući ka vrtu, gdje je puštao da lepršaju njegove šarene loptice od sapunice.

Ujak Vendel sjedio je pored mene u sjenci visokog drveta, a naše cigarete poboljšavale su čist, sladunjavi vazduh lijepog ljetnjeg popodneva.

„Hm!” mrmljao je ujak Vendel, okrenut prema meni.

„Pa, objasni mu! Hm! Zanima me kako ćeš to uraditi. Interferencija boja na tankim slojevima, zar ne? To mi je već poznato. Različite talasne dužine, linije se ne poklapaju i tako dalje. Hoće li dječak razumjeti, hm?”

„Da”, odvratio sam zbunjeno, „objašnjenje sa stanovišta fizike dijete, dabome, ne može da razumije – ali to i nije neophodno. Objasnjeno je nešto relativno i mora se upravljati prema stanovištu onoga ko pita. To znači da je potrebno novu činjenicu uvrstiti u postojeći tok misli, dovesti u vezu sa postojećim predstavama, a pošto formula

matematičke fizike još ne spada u postojeći tok misli mog potomka...”

„Nije loše, hm!” klimnu ujka Vendel. „Skoro da si pogodio. Ako ne možeš da objasniš, da dovedeš u vezu sa postojećim predstavama – onda i nema veze. Baš tako! Iskustvo djeteta – sasvim drugi svijet – ima stvari za koje svaka veza nedostaje. Svuda je tako! Onaj ko zna mora da čuti, učitelj mora da laže. Ili će dospjeti na krst, na lomaču, u šaljivi časopis – u zavisnosti od mode. Mikrogen! Mikrogen!”

Posljednje dvije riječi ujak promrmlja za sebe. Ja ih ne bih ni razumio da nisam i ranije od njega često čuo tu riječ „Mikrogen”. Bio je to njegov najnoviji izum.

Ujak Vendel izumio je već mnogo stvari: on je zapravo ni od čega pravio izume. Njegov stan bio je jedinstvena laboratorija, pola alhemijska radionica, pola moderni kabinet za fiziku. Posebno je povlašćen bio onaj kome bi dozvolio da uđe. Pošto je sva svoja otkrića držao u tajnosti. Samo ponekad, dok smo zavjerenički sjedjeli skupa, podizao je krajičak vela pod kojim je krio svoje tajne. Tada bih se divio bogatstvu njegovih znanja, a još više dubini uvida u naučne metode i njihove domete, u cjelokupan razvoj kulturnog napretka. Niko ga, međutim, nije mogao pokrenuti da svoje poglede na svijet iznese u javnosti, pa otud ni svoje izume, jer njih, kako je govorio, ljudi ne mogu razumjeti bez novih teorija. Lično sam ga vidio kako iz neorganske materije vještačkim putem proizvodi proteine. Kada bih na njega vršio pritisak da objavi ovo epohalno otkriće, koje bi možda moglo da temeljno preuredi naše društvene odnose, imao je običaj da kaže: „Nisam

raspoložen da ih pustim da me ismiju. Ne mogu to da razumiju. Još nije zrelo, nema dodirnih tačaka, drugi svijet, drugi svijet! Treba pričekati hiljadu godina! Pusti ljude da se svađaju, jedan zna manje od drugoga.”

Sada je otkrio *mikrogen*. Ne znam tačno je li to materija ili uređaj, ali shvatio sam da bi pomoću toga bio u stanju da u željenoj mjeri umanju kako prostorne tako i vremenske odnose – umanje koje nije namijenjeno samo oku, kakvo omogućavaju optički instrumenti, nego svim čulima. Promijenio je cjelokupnu aktivnost svijesti, pa tako i suzio sve kvantitativne odnose. Tvrđio je da bi bilo koju individuu, a sa njom i cijeli njeni opažajni svijet, mogao da skuči na bilioniti dio njene veličine. Kako? Da, onda bi se ponovo tiho nasmijao i promrmljao:

„Hm, ne biste mogli da razumijete – ne mogu ni da objasnim – a i ničemu vam ne služi. Ljudi ostaju ljudi, bili veliki ili mali, ne gledaju preko svojih granica.

„Otkud ti sad mikrogen?” upitao sam ga. „Jednostavno, dragi moj. Mikrogen je za današnji učeni svijet ono što je mjehur od sapunice za tvog dječaka. Možda igračka, ali da bi je razumjeli nedostaje oslonac. Ali pošto učeni ljudi nisu djeca i traže da sve razumiju, zapodjela bi se beskrajna rasprava kada bih želio da izložim svoje učenje. Potpuno besmisleno, jer rješenje se nalazi daleko izvan granica današnjeg razumijevanja stvari. Ismijali bi me – hm – ludnica...”

„Sasvim svejedno”, uzviknuo sam, „objaviti istinu je obaveza, pa iako mučeništvo osporavanja moramo da osjetimo na svojoj koži. Samo tako su postignuti kulturni napreci. Donesi svoje dokaze.”

„Hm”, reče ujak, „ali ako niko ne može da razumije dokaze? Ako govorimo različitim jezicima? Onda će se svađa završiti time što će oni koji su u manjini biti ubijeni, fizički ili moralno. Nisam raspoložen za to.”

„Pa ipak”, uzvratilo sam smjelo, „možda bih priznao istinu, kada bih u ruci imao dokaze.”

„Za maloljetne i slijepce – šta? Želiš li da probaš? Da? Evo, pogledaj.”

Ujak Vendel izvuče iz džepa mali uređaj. Prepoznao sam neke staklene cjevčice u metalnom grlu, sa zavrtnjima i finom skalom. Stavio mi je cjevčice pod nos i počeo da vrti. Osjetio sam kako udišem nešto neobično.

„Ah, kako je onaj tamo lijep!” uzviknu ponovo moj sin pokazujući jedan novi balon od sapunice koji se polako spuštao sa prozorskog okvira.

„Sad pogledaj u mjehur od sapunice”, reče ujak Vendel i nastavi da vrti.

Učinilo mi se da se mjehur od sapunice vidno uvećava. Približavao sam mu se sve više. Prozor sa dječakom, sto za kojim smo sjedjeli, drveće u vrtu udaljavalo se i postajalo sve nejasnije. Samo je ujak Vendel ostao uz mene, a svoju cjevčicu spakovao je u džep. Sada je naša dotadašnja okolina sasvim nestala. Nebo iznad nas proteglo se poput ogromnog bijelog matiranog zvona, sve dok nije nestalo na horizontu. Stajali smo na površini nekog širokog, zaleđenog jezera, nalik ogledalu. Led je bio gladak i bez rupa, uprkos tome izgledalo je kao da se lagano talasa. Nejasni oblici uzdizali su se tu i tamo iznad površine.

„Šta se ovdje događa?” uzviknuo sam zaprepašćeno.

„Gdje smo mi to? Može li led da izdrži našu težinu?”

„Mi smo na mjehuru od sapunice”, reče ujak Vendel hladnokrvno. „Ono što ti misliš da je led, ustvari je površina čvrste vodene opne koja sačinjava balon. Znaš li koliko je debeo ovaj sloj na kojem stojimo? Po ljudskoj mjeri jednak je pethyljaditom dijelu jednog centimetra. Tek bi pet stotina takvih slojeva, postavljenih jedan preko drugog, iznosili jedan milimetar.”

Nehotice podigoh jednu nogu, kao da ću tako biti lakši.

„Zaboga”, uzviknuh, „ne šali se tako lakomisleno! Govoriš li istinu?”

„Sasvim sigurno. Ali, ne plaši se. U odnosu na tvoju sadašnju veličinu ova opna odgovara čvrstini čeličnog oklopa debljine dvjesta metara. Mi smo se, naime, pomoću mikrogena smanjili u razmjeri jedan prema sto miliona u svim našim promjerima. To znači da je mjehur od sapunice, koji po ljudskoj mjeri ima obim od četrdeset centimetara, u odnosu na nas sada tačno onoliko kolika je zemaljska kugla u odnosu na ljude.”

„A koliki smo mi?” upitao sam sumnjičavo.

„Naša visina iznosi šezdeset hiljaditi dio milimetra. Ne bi nas primijetili ni pod najoštrijim mikroskopom.”

„Ali zašto mi ne vidimo kuću, vrt – Zemlju uopšte?”

„Svi optički odnosi su zbog naše veličine tako promijenjeni, pa mi sada sasvim jasno vidimo našu neposrednu okolinu, ali smo u potpunosti odvojeni od našeg predašnjeg svijeta, čije su fizičke osnove stotinu miliona puta veće. Moraš se zadovoljiti onim što se može vidjeti na mjehuru od sapunice, to ti je sad dovoljno.”

„Čudim se”, upaduh mu u riječ, „da mi ovdje uopšte išta vidimo, da naša čula pod izmijenjenim okolnostima funkcionišu jednako kao prije. Manji smo od dužine svjetlosnog talasa, mora da molekuli i atomi sasvim drugačije utiču na nas.”

„Hm!” ujak Vendel se smijao. „Šta su talasi etra i atomi? To su izmišljene mjere koje je čovjek proračunao za čovjeka. Sad smo mali i sve mjere smanjile su se sa nama. Ali kakve to veze ima sa čulnošću? Čulnost je prvobitna, ona je činjenica. Svjetlo, zvuk i dodir ostaju za nas nepromijenjeni, jer su oni kvaliteti. Mijenja se samo kvantitet, i ako bismo ih fizički izmjerili, ustanovili bismo da su talasi etra takođe sto miliona puta manji.”

Hodali smo dalje po mjehuru od sapunice i dospjeli na jedno mjesto gdje su prozirni zraci svuda oko nas poput vodoskoka šikljali u visinu, kada me iznenada trže misao koja mi od zaprepašćenja sledi krv u žilama. A šta ako balon sada pukne! Ako ja dospijem na jednu od nastalih kapljica vode, a ujak Vendel sa svojim genom na drugu! Ko će me ikada više naći?”

„Brzo, Vendel, požuri”, povikah. „Vrati nas u ljudsku veličinu! Balon od sapunice će, sigurno, odmah pući! Čudo je da još izdržava! Koliko smo dugo već ovdje?”

„Ne brini”, reče Vendel ravnodušno, „balon će izdržati duže nego što ćemo mi ostati ovdje. Naša mjera za vrijeme smanjila se s nama i to što je za tebe minut, to je po zemaljskom vremenu tek stomilioniti dio minuta. Ako mjehur od sapunice u vazduhu ostane tek deset zemaljskih sekundi, to će za našu sadašnju konstituciju biti čitav ljudski vijek. Stanovnici mjehura od sapunice žive, dakako,

stotinu miliona puta brže od nas.”

„Kako?” Nećeš valjda da tvrdiš da balon od sapunice ima i stanovnike?”

„Naravno da ima stanovnike, i to veoma kultivisane. Samo što njihovo vrijeme protiče otprilike deset biliona puta brže od ljudskog, što znači da osjećaju i žive deset biliona puta brže. To znači da tri zemaljske sekunde traju koliko milion godina na mjehuru od sapunice, čak iako njihovi stanovnici ne znaju za pojam godine u našem smislu, jer se njihova sfera od sapunice ne okreće ni dovoljno brzo, ni redovno. Kad pomisliš da je mjehur od sapunice na kojem se nalazimo nastao prije najmanje šest sekundi, moraš priznati da se za ta dva miliona godina na njemu već mogao razviti sasvim fini život i odmjerena civilizacija. Bar je takvo moje iskustvo sa drugih mjehura od sapunice kojima se ne može osporiti porodična sličnost sa majkom Zemljom.”

„Ali gdje su stanovnici? Ovdje vidim stvari koje bi mogle biti biljke i one polukupole koje možda predstavljaju grad. Ali ne mogu da nađem ništa što bi ličilo na ljude.”

„Normalno. Naša sposobnost poimanja, čak i kada bi se sto miliona puta uvećala i bila ista kao kod ljudi, ipak je još uvijek sto hiljada puta sporija nego kod Saponijanaca – tako ćemo nazvati stanovnike mjehura od sapunice. Dok mi sada vjerujemo da je prošla jedna sekunda, oni dožive dvadeset i osam sati. U tom odnosu je ovdje ubrzano sve živo. Vidi samo ovo rastinje.”

„To je tačno”, rekao sam. „Vidim jasno kako pred našim očima drveće raste, cvjeta i donosi plodove – trebalo

bi da su ove formacije, nalik koralima, drveće. A ono tamo – izgleda kao da kuća na neki način raste iz tla.”

„To Saponijanci grade. Ovog trena, dok posmatramo, možemo da vidimo rezultat rada koji je trajao više od dva mjeseca. Ne vidimo kako rade, jer su njihovi pokreti suviše brzi za našu sposobnost opažanja. Ali uskoro će nam biti lakše. Pomoću mikrogena učiniću da naš osjećaj za vrijeme bude za sto hiljada puta istančaniji. Evo, pomiriši još jednom. Naša veličina ostaje ista, samo sam podesio vremensku skaluu.”

Ujak Vendel ponovo izvadi svoju cjevčicu. Pomirisao sam i odmah se zatekao u nekom gradu, okružen brojnim živahnim, zaposlenim figurama, koje su imale najveću sličnost sa ljudima. Istina, činilo mi se da su prozirni, sigurno zato što su od glicerina i sapunice. Čuli smo njihove glasove, iako ja nisam mogao da razumijem njihov jezik. Biljke se više nisu mijenjale brzo, sada smo imali iste opažajne sposobnosti kao i Saponijanci. Ono što nas je ranije podsjećalo na mlazove vodoskoka, bili su, ispostavilo se, cvjetovi na stabljikama neke visoke trave koja je brzo rasla.

Sada su nas stanovnici mjehura od sapunice primijetili i opkolili, postavljajući brojna pitanja, koja su očigledno svjedočila o intelektualnoj radoznalosti.

Sporazumijevanje nam je teško išlo, jer su oni svojim udovima, pomalo nalik na udove polipa, izvodili tako čudnovate pokrete, da je čak i gestikulacija zakazala. Uprkos tome, primili su nas potpuno prijateljski. Mislili su, kako smo kasnije saznali, da smo stanovnici jednog dijela njihovog globusa, koji još nisu posjetili. Hrana koju

su nam tamo ponudili imala je jak, neugodan alkalni ukus i nije nam naročito prijala. Vremenom smo se, ipak, navikli na to, ali nam je bilo veoma neprijatno što nije bilo nikakvog stvarnog pića, nego samo kašaste supe. Sve na ovoj planeti bilo je tanano i želatinozno, i bilo je zadivljujuće posmatrati kako je, prilagođavajući se ovim posebnim okolnostima, priroda ili, bolje rečeno, živototvorna snaga, stvorila najsvrhovitije moguće tvorevine. Saponijanci su zaista bili inteligentna bića. Hranili su se, disali, kretali i mirovali – te nužne potrebe svih živih bića, bile su nam prvi oslonac da razumijemo i usvojimo ponešto od njihovog jezika.

Pošto su se ljubazno pobrinuli za naše potrebe, a Vendel mi je garantovao da naše odsustvo od kuće za zemaljske uslove predstavlja tek neznatno mali isječak vremena, s radošću sam iskoristio priliku da bliže upoznam ovaj novi svijet. Smjene dana i noći nije bilo, ali su postojale redovne pauze za odmor nakon rada, što je otprilike odgovaralo našoj podjeli dana. Marljivo smo se bavili učenjem saponijskog jezika i nismo propuštali priliku da proučavamo fizičke odnose na balonu od sapunice, kao i društveno uređenje Saponijanaca. U tu svrhu otputovali smo u prijestonicu, gdje su nas predstavili poglavaru države koji je nosio titulu „gospodar mislilaca”. Saponijanci su sebe, naime, zvali „Mislioci”, i to s pravom, jer njegovanje nauke kod njih uživa veliki ugled, a u učenim diskusijama živo učestvuje čitava nacija. U vezi sa tim ćemo steći iskustvo, koje gotovo da je moglo da nas košta glave.

Rezultate naših posmatranja brižljivo sam zapisivao u knjigu i nagomilao sam bogat materijal koji sam mislio

da nakon povratka na Zemlju pretočim u kulturnu istoriju balona od sapunice. Nažalost, zanemario sam jednu okolnost. Prilikom našeg iznenadnog uvećavanja, moji zapisi nisu mi bili pri ruci, pa su, na nesreću, ostali izuzeti od dejstva mikrogena. Naravno, moje nenadoknadle rukopise više ne mogu naći. Oni lete okolo kao prašina koju je nemoguće otkriti, a sa njima i dokazi o mom boravku na balonu od sapunice.

Živjeli smo već oko dvije godine kod Saponijanaca, kada je napetost koja je vladala među naučnim mišljenjima koje su zastupali, dostigla izuzetno visok stepen. Naime, učenje o strukturi i prirodi svijeta starije škole energično je napao veoma značajan prirodnjak po imenu Glagli, koji je uživao snažnu podršku mlađeg progresivnog pokreta. Zato su, kako je u takvim slučajevima bilo uobičajeno, Glaglija izveli pred sud „Akademije mislilaca“, da odluče da li u interesu države i poretka treba dozvoliti njegove ideje i otkrića. Protivnici Glaglija insistirali su posebno na tome da novo učenje podriva stare i neoborive postulate „Mislilaca“. Zato su zahtijevali da Glagli ili opozove svoje učenje ili da bude kažnjen, kako je za bludno učenje propisano. Oni su, načelno, sljedeće tri tačke iz Glaglijevog učenja smatrali pogrešnim i štetnim:

Prvo: svijet je iznutra šupalj, ispunjen vazduhom i njegova kora je debela svega tri stotine lakata. Njihov prigovor protiv toga: ukoliko bi tlo po kojem se Mislioci kreću bilo šuplje, ono bi već odavno puklo. Jer u knjizi starog svjetskog mudraca Emsa (to je saponijanski Aristotel) stoji: *Svijet je ispunjen i do vječnosti se neće rasprsnuti.*

Kao drugo Glagli je tvrdio: svijet se sastoji od dva osnovna elementa, masnoće i alkaloida, to su jedini materijali koji postoje od početka vječnosti. Od njih se svijet razvio mehaničkim putem, i nikad ne može ni nastati ništa drugo, osim onoga što se sastoji od masnoće i alkaloida. Vazduh je emanacija ovih elemenata. Protivnici su, međutim, objasnili da nisu samo masnoća i alkaloid, nego i glicerini i voda osnovni elementi svijeta. Od ovih elemenata sfera nije mogla sama da se formira, u najstarijim svjedočanstvima Mislilaca, naime, stoji: *Svijet je naduvan iz usta diva koji se zove Rudipudi.*

Treće Glaglijevo učenje: ovaj svijet nije jedini svijet, nego postoji još nebrojeno mnogo svjetova i svi su oni šuplje sfere od masnoće i alkaloida koje slobodno lebde u vazduhu. Na njima žive druga bića koja misle. Ova teza nije označena samo kao pogrešna, nego i kao opasna po državu, jer, kako su protivnici rekli, ako postoje drugi, nama nepoznati, svjetovi, njima ne gospodari „gospodar Mislilaca”. A u ustavu države stoji: *Onoga ko kaže da postoji nešto što se ne pokorava gospodaru mislilaca, treba kuvati u glicerinu, dok ne smekša.*

U skupštini je Glagli ustao u svoju odbranu. Posebno je istakao protivurječnost između učenja da je svijet ispunjen i tvrdnje da je naduvan, i pitao je, gdje je to nastao div Rudipudi, ako nema drugih svjetova. Akademici stare škole su, uprkos svojoj učenosti, zauzeli čvrst stav protiv njegovih argumenata, a Glagli bi se možda i izborio za svoje prve dvije teze, da zbog treće nije postao sumnjiv. A politička ozloglašenost istog bila je previše očigledna, pa se čak ni Glaglijevi prijatelji nisu usudili da stanu uz

njega, pošto je tvrdnja da postoje i drugi svjetovi smatrana neprijateljskom i antinacionalnom. Pošto sada Glagli nije htio da posve opozove svoje učenje, većina u Akademiji bila je protiv njega, pa je njegov najrevnosniji protivnik, Kesel, već dovlačio glicerin, kako bi ga kuvao dok ne smekša.

Morao sam da slušam neosnovana blebetanja za i protiv, iako sam bio sasvim siguran da se nalazim na mjehuru od sapunice, koji je moj sinčić prije nepunih šest sekundi pomoću slamčice naduvao sa prozora koji gleda na vrt. A kada sam vidio da će ova rasprava dvostruko pogrešnih mišljenja jedno iskreno misleće biće koštati života – jer je kuvanje, ipak, smrtonosno za svakog Saponijanca – nisam više mogao da se suzdržavam, nego skočih i zamolih za riječ.

„Ne čini glupost”, prošaputa Vendel, gurajući me. „Uvaličeš se tom pričom u nevolju! Oni to ne razumiju! Vidjećeš! Budi miran!”

Ali to me nije spriječilo i ja počeh ovako:

„Moja gospodo Mislioci! Dozvolite mi nekoliko opaski, budući da sam u prilici da dam informaciju o porijeklu i strukturi vašeg svijeta.”

Nasta opšte gundanje: „Šta? Kako? Našeg svijeta? Da nemate vi možda neki drugi? Čujte ga samo! Divljak, varvarin! On zna, kako je nastao svijet!”

„Kako je nastao svijet”, nastavio sam povišenim glasom, „ne može znati niko, ni vi, ni ja. Jer su Mislioci, baš kao i nas dvojica, samo malena iskra beskrajnog duha koji se otjelovljuje u beskrajno mnogo obličja. Ali kako je nastao sićušni komadić svijeta na kojem mi stojimo, to

vam mogu reći. Vaš svijet zaista jeste šupalj i ispunjen vazduhom, a njegova kora nije deblja od onoga što je naveo gospodin Glagli. On će se jednom rasprsnuti, ali do tada može da prođe više miliona godina.” Glasno *bravo* glaglijanaca. „Takođe je tačno da ima još mnogo naseljenih svjetova, samo što oni nisu bučne šuplje sfere, već više miliona puta veće kamene mase koje naseljavaju bića poput mene. A masnoća i alkaloid ne samo da nisu jedini, nego uopšte i nisu elementi, nego složene materije koje su samo slučajno od presudne važnosti za vaš mali svijet naduvan od sapunice.”

„Svijet naduvan od sapunice?” Bura negodovanja digla se sa svih strana.

„Da”, vikao sam hrabro ne obraćajući pažnju na Vendelove grimase i gurkanje, „da, vaš svijet nije ništa drugo nego mjehur od sapunice koji je moj sin naduvao iz svojih usta pomoću slamčice, a koji u sljedećem trenu neko dijete može da pukne prstom. Dabome, u odnosu na ovaj svijet, moj sin jeste div...”

„Nečuveno! Blasfemija! Ludost!” orilo se odasvud, a mastionice su mi letjele oko glave. „On je lud! Da svijet bude mjehur od sapuna? I da ga je naduvao njegov sin! On se predstavlja kao otac tvorca svijeta! Kamenujte ga, skuvajte ga!”

„Časna riječ!” vikao sam. „Obije strane griješe. Moj sin nije stvorio svijet, on je samo naduvao sferu u našem svijetu i prema zakonima koji su nam svima nadređeni. On ne zna za vas, a ni vi ne možete znati ništa o našem svijetu. Ja sam čovjek, ja sam sto miliona puta veći i deset biliona puta stariji od vas! Pustite Glaglija! Što se

raspravljate oko stvari o kojima ne možete da donesete odluku?”

„Dolje Glagli! Dolje ljudi! Vidjećemo da li možeš da razoriš svijet malim prstom! Zovi svog sinčića!” Divljajući vukli su Glaglija i mene prema velikoj bačvi sa glicerinom za kuvanje.

Raspaljeni žar dolazio mi je u susret. Uzalud sam se opirao. „U kazan s njim!” vikala je gomila. „Vidjećemo ko će prvi da pukne!”

Obavijen vrelom parom, pretrnuo sam od užarenog bola i...

Sjedio sam sa Vendelom za stolom u vrtu. Mjehur od sapunice lebdio je još na istom mjestu. „Šta to bi?” upitah začuđeno.

„Stohiljaditi dio sekunde! Na zemlji se ništa nije promijenilo. U pravo vrijeme sam pomjerio skalju, inače bi te skuvali u glicerinu. Hm? Treba li da objavim otkriće mikrogena? Kako? Misliš li sada da bi ti vjerovali? ‘Ajde im ti objasni!”

Vendel se smijao, a balon od sapunice se rasprsnuo. Moj sin naduva novi.

Svjetski projekti

Kada je stvoren svijet, morao je, razumije se, prije toga postojati projekat.

Naravno ne samo jedan. Postojalo je mnogo mogućih svjetova i beskrajno mnogo mogućih prostora. A pošto je stvar bila važna, arhanđeli su dobili nalog da cjelokupni projekat razrade do detalja. Vrijeme nije bilo problem jer mjera Zemljinog kretanja u krug još nije bila izmišljena, pa je Bog pomislio da izabere najbolji mogući svijet kako bi ga stvorio kao jedini stvarni svijet.

Najbolji je prepoznao odmah, na prvi pogled. U njemu, naime, nije bilo protivurječnosti, ni pobuna, ni smetnji, ni boli, ni gluposti, ništa osim blistavo plavog blaženstva i zadovoljstva, pri čemu niko nije znao čime je zaista bio zadovoljan. Jer svi su bili uvijek jednoglasni u svemu i bilo je potpuno nemoguće ljutiti se zbog bilo čega.

I već kada je htio da stvori upravo ovaj, najsrećniji od svih svjetova, vidje predračun. O, jada! Najsavršeniji svijet bio je nažalost i najskuplji od svih. Bio je stvarno preskup. Bio mu je, naime, potreban permanentni go-

tovinski nalog, jer ni jedna želja nije smjela da ostane neispunjena. To je sebi moglo da priušti samo neko akcionarsko društvo, a njega nije mogao da stvori, pa svijet ne bi više bio potpun.

Preskupi svjetovi su, dakle, od samog početka bili isključeni, baš kao i prejeftini, jer su bili loša roba. Onda još nekoliko puta uži izbor i konačno Gospod zadrža dva preostala. Nazvao ih je projekat A i projekat B. Napravljeni su u prirodnoj veličini, jer je trebalo da ih najprije isproba.

Cjelokupna energetska raspodjela bila je u početnoj fazi naštelovana na nulti sat, a onda je pušteno vrijeme. Najprije svijetu A. Startovali su ga i svijet je zabrujao – prava milina.

Budući da je proba trajala po par deciliona⁷ godina, što, kada je svijet u pitanju, ni ne može mnogo da pokaže, Gospod napravi malo nasumično uzorkovanje. Posegnu u jedan od beskrajno mnogo sistema mliječnih puteva, izvuče jedno sunce, uze jednu od njegovih planeta i bliže osmotri tu stvar, da vidi šta to na njoj raste i gmiže. Izbliza je izgledalo kao na našoj Zemlji.

„Kako vam je tamo?” upita Gospod. „Nije li to jedan lijepi svijet?”

„Hvala na pitanju”, odgovori glas. „Provjerićemo.”

„Šta? Provjeriti? Pa valjda znate, kako vam se dopada?”

„Potražiću u kalendaru osjećanja, šta treba da odgovorim. Ovdje već piše: ovo je grozan svijet.”

„Šta to treba da znači?”

„Pogledaću u kalendar razumijevanja. Dakle: zbog

7 Jedinica praćena sa 60 nula tj. 10^{60} (prim. prev).

apsolutne zakonitosti matematičke logike, koja je u osnovi svjetskog projekta, sva dešavanja i sva osjećanja su unaprijed određena i možemo da ih potražimo u automatskim reprodukcionim registrima, kako za buduće, tako i za prošlo vrijeme. Dakle, ako želim da znam zašto imam određeno mišljenje, potrebno mi je samo...”

„Ali šta ćeš time dobiti? Sam moraš da odlučiš.”

„Šta ja hoću? Pogledaću u katalog volje.”

„Mislim, zašto mislite da je svijet grozan?”

„Baš zato, što je apsolutno pravilan, toliko da se sve može saznati iz kalendara stvarnosti. Čak i šta čovjek mora da želi – iako ne znamo unaprijed, ali možemo da znamo, ako pogledamo.”

„Time ste zaštićeni od svih gluposti.”

„Ali tako ne živimo, samo neprekidno tražimo po kalendarima. I kada vidimo kako će biti, onda to više ni ne želimo da doživimo. Evo, na primjer, u kalendaru volje vidim da ću sutra, na slavljeničkom ručku našeg direktora održati govor, ali iz kalendara osjećanja saznajem da ću se izblamirati i da ću čovjeka, pritom, još i gadno povrijediti.”

„Onda možeš da odustaneš od toga ili da promijeniš govor.”

„E to je najgroznije od svega. Ne prije nego što u kalendaru razumijevanja pronađem, da li i kako to može biti! Ništa se ne može promijeniti na ovom svijetu! Najmanja mrlja ili zrno prašine ima svoju svrhu u vječnosti, sa nečim je u vezi.”

„Ali to čovjek zaboravi.”

„Zaboravi! Da, kada bismo mi imali prag svijesti! A

čak i kad bi moglo da se zaboravi, to i dalje stoji u svjetskim planovima i bilo ko može da ga pronađe. Ne, ne! Znati sve, a ne moći ništa promijeniti, to je loše. Pa čak i ako je sve savršeno – svijet u kojem se ništa ne može poboljšati je grozan!”

Onda Gospod ponovo postavi planete na njihova mjesta, sunce u njegov sistem, a mliječni put u prostor i podesi vrijeme tako da svijet stavi van funkcije.

„Ne”, reče on arhanđelu koji je napravio projekat A, „nije to najbolji svijet. Hoćemo da probamo i projekat B.”

Ovaj svijet je spolja izgledao slično kao A, jer je bio izgrađen po principu nastanjenih zvjezdanih sistema koji su, poput sve manjih kutija, smješteni jedan u drugome. Arhanđeo pusti vrijeme da teče, a kada je prošlo nekoliko centiliona godina, Gospod ponovo dohvati jednu planetu.⁸ Posmatrao je živa bića na njoj.

„Pa, kako je?” upita on. „Kako vam se dopada svijet?”

„Grozan je, baš grozan!” vrisnu veliki broj glasova u isti mah.

„Polako, polako!” reče Gospod, umirujući ih. „Jedan po jedan!”

Ali to nije pomagalo. Svi su se istovremeno žalili u glas, sve dok nije sebi približio jedno malo biće. I to baš nekog ko je, odjednom, bio sasvim zadovoljan, pa kada ga je Gospod upitao kako mu se sviđa svijet, on uzviknu:

„Ah, tako je divan! Sad sam sâm, na dohvat ruke mi je sve što poželim. Ako želim predano da radim, svi mišići uzdrhte i napregnu se, a mozak se umara. Ako hoću da se

⁸ Centilion je jedinica sa šesto nula, odnosno deset na šestoti: 10^{600} (prim. prev).

odmorim i kažem, treba mi ovdje jedna fina kućica u velikom, mirnom parku i udobna stolica za spavanje na terasi, za tren sam već tamo, ležim i pušim svoju havanu. Tako je predivno ovdje.”

„Zašto onda svi vičete: grozno! Grozno!”

„Da, Gospode, čim jedan od nas nešto poželi, odmah to i dobije, to važi za sve, želje se poslušno ostvaruju i ništa ne može da ih spriječi. Ali, kada se na našoj stambenoj kugli približimo jedni drugima, onda se naše lijepe misli i fantazije sudaraju. Svi predivni snovi moje duše nadmeću se sa jednako snažnim željama mojih susjeda. Tamo gdje je moj vrt, komšija se sa svojih šest dječaka igra loptom i svi kliču od velike radosti. Nema načina da se spriječi da se dogodi, bilo šta što neko smisli. Dovoljna je samo zamisao da se moguće pretvori u stvarno. Tako ovdje ne postoji ništa sigurno, ništa izvjesno! Učini mi tu jedinu milost i ukloni sve druge stanovnike iz svijeta, kako me ne bi ometali u mom lijepom, ličnom svijetu!”

„Ha, hm!” reče Gospod neodlučno i vrati čovječuljka u svjetski sistem na njegovo mjesto, gdje ovaj odmah ponovo počeo da lamentira.

„Ni projekat B nije pravi”, reče Gospod i isključio vrijeme.

Lica oba arhandela se sneveseliše, koliko je to bilo moguće, i oni odmah ponudiše da dostave nove projekte.

Ali Gospod pomisli: „Ah, ma nije trka da se stvori svijet. Ovakvi kakvi su, vaši svjetovi ništa ne vrijede. Možda će vam kasnije pasti na pamet nešto bolje. Privremeno može i ovako.”

On uze oba modela svijeta i smjesti ih, zbog uštede prostora, jedan u drugi, pa u nebesku šupu.

Nakon nekoliko deciliona godina, pogleda Gospod ponovo u taj ćošak i primijeti da su oba odbačena svijeta u pogonu.

On pozva oba arhanđela i upita ko im je dozvolio da puste vrijeme, da se svjetovi i dalje kreću u probnom režimu.

„Uzeo sam samo svoje preostalo vrijeme”, reče bojažljivo tvorac projekta A.

„I ja samo moje”, reče na isti način onaj što je napravio projekat B.

„Da”, uzviknuše obojica, „htjeli smo samo još jednom da pokušamo, koji će izdržati bolje, ako rade istovremeno.”

„Tako?” reče Gospod blago. „Hajde onda da vidimo šta je od toga ispalo.”

I on ponovo posegne u kombinovani svjetski sistem, i izvuče jednog stanovnika. Podrazumijeva se da on uvijek nađe pravog.

„Pa?” upita on. „Kako vam je sada?”

„Odlično”, odgovori čovjek, jer on je bio jedan od tih „pravih” koje je Gospod nalazio.

„Kako to? U svijetu A jadikovali su da je sve predodređeno, da se ništa ne može promijeniti, a u svijetu B žalili su se, da će se odmah stvoriti sve što mogu da smisle, ali da zato ništa nije postojano.”

„Da, Gospode, ali upravo smo postigli ravnotežu. Od oba svijeta napravili smo jedan novi, naš sopstveni. Formirali smo, naime, posebno društvo za poboljšanje svijeta.”

„E to je nešto! A kako to?”

„Jednostavno. Svjetovi se kreću, od toga zavisimo. Ali sada iz svijeta B uzimamo fantaziju, a iz A uzimamo zakon. Tako postizemo da se oni nadopunjuju. Ono šta smatramo poželjnim to i ostvarimo, a ono što je nepromjenljivo koristimo da racionalizujemo.”

„Nije loše! Krenuli ste prema razumnom svijetu kakav očekujem. A tako biste onda mogli i sami sebi da ga stvorite, ja ću vam dati potvrdu. A ko si ti ustvari?”

„Ja sam inženjer.”

Bilješka o piscu

Karl Teodor Viktor Kurd Lasvic (1848-1910) bio je njemački pisac, naučnik i filozof. Studirao je matematiku i fiziku na Univerzitetu u Vroclavu i Univerzitetu u Berlinu, a doktorirao je 1873. godine. Povremeno je objavljivao pod pseudonimima L. Velatus i Jeremija Hajter.

Poznat je kao prvi pisac utopije i naučne fantastike u Njemačkoj. Po Lasvicu je nazvan jedan krater na Marsu, kao i asteroid „46514 Lasswitz“. Od 1981. godine u Njemačkoj se dodjeljuje „Kurd Lasvic nagrada“ (*Kurd-Laswitz-Preis*) za autore i autorke naučne fantastike sa njemačkog govornog područja, kao i za strane autore i autorke naučne fantastike.

Lasvic je objavio romane *Schlangenmoos* (1884), *Auf zwei Planeten* (1897), *Homchen: Ein Tiermärchen aus der oberen Kreide* (1902), *Aspira: Der Roman einer Wolke* (1905), *Sternentau: Die Pflanze vom Neptunsmund* (1909), zbornike priča *Bilder aus der Zukunft* (1878), *Seifenblasen: Moderne Märchen* (1890), *Nie und immer: Neue Märchen* (1902), *Traumkristalle* (1981), kao i niz naučnih i filozofskih knjiga.

Bilješka o prevoditeljki

Jelena Knežević (1977, Novi Sad), teoretičar književnosti, doktorirala na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, radom na temu *Koncept ljepote u njemačkoj baladi*. Izabrana u zvanje docenta na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, Univerzitet Crne Gore, gdje predaje njemačku i opštu književnost. Istražuje i objavljuje u oblasti komparatistike, na teme iz njemačke i svjetske književnosti 19. i 20. vijeka. Prevod drame *Mauzer* Hajnera Milera objavila 2010. godine.

Sadržaj

Neuništivo	17
Bajka vjekova	22
Zarobljena munja	28
Osmijeh sreće	38
Tri klina	49
Zaklon	62
Odbjegli cvijet (<i>Priča s Marsa</i>)	70
Naše pravo na stanovnike drugih svjetova	76
Univerzalna biblioteka	86
Fabrikant snova	99
Na balonu od sapunice	116
Svjetski projekti	130

Iako ih nije moguće jednoznačno odrediti kao naučno-fantastične, jer među njima ima i onih koje se prevashodno naslanjaju na poetiku bajke ili basne, ove priče su proizvod prvobitnog udruživanja naučnih sadržaja i umjetničke forme, odnosno vrlo početak tradicije spekulativne i naučne fantastike na njemačkom jeziku...

Univerzalna biblioteka i druge priče prezentuje Lasvicov opus u njegovoj sveukupnoj raznovrsnosti - od traktata, preko polemičkih skica u književnoj formi do poetskih crtica iz geološke i svjetske istorije i pripovijesti dosljedno realistične motivacije koje fantastičnim svjetovima obezbjeđuju pravo na postojanje.

Jelena Knežević